

**ANAYASA MAHKEMESİNİN TÜRK SİYASİ HAYATINDAKİ
ROLÜ**

(1960 – 1980)

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**

Ela ARICAN

Danışman: Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Kasım 2019

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı öğrencisi Ela ARICAN tarafından Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ yönetiminde hazırlanan “**Anayasa Mahkemesinin Türk Siyasi Hayatındaki Rolü (1960–1980)**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 18.11.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Jüri Başkanı

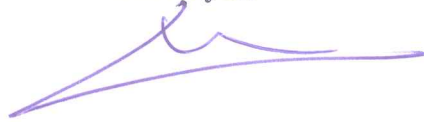
Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ

Jüri Üyesi

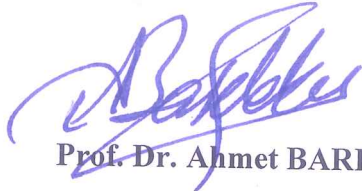

Dr. Öğr. Üyesi Özhan HANCILAR

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 04.12/2019 tarih ve 49/01.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim

Ela ARICAN

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca öğrencisi olduğum için kendimi şanslı hissettiğim ve de gurur duyduğum, tez konumun belirlenmesinde ve tezimin oluşmasında bilgi ve tecrübelerini paylaşan, yol gösteren, her zaman kapısını açık tutan değerli hocam H. Aliyar DEMİRCİ'ye,

Öğrenim hayatım boyunca akademik gelişimime katkıda bulunan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma,

Varlıklarıyla güç veren, her zaman arkamda olan annem Sefine ARICAN, babam Esat ARICAN ve biricik kardeşim Halil ARICAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı bana okumayı, yazmayı öğreten ve okulu sevdiren, genç yaşta aramızdan ayrılan ama asla unutmadığım ilkokul öğretmenim Seyfi GÜNAL'a ithaf ediyorum.

ÖZET

ANAYASA MAHKEMESİNİN TÜRK SİYASİ HAYATINDAKİ ROLÜ (1960 – 1980)

Ela ARICAN

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

Kasım 2019, VII+121 sayfa

Bu çalışmada, 1960-1980 dönemi içerisinde Anayasa Mahkemesinin Türk siyasi hayatındaki rolünün, 1961 Anayasası temelinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Anayasacılık akımı doğal hukuk, toplum sözleşmesi ve kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu amaçla hedeflenen siyasi iktidarın keyfi yönetimine karşı temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve bir denge mekanizması kurulmasıdır. Anayasacılık akımının önemli kurumlarından bir tanesi de Anayasa Mahkemesidir.

Türk Anayasa Mahkemesi ise, kurulduğu 1962 yılından günümüze hem demokratik meşruiyeti açısından hem de verdiği kararlarla sürekli tartışılan, hatta zaman zaman varlığı sorgulanan bir kurum haline gelmiştir. Özellikle anayasal yetkisini aştığı gerekçesiyle yoğun bir şekilde eleştirilmekte ve zaman zaman siyasi ve hukuki krizlere yol açmaktadır. Bu nedenle, şekil denetiminin kavramsal bir çerçevesinin çizilmesi ve Anayasa Mahkemesinin bu konuda verdiği kararların ortaya çıkardığı sorunların çözüm yollarının ortaya konulması Türk Anayasa Yargısı açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu amaçla birinci bölümde anayasa yargısının gelişimi, işlevi ve meşruluğu araştırılmıştır. İkinci bölümde 1960-1980 döneminde siyasi hayat ve bu dönemde Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, siyasi hayat içerisinde öne çıkan kararları ve etkileri incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise bu dönemde aldığı kararlar ve yüklediği işlevler göz önüne alınarak kurumsal varlığı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: 1961 Anayasası, Anayasacılık, Anayasa Mahkemesi, Yargısal Aktivizm

ABSTRACT**CONSTITUTIONAL COURT IN TURKISH POLITICAL LIFE
(1960-1980)**

Ela ARICAN

Master Thesis

Department of Political Science and Public Administration

Political Science and Public Administration Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

November 2019, VII+121 Pages

In this study, it is aimed to evaluate the role of the Constitutional Court in Turkish political life in the period 1960-1980 on the basis of 1961 Constitution. The constitutionalism movement was developed within the framework of natural law, social contract and separation of powers. To this end, the aim is to guarantee fundamental rights and freedoms against the arbitrary rule of political power and to establish a balance mechanism. One of the important institutions of the constitutionalism is the Constitutional Court.

The Turkish Constitutional Court, on the other hand, has become an institution that has been constantly debated and even questioned from time to time both in terms of its democratic legitimacy and its decisions since its establishment in 1962. In particular, its criticized extensively on the grounds that it has exceeded its constitutional authority and sometimes cause political and legal crises. For this reason, it has great importance for the Turkish Constitutional Judiciary to draw a conceptual framework of shape control and to provide solutions to the problems raised by the decisions of the Constitutional Court on this matter.

For this purpose, in the first part of the thesis, the development, function and legitimacy of the constitutional jurisdiction are searched. In the second part, political life in 1960-1980 period and the constitution, operation, prominent decisions and effects of the Constitutional Court in this period are examined. In the third and the last part, there are evaluations which made on the corporate existence by taking into consideration the decisions taken and the functions undertaken in this period.

Key Words: Consitution of 1961, Constitutionalism, Constitutional Court, Judicial Activism

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASA YARGISININ GELİŞİMİ, İŞLEVİ VE MEŞRULUĞU

1.1. Anayasacılık ve Anayasaya Uygunluk Denetimi	6
1.2. Anayasa Yargısının Gelişimi	9
1.3. Anayasa Yargısının İşlevi	12
1.3.1. Anayasanın Üstünlüğünü Koruma	12
1.3.2. Anayasal Hakları Koruma	14
1.3.3. Anayasal Kurumsal Dengelerin Korunması	17
1.3.4. Demokratik Düzen ve Demokrasinin Pekişmesi	19
1.3.5. Hegemonik Koruma	22
1.4. Anayasa Yargısının Meşruluğu	24
1.4.1. Hukuki Meşruluğu	25
1.4.2. Demokratik Meşruluğu	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞ ÇİZGİSİ

2.1. 1961 Anayasası Öncesi Sosyopolitik Durum	30
2.2. 1961 Anayasası Dönemi	38
2.2.1. 1961 Anayasası'nın Hazırlanması Süreci	38
2.2.2. 1961 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Anayasa Mahkemesi	41
2.2.2.1. Anayasanın üstünlüğü	42
2.2.2.2. Devlet iktidarının paylaşılması	43
2.2.2.3. Temel hak ve özgürlükler	44
2.2.3. 1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu	46
2.2.3.1. Anayasa Mahkemesinin statüsü	46
2.2.3.2. Anayasa Mahkemesinin görevleri	47
2.2.3.3. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu	48
2.3. 1960 - 1970 Dönemi Siyasi Hayat ve Anayasa Mahkemesi	49
2.3.1. Anayasa Mahkemesinin Oluşumu ve Üye Seçimi	50
2.3.2. Anayasa Mahkemesinin Öne Çıkan Kararları	51
2.3.2.1. Anayasaya uygunluk denetimi	51
2.3.2.2. Yüce Divan ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması	67
2.4. 1971 Anayasal Değişiklikler	70

2.4.1. 1971 Anayasa Değişikliklerinin Yapılış Süreci.....	70
2.4.2. Anayasa Mahkemesine İlişkin Anayasa Değişiklikleri	72
2.5. 1970-80 Dönemi Siyasi Hayat ve Anayasa Mahkemesi	73
2.5.1. Anayasa Mahkemesinin Oluşumu ve Üye Seçimi.....	73
2.5.2. Anayasaya Uygunluk Denetimi	75
2.5.3. Yüce Divan ve Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960-1980 DÖNEMİNDE ANAYASA MAHKEMESİ ÜZERİNE İŞLEVSEL DEĞERLENDİRMELER

3.1. Anayasa Mahkemesinin Bu Dönemdeki İş Yüğü	94
3.2. Siyasetçilerin Anayasa Mahkemesine Bakışı.....	96
3.3. Anayasa Mahkemesinin Kararları ve Kurumsal Varlığı Üzerine Değerlendirmeler	102
SONUÇ	108
KAYNAKLAR	114
ÖZGEÇMİŞ	121

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Anayasa Komisyonunun Bileşimi	40
Tablo 2: 1960-1970 Döneminde Görev Yapan Başkanlar ve Görev Süreleri.....	50
Tablo 3: 1970-1980 Döneminde Görev Yapan Başkanlar ve Görev Süreleri.....	74
Tablo 4: 1961 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesine Yapılan Başvurular	95
Tablo 5: 1960-1980 Döneminde Kurulan Hükümetler	97
Tablo 6: Siyasi Partilerin Anayasa Mahkemesine Başvuruları (1962-1977).....	98

KISALTMALAR DİZİNİ

AP	Adalet Partisi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAP	Büyük Anadolu Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
GP	Güven Partisi
MBK	Milli Birlik Komitesi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MM	Millet Meclisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RG	Resmi Gazete
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEP	Türkiye Emekçi Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİÜP	Türkiye İleri Ülkü Partisi
TİÇP	Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
vb.	Ve benzeri
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Anayasalar siyasi ve hukuksal belgelerdir. Devletin kuruluşunu, organlarının görev ve yetki alanını belirlemesi yönüyle siyasi; siyasi iktidarı kurumsallaştırması ve bir çerçeve getirmesi, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alması ve tüm hukuk kurallarının üstünde olması yönüyle de hukuksaldır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlayan anayasacılık hareketi siyasi iktidara olan güvensizlik fikrinden kaynaklanmaktadır. O dönemlerde faşist, yetkileri sınırlandırılmamış hükümetlerin neler yapabileceği Almanya ve İtalya örneğinde görülmüş ve sınırları anayasa ile belirlenmiş modern devlet anlayışı kabul edilmiştir.

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminde iki yöntem belirlenmiştir. Bunlardan birincisi yasama organınca kanunların yapımı aşamasında veya yürürlüğe giriş aşamasında gerçekleştirilen siyasal denetim, ikincisi de kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin üstünde temellenen yargısal denetimdir. Siyasal denetim, mecliste kanunların yapımı aşamasında yasama organı içinde yer alan komisyonlar, iki meclisli bir yapı ya da devlet başkanına tanınan veto hakları verilerek gerçekleştirilir. Yargısal denetim ise normal mahkemeler ya da sadece bu işi yüklenen özel kurulmuş mahkemeler aracılığı ile yapılır. Anayasa uygunluk denetimi gibi hukuksal bir konunun siyasi organlar aracılığı ile yapılması ve bunun “yerindelik” denetimi haline gelmesi, bu yönüyle yeterli etkinliğinin olmadığı düşünülerek yargısal denetim yolu daha çok benimsenmiştir. II. Dünya Savaşı'nı takiben, temel hak ve özgürlüklerin korunması gerekliliği bilinciyle anayasa uygunluğunun yargısal denetimi hukuk devleti olmanın gerekleri arasında sayılmış ve İtalya'da 1948'de, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde 1949'da, Türkiye'de 1962'de, Yugoslavya'da 1963'te, Portekiz'de 1982'de, Polonya'da 1958'de, Macaristan'da 1989'da, Çekoslovakya'da 1991'de, Bulgaristan ve Romanya'da 1991'de son olarak 29 Ekim 1991'de Rusya Federasyonu'nda Anayasa Mahkemeleri kurulmuştur.

Anayasalar tarihsel olarak hafızaları olması yönüyle önem taşırlar. Oluşturulan anayasal metinleri anlamak için arkalarında yatan sosyo-politik düzene bakmak gerekir. Anayasalar, kendisini oluşturanların kafalarında inşa etmek istedikleri düzene göre geliştirdikleri çözümler ve kurumları içerir. Nitekim 1961 Anayasası'nın, tarihsel arka planında, Türkiye'de siyasal ve toplumsal hayatta, tek partili hayattan, çok partili hayata geçiş, 27 yıllık tek parti iktidarının son bulması, sonrasında 10 yıllık DP iktidarı, giderek

gerginleşen ve tırmanan bir iktidar-muhalefet ilişkisi sonucu darbe ile sonuçlanan bir süreç vardır. 1960 darbesi sonrası yürürlüğe konulan yeni anayasa ile ikinci bir anayasa dönemi başlamıştır. Bu dönemde getirilen yeni kurum ve kurullarla farklı bir dönem başlatılmış, o güne kadar tek güç olarak bilinen yasama kuvvetinin yanına yargı ve yürütme organları da katılmış, yargı bağımsızlığı yanında, bunu sağlayacak Yüksek Hâkimler Kurulu, anayasal denetimi yapacak Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. 1961 Anayasası ve getirdiği kurumlar üzerindeki tartışmalar da iki boyut dikkat çeker. Bunlardan biri, hukuki olarak anayasanın özgürlükler, kurumsal anlamda getirdiği yenilikler, anayasal hakların ve kurumsal dengelerin korunması üzerinde yapılmasıdır; diğeri siyasal olarak iktidara getirdiği ortaklar ve milli iradeye müdahale, bürokratların ve devletçi seçkinci kesimin hâkimiyet aracı olması yönündedir.

Anayasa yargısının hukuksal olduğu kadar siyasal ya da yarı siyasal bir organ olduğunu öne süren yaklaşımlar, buradaki yargı faaliyetinin: seçilmiş olanların tasarruflarının, seçilmemiş olanlar tarafından denetlenmesi anlamına geldiğini kabul eder. Bunun yanı sıra seçilmiş olanların yürütme ve yasama organlarındaki güçlerinin üstünlüğü ile demokratik olmayan kararlar alabileceği ve önce otoriterleşme sonra totaliterleşme yönünde eğilimler göstermesinin engellenmesi için oluşturulan anayasa yargısının kullanımı demokrasi ve hukuk devleti olmanın gerekleri açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla anayasa yargısı ve demokrasi; Anayasa Mahkemelerinin henüz yarım yüzyıllık tarihinde hep iki karşıtlık olarak ele alınmış ve anayasa yargısının demokratik meşruluğu tartışma konusu olmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünde bu konu ele alınarak, anayasa yargısının gelişimi, siyaset ve hukuk çizgisi arasında Anayasa Mahkemesinin işlevi ve anayasa yargısının meşruluğu tartışmalarına yer verilmiştir. Tek parti döneminin doğası gereği bürokratik ve siyasi kadrolar kaynaşmış olduğu için vesayet sorunu ortaya çıkmamıştır. Demokrat Parti (DP) iktidara geldiğinde ise 1924 Anayasası'nın seçilmiş iktidarlar üzerinde vesayet mekanizması oluşturmadığı için bir engelle karşılaşmamıştır. 1960 darbesi sonrası devlet elitlerinin hâkimiyeti altında yapılan ve büyük ölçüde muhalefet unsurlarının talepleri ile oluşturulan 1961 Anayasası, birey hak ve özgürlüklerini genişletirken diğer yandan anayasal sisteme seçilmişler üzerinde yer alacak vesayet mekanizmaları getirmiştir¹. Bu çerçevede özellikle “koruma altındaki demokrasi” ve “vesayetçi demokrasi” kapsamında düşünmeyi mümkün kılan seçilmiş organlar üzerinde söz sahibi olacak tarafsız bir Cumhurbaşkanı, yasaların

¹ Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul, 2011, s. 131-132.

anayasa uygunluk denetimini yapan Anayasa Mahkemesi, hükümetin ve idarenin işlem ve eylemlerinin yasalara uygunluğunu denetleyen Danıştay, hükümetten bağımsız meslek kuruluşları, uzman kuruluşlar, idari ve bilimsel açıdan özerk üniversite gibi çok sayıda kamu otoritesi gibi pek çok yapıyı içinde barındıran 1961 Anayasası ile hegomonik koruma işlevi ilişkilendirilmiştir.

Bu kapsamda tezin ana varsayımı Türk Anayasa Mahkemesinin sadece hukukî değil siyasî bir organ olduğudur. Anayasa hukuku ve siyaset bilimi arasındaki ortaklığın temelinde devlet organları vardır. Anayasa Mahkemesi kurumsal olarak birbirinden farklı bu iki disiplinin ortaklığı üzerinde yer almaktadır. Gözler'in de belirttiği üzere ikisi arasında bu ilişkinin yanında yöntemsel olarak farklılık bulunmaktadır. Hukukta kurallar vardır uygulanır; siyaset biliminde ise gözlem yoluyla sistemleştirmeler yapılır ve genellemelere varılır². Birbirinden farklı disiplinler olmalarına rağmen konu ortaklığı vardır. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesinin ilk faaliyet dönemi olan 1960-1980 arası dönem ele alınmıştır. Bu dönemde mahkemenin bütün kararları incelenmiştir. Basına yansıyan ve siyasal bir tartışma yaratan kararları tespit edilmiştir. Geleneksel çalışmalar siyaset felsefesi, tarih ve hukuk alanında yapılırken bizim çalışmamız tarih ve hukukun kesiştiği noktadadır. Çalışma bir hukuk tezi değil, siyaset bilimi alanında kaleme alınmıştır.

Türkiye'de 1961 Anayasası'na kadar kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda; 1924 Anayasası'nda da 1876 Kanun-i Esasi'de de hiçbir hükme yer verilmemiştir. Kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenebileceği görüşü ilk kez İstanbul 4. Hukuk Mahkemesinin 15 Ocak 1927 tarihli kararı ile dile getirilmiştir. Bu karar doğrultusunda daha sonraki süreçte kanunların anayasaya uygunluğunun mahkemelerce denetlenebileceği ve anayasaya aykırı kanunların uygulanamayacağı görüşü doğrultusunda hareket edilmiştir. Gerek mahkemelerin tek başına karar verme durumu, gerekse siyasi iktidarın el değiştirmesi sonucu; Batı Avrupa'da yaşanan gelişmelerin de etkisiyle, Anayasa Mahkemesi kurulması fikri ön plana çıkmıştır.

İçişleri Bakanlığı'na bağlı kurulan İlim Komisyonu 02.02.1952 tarihinde yayınladığı raporda bir Anayasa Mahkemesi kurulması düşüncesini öne sürmüş, 22.06.1953 tarihinde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 'nin 12. Kurultayında da

² Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa, 2010, s. 29.

Anayasa Mahkemesi kurulması yönünde bir fikir ön plana çıkmıştır. 1956 yılında kurulan Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de Anayasa Mahkemesinin kurulması fikrini desteklemiştir. Anayasa Mahkemesinin kurulması düşüncelerinin öne çıktığı bu yıllar DP iktidarının hüküm sürdüğü yıllar olması itibari ile dikkat çekicidir. Bu yıllarda 1924 Anayasası mevcuttur ve 1924 Anayasası iktidarın denetlenmesi alanında fren ve denge mekanizmalarından yoksundur. DP döneminde CHP'nin mal varlığının soruşturulması ve el konulması, tahkikat komisyonu kurulması, bürokratik hâkimiyeti arttırmak adına yetki alanını genişletmeye yönelik çıkarılan kanunlar, siyasal iktidarın sınırlanması ve denetlenmesi gerekliliği düşüncesini olgunlaştırmıştır. Türkiye'de 1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesinin gelişim çizgisine baktığımız zaman dünyadaki konjonktürel gelişim çizgisinde meclis çoğunluğuna bağlı otoriter rejime karşı temel hak ve özgürlüklerin alanı daha da genişletilerek, siyasal açıdan Senato (ikinci bir meclis), yargısal açıdan da Anayasa Mahkemesi kurularak yasa koyucuya karşı bir fren denge mekanizması sağlanmak istenmiştir.

Türkiye 1960 darbesi ile yeni bir döneme girmiştir. 27 Mayıs'la birlikte Westminster tipi çoğunlukçu demokrasi anlayışından “dengelenirilmiş” ve “çerçevenilmiş” bir demokrasi anlayışına geçmiştir. Bu amaçla hazırlanmış olan 1961 Anayasası'nda 1950-1960 döneminde siyasal alanda öne çıkan anayasa yargısı talepleri anayasa yapım sürecinde dikkate alınmış ve 1961 Anayasası'nda mutlak gücü elinde bulunduran iktidarı sınırlaması ve hukuksal bir çerçeve oluşturması düşünülen Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.

1961 Anayasası, yargıyı bir devlet erki saymakla birlikte, Anayasa Mahkemesini diğer yüksek mahkemelere benzetmemiş, onlardan farklı ve özel olarak ayrı bir bölümde düzenlemiştir. İlk olarak başlıca görevi kanunların ve TBMM İçtüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetlemek olan Anayasa Mahkemesi; Yüce Divan sıfatıyla Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyeleri gibi pek çok siyasiyi kendi görevi ile ilgili suçlardan dolayı yargılama yetkisine de sahip olmuştur. Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki bütün davalara bakmak da görevleri arasındadır. Öncelikli görevi yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek olsa da; görüldüğü üzere mahkemeye siyasî hayat içinde oldukça etkileyici sonuçlar doğuracak görevler verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde bu konu ele alınarak Anayasa Mahkemesinin kuruluş süreci, statüsü ve görevleri açıklanmıştır. Ardından 1960-1980 döneminde basına yansıyan ve tartışılan

Anayasa Mahkemesi kararları tespit edilmiştir. 1971 yılında anayasa değişiklikleri ve sonrasında yine 1980 yılına kadar Anayasa Mahkemesinin siyasi hayatı da etkileyen kararları incelenerek, Anayasa Mahkemesinin rolünü, işlevini tartışan fikirler, görüşler ve siyasal ortam sergilenmiştir. Bu kesimler araştırmacıların fazla eğilmediği çalışmamızın görece özgün bölümleridir.

Çalışmamızın son bölümünde ise Anayasa Mahkemesinin belirlenen dönemdeki iş yükü araştırılmıştır. Sadece 1965-1977 yılları arasında dahi Anayasa Mahkemesine toplamda 55 başvuru yapılmıştır. Sayının çokluğunu kıyaslamak gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Yüksek Mahkemesi 1789-1968 yılları arasında sadece 95 başvuruyu sonuçlandırmıştır. Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarının oranının yüksek olması da verilen kararların parlamentonun iradesi yerine geçilerek karar verildiğinin ve bu durumun “dolaylı yasama” faaliyetine dönüştüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Çalışmamız anayasa hukuku, siyasi tarih ve siyaset bilimleri alanındaki disiplinler arası bir literatüre dayanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmamıza konu dönemin genel olarak daha derinlemesine ve detaylı incelemek adına o dönem yayımlanan gazete haberleri de taranmıştır. Çalışmamda Milliyet gazetesi dışında internetten koleksiyonu olan başka bir gazete bulunmadığı için ve de üç büyükşehir dışında sürdürdüğüm kamu görevinin kısıtlayıcı şartlarından ötürü diğer gazeteleri matbu üzerinden tarama imkânım olmamıştır. Milliyet gazetesinin internet sitesi üzerinden 1960-1980 dönemi içerisinde gazeteye yansıyan Anayasa Mahkemesinin kararları ile ilgili tüm haberlerin taraması yapılmıştır, siyasi yönüne ağırlık vermek adına çalışmamda daha çok köşe yazılarına konu olan ya da siyasal aktörlerin tepkisini çekerek tartışma konusu olan kararlara yer verilmiştir. Gazetede yer alan karar içeriklerinin detaylarını incelemek için ise Resmi Gazete (RG)’de yayınlanan Anayasa Mahkemesi kararları başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Hukukçular tarafından liberal modern hukuk devletinin gereği olarak görülen Anayasa Mahkemesinin, sadece hukuk devleti gereklerine hizmet etmediğini ifade eden siyasi görüşler ve bunu örneklendiren kararlar incelenerek Türk siyasi hayatı içinde Anayasa Mahkemesinin rolü ve etkinliğinin sonuçlarına varılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANAYASA YARGISININ GELİŞİMİ, İŞLEVİ VE MEŞRULUĞU

1.1. Anayasacılık ve Anayasaya Uygunluk Denetimi

Anayasa ya da anayasacılık hareketleri dendiğinde, 18. yüzyılda, devletin yönetim düzenini belirleme, bireylerin hak ve hürriyetlerini koruma amacı güden uygulamalar anlaşılmaktadır³. Anayasaların kavramsal olarak tanımları, maddi ve şekli anlamda olmak üzere iki surette yapılmaktadır. Birincisi “o kuralın neler içerdiği, ne yönde düzenlemelere yer verdiği, konusu, hangi kurum ve ilişkileri düzenlediği” yönünde yani içeriğiyle ilgili bir tanımlamadır. İkincisi ise içerikten farklı olarak, “o kuralın nasıl yapıldığı, kim tarafından, hangi usullere uyularak yapıldığı” ile ilgilidir⁴. İşte bu ayırmadan yola çıkılarak, maddi anlamda bir devletin kuruluşu, örgütlenişi ve bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenleyen kurallar bütünü⁵ olarak tanımlanan anayasa; şekli anlamda da, normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden, kanunlardan farklı ve daha zor bir usulle konulup değiştirilebilen hukuk kuralları olarak tanımlanmaktadır⁶.

Kavramsal olarak anayasacılık, birey hürriyetlerini korumak maksadıyla egemenin ve siyasi iktidarın yetkilerinin sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Kural koyma, yargılama ve zorlama gücü gibi birçok yetkiyi elinde bulunduran hükümdarlar veya yöneticiler karşısında savunmasız bir konuma gerileyen bireyin baskılar karşısında durması, anayasacılık düşüncesinin temelini oluşturmaktadır⁷. Ancak anayasacılığı, iktidarı sınırlandırma amacına göre ikiye ayıran düşünürler de vardır. İlk olarak, antik anayasacılık ve Orta Çağ anayasacılığı klasik anayasacılık düşüncesini oluşturur. Burada Antik Yunan, Roma ve Orta Çağ anayasacılık düşünceleri ele alınır. Modern anayasacılık ise, 17. ve 18. yüzyıl arasında gelişen ve birey hürriyetlerinin korunabilmesi için gereken

³ Bu gelişmeler ilk olarak, dünyanın bugün de hala yürürlükte olan ilk yazılı anayasası olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası ve Fransız İhtilali ile ortaya çıkmıştır. ABD ve Fransa’da yaşanan tarihsel gelişmeler için bkz. Mehmet Tefvik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 19.

⁴ Süheyl Batum, *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*, İstanbul, 2009, s. 7. Eğer bir ülkede var olan Anayasa adı verilen belgeler devlet organlarının görev ve yetkilerini, bireylerin hak ve özgürlüklerini düzenlerken aynı zamanda diğerlerinden farklı usullerle yapılan metinler olsaydı, hem maddi hem de şekli özellikler bir belgede toplandığı için farklı tanımlamalara ihtiyaç kalmayacaktı. Ancak ülkeler arası farklı uygulamalar ve yöntemler olduğu için böyle bir ayırma gerek duyulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz Batum, *age*, s. 12 vd.

⁵ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 142.

⁶ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, 2005, s. 13.

⁷ Mehmet Turhan, “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri-1* (Edt. Mehmet Turhan, Hikmet Tülen), Ankara 2006, s. 41-42.

araç ve ilkelerden oluşur. Dolayısıyla anayasacılığın, diğer bir ifadeyle modern anayasacılığın 17. ve 18. yüzyılda, liberalizmin eseri olarak ortaya çıktığı söylenebilir⁸.

Liberalizmin gelişmesi ve toplum kavramının öne çıkmasıyla anayasaların içeriği de değişmeye başlamıştır. Sadece “siyasi iktidarın statüsünü ve kullanımını belirleyen metinler” olmaktan çıkarak, bireylerin hak ve özgürlüklerini belirleyen ve hukuksak güvenceler getiren kurallara da yer vermeye başlamıştır.

Anayasacılık düşüncesi, iktidara şüpheyle baktığından iktidarın sınırlarının belirlenmesi ve iktidarı sınırlamaya hizmet eden ilke ve kurumların bağlayıcı bir güce sahip olması gereklidir. Anayasacılığın çıkış noktası ve anayasanın fonksiyonel anlamı⁹ olarak da ifade edilen bu kavram, devlet iktidarının sınırlandırılması yani siyasi iktidarın keyfi ve kötü şekilde kullanılmasını engellenmek amacı taşımaktadır. Özellikle bu uygulamalar II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başlamıştır. Genel olarak baktığımızda anayasacılığın siyasi iktidarlara olan güvensizlikten hareket ettiğini söyleyebiliriz. II. Dünya Savaşı yıllarında Almanya ve İtalya'daki faşist yönetim, yetkileri sınırlandırılmamış bir hükümetin neler yapabileceğini gözler önüne sermiştir. Bu nedenle sınırları anayasa ile belirlenmiş modern devlet anlayışı kabul edilmiştir¹⁰.

Sartori'nin de belirttiği gibi anayasacılık açısından önemli olan anayasanın tek başına varlığı değildir¹¹. Anayasalar hem siyasî hem de hukuksal belgelerdir. Siyasal yanı devlet kurulumunu ve devlet organlarının görev ve yetkilerini belirleyen belge olmasıdır. Hukuksal yanı ise en üst hukuk normu olma özelliğidir¹². Anayasalar sayesinde iktidar oluşturulmuş, yetkilendirilmiş, bölünmüş ve temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır¹³. Siyasî iktidarı kurumsallaştıran ve hukuksal bir çerçeve getiren anayasa metinleri şekli anlamda diğer tüm hukuk kurallarından ve yasalardan üstün oldukları için, bu hukuksal alanda “anayasanın üstünlüğü ilkesi” olarak yer almıştır. Anayasanın üstünlüğü ilkesinin de “anayasanın bağlayıcılığı ilkesi” ve “anayasaya uygunluk ilkesi” olarak iki hukuksal sonucu vardır: Bunlar anayasanın düzenlediği kurumlar bireyler ve de kuruluşların anayasaya uygun davranmak zorunda olması, anayasanın kendileri için

⁸ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, 2003, s. 3.

⁹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2000, s. 40.

¹⁰ Engin Şahin, *Siyaset ve Hukuk Arasında Anayasa Mahkemesi*, İstanbul, 2010, s. 27.

¹¹ Yakup Levent Korkut ve Semih Batur Kaya, “İktidar ve Yargı İlişkileri Sorunu”, *TBB Dergisi*, Sayı: 136, Ankara, 2018, s. 19.

¹² Engin Şahin, *age.*, s. 23.

¹³ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 74.

belirlemiş olduğu sınırlar dışına çıkmamak zorunda olmaları anlamına gelen “anayasanın bağlayıcılığı ilkesi”¹⁴ ve her hukuk kuralının anayasaya uygunluğunu ifade eden “anayasaya uygunluk ilkesi”dir.

Buradaki temel soru Ergül’ün de belirttiği üzere, yukarıda ifade edilen şekilde sınırlı iktidara, anayasalar yoluyla ulaşmak düşünülebilir ama iktidarın anayasaya uymasını kim veya hangi yöntem sağlayabilir?¹⁵ sorusudur. Anayasanın üstünlüğü ilkesinin bir anlam ifade edebilmesi için, bunu güvenceye alacak bir mekanizmanın öngörülmesi gerekmektedir ki bu anlamda tarihsel olarak başvurulan ilk denetim siyaset denetim olmuştur¹⁶. Kanunların anayasaya uygunluğunun siyaset denetimi, kanunların yasama organınca yapımı sırasında veya yapıldıktan sonra yürürlüğe giriş aşamasında gerçekleştirilen denetimdir. Bu tür denetimin örnekleri, kanunlaşma sırasında yasama organında yer alan komisyonlar, yasama organının çift meclisli yapıya sahip olmasının oluşturacağı denetim ve devlet başkanının kanunu geri göndererek işletebileceği denetimdir. Siyaset denetimin dayandığı gerekçe şudur: Kanunları, yasama organı gibi, millet egemenliğini kullanan bir organ yapmaktadır, böyle bir organın yaptığı işlemin denetimi de ancak siyaset ve temsilî nitelik taşıyan bir organca yapılmalıdır¹⁷. Ancak bu anlayış, işleyişin gösterdiği üzere pek kabul görmemiştir. Parlamentoca seçilen ya da Devlet Başkanınca atanan veya anayasaca görevlendirilen siyaset nitelikli organın tarihsel süreçte yeterli etkinlikleri olmadıkları, genellikle Devlet Başkanına ya da bir partiye bağlı olma eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Siyaset organların daha çok yerindelik denetimine kaçtıkları ve yasa koyucunun davranışını benimsedikleri görülmüştür.

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi gibi hukuki bir sorunun çözümünün siyaset bir organa verilmesi yerine anayasaya uygunluğun denetiminde en etkili yolun yargısal denetim olduğu kabul edilmiştir¹⁸ ve bu eğilim giderek yaygınlık

¹⁴ Burada yazarın da belirttiği gibi şunu ifade etmek gerekiyor; anayasanın bağlayıcılığı deyince kesinlikle “kişiler, vatandaşlar mutlaka belirli bir dönemde yapılan anayasanın anladığı biçimde düşünmek ve davranmak zorundadırlar” değildir bu. Aksi anlayış demokrasi anlayışına sığmaz. Bu konuda bağlayıcılığın anlamı ve sınırları üzerine ayrıntılı açıklama için bkz, Süheyl Batum, *99 Soruda Neden Ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*, İstanbul, 2009, s. 33-34.

¹⁵ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 70.

¹⁶ Bu denetimin ilk örneği Fransa’da Koruyucu Senato ile uygulanmıştır. Fransa’da ki bu denetim mekanizmasının işleyişinin ve tarihsel gelişiminin ayrıntılı bir anlatımı için bkz, Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 185-187.

¹⁷ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, 1981, s. 132.

¹⁸ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul, 1982, s. 40. Teziç, *Anayasa Hukuku*, 2009, s. 188. Erdal Onar, *Kanunların Anayasa Uygunluğunun Siyaset ve Yargısal Denetimi*, Ankara, 2003.

kazanmıştır. Ayrıca bu denetime siyasi iktidarın sınırlandırılması amacına hizmet eden kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri de temel oluşturmuştur. Kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkeleri anayasacılık hareketleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Kuvvetler ayrılığı yani devlet iktidarının çeşitli organlar arasında bölüşülüp paylaşılması ve de hukuk devleti ilkesi gereği devletin tüm organlarının hukukla sınırlanmış olması, iktidarların keyfi uygulamalarını önleme şeklinde bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması amacına hizmet etmiştir. Anayasalar da bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, bunun için de devletin tüm organlarının kuruluşunu, görev ve yetkilerini ve bunların sınırlarını belirleyen hukuk kuralları¹⁹ olarak sınırlı veya anayasal devlet yönetimlerinin oluşturulmasına kaynaklık etmişlerdir.

Aslında anayasaya uygunluk denetimi her ne kadar hukukî bir sorun gibi görülse de, anayasaların devlet iktidarının kazanılması, kullanılması ve sınırlarını belirleyen, özel nitelik ve güce sahip metinler olması, anayasa hukukuna siyaset bilimi ile ilişkili bir hukuk dalı olma niteliği kazandırmaktadır. Bu açıdan baktığımızda anayasal uyumsuzluklar diğer hukuksal uyumsuzluklardan farklı olarak belirli bir “siyasal renk” içermekte, “büyük siyasal etkileri olmakta” ya da “belirli siyasal etki gücü” içermektedir. En basitinden siyasal sorunlara dokunan boyutları vardır²⁰.

1.2. Anayasa Yargısının Gelişimi

Anayasa yargısının²¹ yaygınlaşması yolundaki eğilim, özellikle Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington’un demokrasinin üçüncü dalgası dediği 1974 sonrası gelişmelerde gözlenmektedir. 1974 Portekiz Devrimi ile başladığı düşünülen üçüncü demokratikleşme dalgasının önemli boyutlarından biri anayasa yargısının emsali görülmemiş ölçüde yaygınlaşmış olmasıdır²². Bu dalgaların getirdiği yazılı anayasalar ile

¹⁹ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2004, s. 461.

²⁰ Osman Can, “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, Ankara, 2007, s. 102.

²¹ Anayasa yargısı kavramı, dar anlamda kanunların –ve denetime tabi diğer bir kısım normların- anayasaya uygunluğunun yargı organlarınc denetlenmesi; geniş anlamda ise kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesinin yanında diğer bazı anayasa hukuku sorunlarının da yargısal usuller çerçevesinde ve yine yargı organlarınc çözüme bağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. Özbudun, *age.*, s. 367. Ayrıca literatürdeki anayasa yargısı tanımlamalarına eleştirel bir bakış için bkz. Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, Ankara, 2004, s. 9-14.

²² Ergun Özbudun, “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekleşmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, *A.M'nin 45. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Evrensel Barış ve Medeniyetler Buluşmasında A.M. Rolü Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 24*, 25-26 Nisan, Ankara, 2007, s. 359-365.

haklar bildirelerini izleyerek yayılmıştır. Anayasa yargısının varlığından söz edebilmek için ilk ve zorunlu şart, yazılı ve sert bir anayasanın varlığıdır²³. Aksi durumda anayasanın diğer kanun hükümlerinden ayrılan bir yanı olmayacak ve anayasa işlevsel fonksiyonunu kaybedecektir.

20. yüzyılın sonlarına doğru anayasa yargısı geniş bir biçimde yaygınlaşmıştır. Yargısal denetimin ilk örneği 19. yüzyılın başında anayasada yer almamasına karşın Amerika’da görülmüştür. Başkan John Marshall başkanlığında toplanan Federal Yüksek Mahkeme verdiği kararla davada uygulanan bir kanunu, anayasaya aykırı olduğu için dikkate almamış ve yargısal denetimin yolunu açmıştır. İşte ilk olarak *Marbury v. Madison* kararlarıyla 1803 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış olan anayasa yargısı uzun yıllar bu ülkeye özgü olarak düşünülmüş ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya, İtalya ve Avusturya Anayasaları ile Avrupa’da da anayasa yargısı kurulmaya başlamış, 1958’de Fransa’da Anayasa Konseyi kurulmuş ve bunu 1961 Anayasası ile ortaya çıkan Türk Anayasa Mahkemesi izlemiştir²⁴.

Tarihsel süreç içerisinde anayasa yargısında iki temel modelin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi anayasa uygunluk denetimini genel mahkemelere verir. Amerika bunun en tipik örneğidir; çünkü Supreme Court bir Anayasa Mahkemesinden öte yargı sisteminin en yüksek merciidir²⁵. Amerikan modeli olarak da anılan bu modelde mevcut yargı düzeni içinde kanunların anayasa uygunluğu denetlenmekte; mahkeme davada uygulayacağı kanunun anayasaya aykırı olduğu kanısına varırsa, bunu somut olayda “ihmal” ederek onun yerine doğrudan anayasa

²³ Tunç tarafından Anayasa yargısının ön şartları: 1. Yazılı Anayasa, 2. Sert (Katı) Anayasa, 3. Bağımsız Bir Denetim Organı olarak sıralanmaktadır. Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara, 1997.

²⁴ Mehmet Turhan, “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), *Anayasa Yargısı İncelemeleri – 1*, Ankara, 2006, s. 42. Anayasa Mahkemelerinin Avrupa’da kurulup yaygınlaşması sürecinde de “üç dalga”nın izlenebildiğinden söz edilmektedir. Buna göre, 1920’li yıllarda temeli atılan Avusturya Anayasa Mahkemesinin 1940 yıllarında yeniden kurulmasının akabinde İtalya (1948), Almanya (1949) ve Türkiye (1961) Anayasa Mahkemelerinin kurulması birinci dalgayı meydana getirmektedir. İkinci dalga 1970’li yılların ortasından itibaren Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Belçika’da; üçüncü dalga ise eski doğu ülkelerinde 1990’lı yıllarda Anayasa Mahkemelerinin kurulması ile gerçekleşmiştir. Hikmet Tülen, “Türk Anayasa Yargısı Sisteminin Başlıca Özellikleri ve Sistemde Reform Arayışları”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri – 1*, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), Ankara, 2006, s. 151.

²⁵ ABD ortak hukuk sistemine bağlı diğer ülkelerden farklı olarak yazılı ve hiyerarşik olarak yasalardan üstün bir anayasaya ve yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyen bir yargı sistemine sahiptir. ABD (Federal) Yüksek Mahkemesi, diğer federal mahkemeler ve eyalet mahkemeleri yargı görevini yerine getirirken anayasallık denetimi de yapmaktadırlar. Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. Bahadır Kılıncı, “Common Law (Ortak Hukuk) Sistemine Sahip Ülkelerden ABD ve İngiltere’de Anayasa Kavramı ve Yargısal Denetim”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri – 1*, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), Ankara, 2006, s. 139 – 148.

hükümünü uygulamaktadır. Bu sistemde anayasaya aykırı olan kanun resmen “iptal” edilmez; “ihmal” edilir. Dolayısıyla bu karar sadece taraflar arasında bağlayıcıdır ancak “stare decisis ilkesi” gereği bu karar diğer davalarda da tekrarlanır ve kanun fiilen geçerliliğini yitirmiş olur²⁶. İkinci model ise mantığı Avusturyalı Hukuk Profesörü Hans Kelsen’e dayanan, anayasaya uygunluk denetiminin özel yetkili bir mahkeme tarafından yapılmasıdır. Bu sistemle anayasa alanında uzmanlaşmış ve somut uyuşmazlık dışında harekete geçirilmeye elverişli bir yargı organı kurulmuştur²⁷. Demokrasinin üçüncü dalgasında Avrupa’da oluşan sistem ikinci modele dayanmaktadır. Yunanistan istisnasıdır. Yunanistan’da mahkemeler, yasaların anayasaya uygunluğunu inceleme ve onları uygulama yetkisine sahip kılınmıştır fakat belirleyici yetki, hiyerarşik olarak yukarıda yer alan yüksek yargı organlarından birinin talebi ve yorum farklılığı olması şartıyla özel yüksek bir mahkemece sağlanır²⁸. Dolayısıyla burada da karma bir sistemin varlığından söz edilebilir. Bir de Avrupa modeli içinde yer almakla beraber, kendine özgü nitelikleri bulunan ve bu nedenle “Fransız Modeli” olarak da adlandırılan modeli uygulayan ülkeler de vardır²⁹.

Amerikan modeli ve Avrupa modelinin birbirine nazaran avantaj ve dezavantajlarından söz edilebilir. Avrupa modeli anayasa yargısı sisteminde, kanun çıkar çıkmaz veya daha çıkmadan anayasaya uygunluk denetimine tâbi tutulabilirken; Amerikan modelinde sistemin mahiyeti gereği bu yoktur. Buna karşın kanun ile anayasa arasındaki çatışma, geleneksel bir çatışma çözme (üst kanun alt kanunları ilga eder) ilkesine göre halledildiği için Amerikan modeli hukuk mantığına daha uygun bir sistem olarak görülmektedir³⁰. Avrupa modeli anayasa yargısı, anayasaya aykırı kuralların hukuk düzeninden ayıklanması sonucunu doğururken yani aykırılık kararı sonucu kanun hukuk düzeninden silinirken; Amerikan modelinde hukuk düzeninde varlıklarını devam ettirirler, bu yetki yasama organınca kullanılır. Her iki model arasında anayasaya aykırılık kararlarının etkisi dolayısıyla böyle bir farklılık söz konusudur. Konuyla ilgili bir başka kıyaslama parlamentonun sistem içindeki ağırlığı bakımında yapılabilir. Avrupa modelinde, Anayasa Mahkemelerinin denetim yetkileri ile ilgili bütün hususlar parlamentolar tarafından değiştirilebilir yani kullandıkları yetkiler anayasaların

²⁶ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, 2005, s. 21.

²⁷ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 17.

²⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, *age.*, s. 30.

²⁹ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 117.

³⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, 2005, s. 24.

kendilerine verdikleri yetki iken Amerikan sisteminde mahkemelerin anayasanın üstünlüğü ilkesinin doğal bir sonucu olarak anayasaya uygunluk denetimi yapma yetkileri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Avrupa modelinde parlamentolar anayasa değişikliği ile anayasa yargısı sistemine son verebilirken; Amerikan modelinde böyle bir şey pek mümkün görünmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Amerikan modelinin Avrupa modeline nazaran daha güçlü bir anayasa yargısı sistemine sahip olduğu da söylenebilir³¹.

1.3. Anayasa Yargısının İşlevi

Anayasanın üstünlüğünün güvencesi ve temel hak ve özgürlüklerin korunması temelinde ortaya çıktığı ve bu amacını gerçekleştirmek için bağımsız bir yargı organı sıfatıyla anayasal çerçevede görev yaptığı kabul edilen anayasa yargısı -özel yargı Anayasa Mahkemeleri- zamanla gelişim çizgisi süresince yeni işlevler yüklenmiş ve bu anlamda işlevsel çeşitlilik kazanmıştır. Burada da anayasa yargısının varlık nedenini yani ortaya çıkışın nedenini ve de yerine getirdiği işlevleri açıklamaya yönelik tezler üzerinde kısaca durulacaktır. Hiç şüphesiz ki burada anayasa yargısının varlık nedenini ve buna paralel olarak işlevini açıklamaya yarayan tezler onun meşruiyet kazanmasına katkıda bulunabilir ya da meşruiyetini kaybetmesine ve kurumsal varlığının sorgulanmasına neden olabilir. Bu nedenle anayasa yargısının işlevinin açıklanması önem arz etmektedir.

1.3.1. Anayasanın Üstünlüğünü Koruma

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, anayasaların şekli anlamda normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve daha zor değiştirilebilen metinler olması anayasanın üstünlüğü ilkesini doğurmuştur. Anayasanın üstünlüğü bir ilke olarak, dünyanın ilk yazılı anayasaları olan 1787 ABD ve 1791 Fransız Anayasalarından itibaren ortaya çıkmış bir olgudur³². Anayasacılık hareketleri ile tarihsel paralellik gösteren bu ilke gereği yasama organı dâhil tüm organların anayasanın belirlediği içeriğe uyması zorunludur. Bu zorunluluğun doğal sonucu olarak da anayasa yargısının ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu kabul gerek Marshall'ın gerekse Kelsen'in görüşlerinde ayrıntılı yer bulmaktadır.

Yüksek Mahkeme Başkanı Yargıç Marshall 1803 yılında verdiği kararın

³¹ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 199.

³² Mehmet Tefik Gülsoy, *age.*, s. 83.

gerekçesinde şunlara yer vermiştir:

“Yasama organının yetkileri anayasa tarafından tanımlanmış ve sınırlandırılmıştır: ve bu sınırlar konusunda hata yapılamaz veya bunlar unutulamaz; çünkü anayasa yazılı bir anayasadır.

Kuşkusuz yazılı anayasaları yapanlar devletin temel ve üstün yasasını yaptıklarını düşünmüşlerdir ve bunun sonucunda böyle bir devlette yasamanın anayasaya aykırı işleminin geçersiz olması gerekir.

Yargı gücünün başlıca görevi hukukun ne olduğunu belirlemektir. Kuralı belirli olaylara uygulayanlar ister istemez o kuralı açıklamak ve yorumlamak durumundadır. Eğer iki yasa birbiriyle çelişirse mahkeme bunlardan her birinin uygulama alanına karar vermek zorundadır.

Yukarıdaki nedenlerle eğer bir yasa anayasaya aykırı ise hem anayasa hem de yasa davaya uygulanabiliyorsa, mahkeme ya bu davayı yasaya göre çözümlenecek ya da anayasaya göre hallederek yasayı ihmal edecektir. Mahkemenin bu birbiriyle çatışan kurallardan hangisinin uygulanması gerektiğini belirlemesi gerekir. Bu doğrudan doğruya yargı görevinin özüdür.

Şu halde mahkemeler anayasayı göz önüne alacaklarsa ve anayasa yasama organının alelade işlemlerinden üstünse, yasayla anayasanın birbiriyle çelişmesi durumunda dava yasaya göre değil anayasaya göre çözümlenmelidir³³.

Mahkeme anayasanın üstünlüğünü ve korunmasının gerekliliğine vurgu yaparak yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal yoldan denetimini içtihat yoluyla açmıştır. Ayrıca Marshall, anayasanın üstünlüğüne dayanarak, anayasaların yasamayı sınırlama gücünün de altını çizmektedir. Anayasayı yapanların –asli kurucu iktidar olarak da tanımlanır- yapmış oldukları yazılı anayasaların biçimsel üstünlükleri vardır, yapmış oldukları anayasalar kendilerinden sonra gelen iktidarları hukuken bağlamaktadır. Bu anlamda anayasaya aykırı her türlü işlem ve kural geçersiz sayılacaktır. Bu da yargı gücü aracılığı ile gerçekleştirilecektir.

Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi Kelsen’in kurduğu kademeli hukuk düzeninin de mantıksal bir sonucudur. Kelsen’in görüşlerini Teziç’in anlatımıyla şöyle ifade edebiliriz³⁴:

“Bir ülkede, yürürlükte olan hukuk sistemini, yani uyulması zorunlu kuralların bütünü hukuk düzenini oluştururken, her biri aynı derece ve güçte değildir. Bu bakımdan, hukuk düzenini oluşturan kurallar arasında, bir kademelenme (hiyerarşi) vardır.

Hukuk düzeninin biçimsel kaynaklarının oluşumu, bağlayıcılığı ve kademelenmesi bir

³³ Mehmet Turhan, *Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu*, Ankara, 2006, s. 50-51.

³⁴ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 82-84.

bütün olarak... Kelsen tarafından ortaya konulmuştur. Buna normativist teori de denir.

Normativist teori, hukukun oluşu ile uygulanması arasında bir ayrım yapmaz. Bir normun konulması aynı zamanda daha üstün bir normun uygulanmasıdır. Anayasa kanunların nasıl yapılacağını belirler. Bu bakımdan anayasa kendisine uygun olarak yapılan kanunların kaynağı olduğu gibi yasama organı da yasal düzenlemede bulurken, aynı zamanda anayasayı uygulamaktadır...Normativist teoriye göre, normların niteliği ve oluşumları hep aynıdır. Aralarında yalnızca derece ve kapsam farkı vardır. Hukuk sistemi kademeli olarak sıralanmış normlarla, aşağıdan yukarıya doğru, bireysel eylem ve işlemlerden, idari ve yargısal işlemlere, yönetmelik, tüzük, kanunlar ve anayasaya ulaşmaktadır. Bu piramidal yapı içinde, her norm geçerliliğini ve bağlayıcılığını, kendinden üstün normun varlığından aldığına göre, anayasaya da geçerliliğini ve bağlayıcılığını sağlayan bir normun varlığı zorunlu olmaktadır.”

Görüldüğü gibi Kelsen’in normativist teorisinde bir normun hukuk sisteminde varlığı en üst norma yani anayasaya uygunluğuna bağlanmıştır. Yasama organlarının işlemlerinin de üst norm olan anayasada belirlenen kanun yapma usul ve içeriklerine aykırı olmaması gerekir. Kelsen anayasaya uygunluk denetimini bu teorisinin bir uzantısı olarak tasarlamıştır. Yasama organı yasa yapmak suretiyle pozitif bir işlev üstlenirken, anayasa yargısı yasama organının yaptığı bu yasaları denetlemek suretiyle -iptal hükmüyle yasayı ortadan kaldırmak gibi- negatif bir işleve sahip olmaktadır. Kelsen bir yasanın anayasaya uygunluğu sonucu mahkemenin iptal kararı vermesinin bir yasama işlevi olduğunu, bu nedenle iptal kararı veren mahkemenin bir “negatif yasa koyucu” olarak nitelendirilebileceğini söylemiştir³⁵. Yani anayasa yargısı yoluyla denetim, yasamanın pozitif iktidarına karşılık kullanılan negatif iktidar olarak ifade edilmektedir.

Gerek Marshall gerekse de Kelsen’in görüşlerinin kökleri anayasanın üstünlüğüne dayanır ve anayasa yargısını anayasanın üstünlüğünü korumanın yolu olarak görmektedirler.

1.3.2. Anayasal Hakları Koruma

Anayasa yargısının esas varlık nedeni siyasi otoriteye karşı bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla devlet organlarının -özellikle de yasama organının- işlemlerinin anayasaya uygunluğunu denetlemek olarak kabul edilmektedir. Anayasalara baktığımız zaman iki tür norm içerdikleri görülür. Birincisi yasama, yürütme ve yargı organlarını kuran ve bunların ilişkilerini belirleyen normlar; ikincisi de iktidarı

³⁵ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 95.

sınırlandıran ve yönlendiren yani anayasal hakları düzenleyen normlardır³⁶.

Tarihsel gelişim çizgisine bakıldığı zaman da temelde hizmet ettiği amacın bu olduğu görülmektedir. Anayasa yargısının bu işlevi özellikle anayasacılık süreci içerisinde hakların anayasallaştırılması ile güçlenmiştir. Artık hemen hemen tüm anayasalarda temel hak ve özgürlükler kataloglarına yer verilmesi (bunların anayasallaştırılması) ile birlikte Anayasa Mahkemelerine siyasal sistem içinde önemli bir statü kazandırılmış olmaktadır³⁷.

II. Dünya Savaşı sonrası pek çok devlet, anayasal hakları üstün hale getirecek anayasal mekanizmalar öngörmüştür. Savaştan sonra insan haklarını koruma bilincinin güçlenmesi, o yıllarda en ağır ihlallerin yaşanmasından kaynaklanır³⁸. II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının uluslararası düzeye geçişinde büyük bir atılıma tanıklık edilmiştir. Bu çağdaş haklar devrimi, sosyal iktidarın siyasal iktidar üzerindeki başarısı, toplumun daha bireyci anlaşılışı ve hak sahibi bireyler temelinde siyasal düzenin oluşmasıyla bağlantılıdır³⁹. Temel hakların korunması, diğer taraftan hukuk devleti ilkesi ile de doğrudan ilgilidir ve bu alanda Anayasa Mahkemelerinin katkısı inkâr edilemez. Hukukun üstün olduğu bir devlette, temel hak ve özgürlüklerin anayasalarda belirlenmesi, bunlara yönelik tehditleri de en aza indirecek bir yöntem olarak düşünülmüştür⁴⁰.

Kaboğlu'nun anlatımıyla Anayasa Mahkemeleri bu işlevi şu şekillerde yerine getirir:

“Bir kez Anayasa Mahkemesinin varlık nedeni, anayasa, uluslararası sözleşmelere ve hukukun genel ilkelerine aykırı -özgürlükleri ihlal edici- yasal hükümleri hukuk düzeninden ayıklamaktır. Yasamaya karşı insan haklarının korunmasında başlıca organ, anayasa yargısıdır.

Sonra anayasa yargıcı, insan haklarına saygıyı sağlarken, ilkeler geliştirir; hatta özgürlüklere ilişkin kurallar yaratır⁴¹.

Kaboğlu, anayasa yargısına insan haklarını koruma görevi verirken; yargıca da yorumlama faaliyeti sonucu, sadece hak ve özgürlükleri korumak değil aynı zamanda koruyucu ilkeler geliştirmek, onun deyimiyle insan haklarını zenginleştirme rolü verir.

³⁶ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 111.

³⁷ Ozan Ergül, *age.*, s. 112.

³⁸ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 176.

³⁹ Mehmet Turhan, “Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, Ankara, 2007, s. 380.

⁴⁰ Ozan Ergül, *age.*, s. 114.

⁴¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *age.*, s. 176.

Ona göre hukuk devleti ilkesi özellikle temel haklara uygulanan anayasanın belirli olmayan kavramlarını yorumlamak ve uygulamak için yargıca açık bir yetki tanımaktadır⁴². Anayasa Mahkemelerinin temel hakları koruma işlevi ile yetkilendirilmesi anayasalar tarafından olmaktadır. Bu yetkilendirme anayasaya uygunluğun sağlanması amacıyla yapılmaktadır.

Kısacası Gülsoy'un da ifade ettiği gibi anayasa yargısının görevi anayasaya uygunluk denetimidir ve bu bağlamda anayasanın benimsediği hak ve özgürlükler rejimi ve bu kapsamda güvence altına aldığı "temel haklar" -anayasada belirlenmiş olan anayasal haklar- da anayasaya uygunluk denetimi kapsamındadır. Anayasa yargısına anayasal hakları korumak yerine, genel ve ucu açık bir kavram olarak insan haklarını koruma işlevi verildiğinde; bu anayasanın da ötesine taşarak, koruma işlevinin kapsamı belirsizleşmektedir⁴³.

Bu konuda Kaboğlu anayasa yargıçlarının hak ve özgürlükleri koruyucu kararlarını yaratıcı yönde derinleştirdiklerini; anayasada açıkça yer almayan bir hakkın, insan hakkı olarak anayasal değere sahip olabileceğini, bunun da anayasa yargıcının hakları yaratma işlevi ile örtüştüğünü ifade eder⁴⁴. Bu ifade anayasanın yorumlanması ve anayasa yargısının sınırları ile ilgili bir tartışmayı da beraberinde getirir. Anayasa yargıcının hak eksenli bir tutum benimseyerek bu konuda anayasa yargısının meşru çerçevesini oluşturacağı kabul edilmektedir. Hak eksenli teori, temel olarak mümkün olduğu kadar özgürlüğü kapsayacak biçimde, bütün insanların hakkı olacak bir takım hakları getirmeli ve yargıç bireysel hakları her durumda korumalıdır⁴⁵.

Sonuç itibariyle hukuk devleti ile de ilişkilendirilen anayasal hakların korunması alanında anayasa yargısının işlevi inkâr edilemez boyutlara ulaşmış; temel hak ve özgürlüklerin anayasalarda belirlenmesi, hukuk devleti olarak tanımlanan devletlerde bunlara yönelik tehditleri yok etmese de azaltan bir yöntem olarak benimsenmiştir.

⁴² İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 178-179. Hak ve özgürlükler, AYM'ler tarafından ortak ya da benzer yöntemlerle korunmaktadır. Anayasa yargıçları, özgürlükler rejimini, "hukuk devleti", "demokrasi", "eşitlik ilkesi", "ölçülülük ilkesi" kavramlarıyla birlikte yorumlayıp, bunları belli değerler kuramı içerisinde anlamlandırmaktadır. Kaboğlu, *age.*, s. 179.

⁴³ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 137-138.

⁴⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, *age.*, s. 187.

⁴⁵ Mehmet Tefik Gülsoy, *age.*, s. 147-150.

1.3.3. Anayasal Kurumsal Dengelerin Korunması

Anayasal kurumsal dengelerin sağlanması, anayasal düzen içinde belirlenmiş kurumsal yapının -devlet kurumlarının yetki alanlarının ve bunların sınırlarının belirlenmesinin-, anayasal dengelerin anayasa yargısınca sağlanmasını ifade etmektedir. Burada daha önce de belirttiğimiz üzere anayasa yargısının tarihi olarak, devlet iktidarının sınırlarını çizmek amacına hizmet etme yöntemi olduğunun hatırlanılması gerekmektedir. Devlet kurumları arasında yetki sınırlarının belirlenmesine ilişkin anayasaya uygunluk denetiminin iki ayrı dayanağı vardır. Birincisi bir ülkede federal yapının varlığını ya da merkezî ve adem-i merkezî kurumlar arasındaki dengeyi ifade eden düşey kuvvetler ayrılığının güvencesi; ikincisi ise yasama yürütme ve yargı organları arasındaki yatay kuvvetler ayrılığının güvencesidir⁴⁶.

Anayasa yargısı sisteminin ilk olarak federal bir devlet olan ABD’de ortaya çıkmış olması göstermektedir ki; federasyonu oluşturan yapıda, federe devletler ile federal devlet arasındaki ilişkilerin anayasal düzenlenmeleri zorunlu olmakta ve bu konuda çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için bir mekanizmanın varlığı gerekli bulunmaktadır. Federalizm, federal devlet ile federe devletler arasında bir anlaşmaya dayandığından; bu devletler arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları anayasaya uygun bir şekilde çözecek bir nevi hakem niteliğinde bir organa ihtiyaç duyulmakta ve bu organ da anayasaya uygunluk denetimi ile yetkilendirilmiş bir yargı organıdır⁴⁷.

ABD’deki işleyişe bakacak olursak; ABD’de her eyaletin ya da federe devletin, federal anayasaya aykırı olmayan yazılı bir anayasası vardır. Federal hükümette olduğu gibi, her hükümetin kendi yasama, yürütme ve yargı organları vardır ve bunlar arasındaki ilişkilerde de karşılıklı denge söz konusudur. Her eyalet yargı sistemini federal yasalara aykırı düşmeyecek şekilde kendisi düzenlemiştir. Ayrıca federal düzeyde, tüm eyaletleri bağlayan başka bir yargı yapılanması vardır. İşte bu yüksek yargı organı hem eyaletler arasında hem de federal devlet ve eyaletler arasındaki çıkan uyuşmazlıkları çözmektedir.

Federal yapıların işleyişi için gerekli olduğu savunulan anayasa yargısının bu kurumsal zorunluluk üzerine ortaya çıktığı yönündeki teze dayanak olarak; ABD’de

⁴⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 171; Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 99.

⁴⁷ Bu konuda ayrıntılı örneklendirmeler için bkz. Ergül, *age.*, s. 100-103, Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 107-108. Ayrıca federalizme ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, 2005, s. 74-80.

anayasaya yargısının kabul edilmesinde İngiliz “ortak hukuk”⁴⁸ geleneğinin etkisi kabul edilse de, anayasa yargısının bu ülkede neden olmadığına açıklanmasında İngiltere’nin üniter bir devlet olduğuna işaret edilmektedir⁴⁹.

Her ne kadar ilk olarak federal bir devlet düzeninde ortaya çıksa ve de bu düzenin işleyişinde rolü olsa da anayasa yargısının işlevi, güçlenmesi bununla sınırlı tutulamaz. Şunu da belirtmek gerekir ki federal devletlerin yanı sıra bazı üniter devletlerde de merkezî ile adem-i merkezî kurumlar arasında yetki uyuşmazlıkları çözümünde anayasa yargısı hakemlik rolü üstlenebilmektedir⁵⁰. Ancak bu rol, çoğu ülkede genellikle, merkezî ve adem-i merkezî kurumları arasındaki yetki paylaşımı konusunda anayasaya uygunluk denetimi sırasında anayasa içtihadının geliştirilmesiyle sonuçlanmaktadır⁵¹.

Diğer taraftan yatay kuvvetler ayrılığı bakımından kurumsal dengenin sağlanması işlevine bakacak olursak; kuvvetler ayrılığının, hukuk devletinin de bir gereği olmakla birlikte, esasen siyasal özgürlüğün teminatı olarak, siyasal bir ilke olduğunu hatırlamakta yarar vardır⁵². Kuvvetler ayrılığı, belli bir dönemde liberal siyasi felsefenin bir ürünü olup, mutlak monarşilerden baskı yönetimlerine karşı, kişi hürriyetini güvence altına almayı amaçlar. Kuvvetler ayrılığı ilkesini ortaya koyanlar, nereden gelirse gelsin, yönetimde baskıyı (istibdatı) önleyecek bir yol aramış ve bunun da çözümünü kuvvetlerin tek bir elde toplanmamasında bulmuşlar⁵³.

Kuvvetler ayrılığı denince ilk akla gelen Montesquieu’dur. Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı savunması bunu hürriyetlerin güvencesi olarak görmesinden ileri gelir⁵⁴. Eğer bir kişi ya da organ, bu ister aristokratlar olsun ister halk olsun, bu üç erki yani yasa yapma, uygulama ve yargılama erklerini kendinde toplarsa işte bu her şeyin sonu demektir. Güçler ayrılığının ve buna bağlı olarak “kontrol ve denge” sisteminin sonuçlarından biri de yasama ve yürütme tasarruflarının üçüncü güç olan yargı tarafından denetlenmesidir. Montesquie’ya göre yargı, özgürlükler açısından “en az tehlikeli”

⁴⁸ İngiltere de ortaya çıkan ve de daha sonra diğer ülkelere aktarılan bu hukuk sisteminin özellikleri için bkz. Bahadır Kılınç, “Common Law (Ortak Hukuk) Sistemine Sahip Ülkelerden A.B.D ve İngiltere’de Anayasa Kavramı ve Yargısal Denetim”, s. 115-119.

⁴⁹ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 102.

⁵⁰ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 108.

⁵¹ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 176.

⁵² Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 100.

⁵³ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 408-409.

⁵⁴ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2000, s. 169.

güçtür, çünkü elinde zarar verecek silahlar yoktur⁵⁵.

Sonuçta yatay kuvvetler ayrılığı, siyasal özgürlüğü garanti etmek üzere iki hususu güvenceye almaktadır; bunlar devletin üstün gücünün sınırlanması ve farklı iktidarlara (yasama, yürütme, yargı) tanınmış olan yetkilerin doğru kullanılmasının sağlanmasıdır. Uygulamada, anayasa yargısı organları, özellikle de Anayasa Mahkemeleri, bu organlara özgü görev ve yetki alanına ilişkin hakemlik görevini, görevlerinin bir parçası olarak üstlenmişlerdir⁵⁶ ve böylece anayasada var olan kurumsal yapıyı muhafaza etmiş olmaktadır. Aslında bunlar, siyasal evrimleri hesaba katarak pragmatik bir yaklaşımla, hükümetin ve parlamentoların yetkilerinin karşılıklı dengesini kurmaya ve güvence altına almaya çaba gösterirler. Kaboğlu, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya ve Macaristan Anayasa Mahkemelerinin, devlet kurumları, özellikle de parlamento ve hükümet arasındaki dengenin ve tanınan ayrıcalıkların korunması yönünde görev ve yetkilerle donatılmış olduğunu belirtmektedir⁵⁷.

1.3.4. Demokratik Düzen ve Demokrasinin Pekişmesi

Ergül, anayasa yargısının demokrasi ile olan ilişkisinde temel hak ve özgürlüklerin belirleyici bir rolü olduğunu, demokrasinin özellikle de temel hak ve özgürlüklere saygı gösteren anayasal demokrasinin varlığını sürdürmek için anayasa yargısına ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir⁵⁸.

Ona göre, mahkemeler aslında demokrasinin devamını sağlamak değil; daha çok hukukun üstünlüğünü sağlamakla görevlidirler. Demokrasi ile hukukun üstünlüğü ilkesi arasında, demokrasinin çoğunluk ilkesine dayanmasına karşılık, hukukun üstünlüğü ilkesinin birey haklarını korumayı amaçlaması bakımından bir çatışma hali vardır. Ancak bunlar belirli ölçüde birbirlerine dayanmak zorundadırlar. Hukuk devleti ilkesi bir yandan demokrasi için sınırlayıcı bir nitelik taşırken, öte yandan da tam olarak ancak demokratik bir rejimde gerçekleşebilir. Azınlığın çoğunluğa hükmettiği bir rejim kâğıt üzerinde adı demokrasi olsa bile bu gerçek bir demokrasi değildir. Diğer taraftan çoğunluğu ele geçirenlerin dilediği şekilde yönetme hakkını elinde tuttuğu bir çoğunlukçu demokrasi anlayışından, anayasanın üstünlüğünün tanındığı, temel hak ve özgürlüklere saygı

⁵⁵ Zühtü Arslan, *Anayasa Teorisi*, Ankara, 2008, s. 28-30.

⁵⁶ Mehmet Tevfik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 105.

⁵⁷ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 172.

⁵⁸ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 119.

gösterilen, çoğulcu bir demokrasi tasarımına geçiş aynı zamanda anayasal demokrasiye işaret etmektedir⁵⁹.

Yani anayasal demokrasi çoğunluğun iktidarına dayanan demokratik devlet anlayışının anayasayla sınırlanmasını ifade etmektedir. Anayasal demokrasinin, çoğunlukçu demokrasinin temel hak ve özgürlükler, siyasi haklar ve azınlık hakları açısından taşıdığı sakıncaları ortadan kaldırma amacına hizmet ettiği ortadadır. Anayasal demokrasinin bu amacına ulaşmak için en önemli aracı da şüphesiz anayasa yargısıdır. Genel kabul, anayasa tarafından hem sınırlandırılan hem de güvence altına alınan anayasal demokrasiler yönündedir⁶⁰.

Demokrasi halk egemenliğine dayandırılan, evrensel bir kavram ve kurumdur. Sadece iktidarların kaynağı –iktidarın seçimle belirlenmesi- değil, aynı zamanda yönetenlerin her zaman yönetilenler tarafından denetim altında tutulması da önem arz eder. Siyasal partiler, özgür seçim, yargı denetimi demokrasinin nesnel gereklerinin başlıcalarıdır⁶¹. Anayasa yargısı demokrasinin yukarıda sayılan türden sakıncalarını ortadan kaldırmanın yanında; demokrasinin ilkeleri sayılabilecek, seçimler, referandumlar ve siyasi partilerin denetimi işlevi ve yüce divan görevi ile demokratik rejimin korunmasına hizmet etmektedir. Yasama seçimlerinin dürüstlüğünün denetim yetkisi kimi devletlerde anayasa yargısına verilmiştir. Örnek olarak, Avusturya, Bulgaristan, Federal Almanya, Fransa verilebilir⁶². Bunun gibi Almanya ve Romanya’da referandum hazırlık çalışmaları konusunda Anayasa Mahkemelerine danışılır. Mahkemeler, oy verme işlemlerini yerinde izlemek için delegeleri belirlerler; olası şikâyetleri inceler ve sonuçları ilan ederler⁶³. Siyasi partilerin örgütlenme ve faaliyetlerinin Anayasa Mahkemelerince denetiminin de; siyasi partilerin iktidarı elde etmeyi hedefleyen örgütler olarak anayasal kurumsal dengesinin korunması ve demokratik toplumda yurttaşların özgürce ortaya koydukları iradenin siyasal karar sürecine yansımaları teminat altına almak şeklinde iki yönü vardır⁶⁴. Yüce Divan görevi ise, halkın oyu ile belirlenen siyasal karar organlarının görevleri ile ilgili suçlardan

⁵⁹ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 119.

⁶⁰ Mehmet Tevfik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 118.

⁶¹ Yekta Güngör Özden, *Hukukun Üstünlüğüne Saygı*, Ankara, 1990, s. 180.

⁶² İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 200.

⁶³ İbrahim Ö. Kaboğlu, *age.*, s. 201.

⁶⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, *age.*, s. 202.

yargılanmalarına ilişkin olduğu için demokratik rejimle çok yakından ilgilidir⁶⁵. Anayasa yargısı denetimiyle aslında devletin kurum ve ilkelerinin korunduğu görülmektedir.

Benimsenen anayasa yargısının tipi ne olursa olsun, hukuk devleti ve onun bir unsuru olan anayasa yargısının, anayasal demokrasinin bir kurumu olarak demokrasinin pekişmesinin temel şartlarından biri olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda Özbudun, demokrasinin pekişmesinde önemli bir araç olarak görünen anayasa yargısının oynadığı rolün geçiş sürecinin niteliği ile de ilgili olduğunu belirtmektedir. Buna göre demokrasiye geçiş sürecinin uzlaşmacı ve barışçıl biçimde olması, Anayasa Mahkemesinin gücüne, itibarına ve rejime katkısına mutlak surette yansımıştır. Özbudun'un Herman Schwartz'dan aktardığı üzere⁶⁶: “Mahkeme ancak ve ancak bir millet o yönde iyi bir başlangıç yaptığı takdirde, liberal anayasal demokrasiye geçişe, sınırlı fakat anlamlı bir katkıda bulunabilir. Bağımsız ve güçlü bir Anayasa Mahkemesi, liberal demokrasinin çocuğudur; böyle bir siyasal sistemin yokluğunda bir Anayasa Mahkemesi etkili şekilde işleyemez.” Demokrasi bağlamında, anayasa yargısını anayasal demokrasinin gereği olarak gören Ergül'den farklı düşünmektedir.

Demokrasiye yeni geçmiş bir ülkede anayasa yargısının rolü daha çok anayasal yapının kurumsallaşmasında öne çıkarken, yerleşik demokrasilerde ise daha çok halk ve halkın özgürlüklerini ilerletmek ve derinleştirmek işlevi öne çıkabilmektedir⁶⁷. Bu akılda tutularak anayasa yargısının demokrasinin pekişmesindeki başlıca rollerine bakacak olursak;

1. Yukarıda ayrıntılı olarak ifade edilen “anayasal hakların korunması”,
2. Yine yukarıda kurumsal dengelerin sağlanması başlığı altında ifade edildiği üzere devlet organları arasındaki yetki uyumsuzluklarının çözümü, “anayasal ihtilafların çözümü”,
3. Mahkemelerin son derece önemli konularda verdiği, demokrasilerde önemli yer edinen, kesin hüküm doğuran ve de tüm organ ve kurumları bağlayıcı “negatif iktidar

⁶⁵ İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 2007, s. 200.

⁶⁶ Ergun Özbudun, “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, *A.M'nin 45. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Evrensel Barış ve Medeniyetler Buluşmasında A.M: Rolü Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 24, 25-26 Nisan*, Ankara, 2007, s. 361-363.

⁶⁷ Mehmet Tefik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 120.

olarak yorumladığı kararların etkilerinin rolü” ,

4. Seçimlerin, referandumların ve siyasi partilerin denetimi gibi anayasa mahkemelerine verilen “teknik roller”dir⁶⁸.

Sonuç olarak baktığımız zaman anayasa yargısının, demokratik düzenin kurumsal sağlayıcısı ve bir o kadar da dengeleyicisi olmasının yanı sıra, demokrasinin pekişmesine de katkı sağladığı ifade edilebilmektedir.

1.3.5. Hegemonik Koruma

Bu başlık altında Türe ve Ergül’ün çalışmalarından yararlanılarak; bu konuda kapsamlı çalışmalar yapan Ran Hirschl’ün “egemeni koruma tezi” ve Sweet’in “siyasetin yargısallaşması” kavramları ışığında Anayasa Mahkemeleri incelenecektir⁶⁹. Bu çalışmalar anayasal denetimi daha çok siyasi bir mesele olarak görmekte ve anayasa yargısının işlevini siyasi yönde açıklamaktadır.

Hem Sweet hem de Hirschl “siyasetin yargısallaşması”nın anayasa temelli anayasal denetim ile birlikte oluşmaya başladığını öne sürmektedirler. Sweet önceden anayasal demokrasi denildiği zaman, bu düzenin bekçilerinin yargıçlar değil de seçilmiş vekiller; yargıçların ise sadece meclislerce çıkarılan kanunların uygulayıcısı olarak algılandığını ancak bunun anayasal düzenlerde yaşanan değişimle farklılaştığını belirtmiş, anayasalarda anayasal denetim organlarının yer alması ile 20. yüzyılın ikinci yarısında değiştiğini ifade etmiştir. Yine Sweet Avrupa’da parlamento üstünlüğü ideolojisinin yerine “siyasetin yargısallaşması”nı modern anayasacılık deyimiyle özetlemektedir. Kendisi eskiden farklı olarak, anayasalarda hakların uzun ve kapsamlı bir liste halinde yer alması ve Anayasa Mahkemelerinin kendini güçlerini genişletecek şekilde yorumlayıcı denetimde bulunmaları sonucu, siyasetin artık Anayasa Mahkemelerince yapıldığını ileri sürmektedir⁷⁰.

Hirschl’e göre de anayasa yargısı siyasi olarak oluşturulmuş; yargının

⁶⁸ Mehmet Tevfik Gülsoy, *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara, 2007, s. 121-123.

⁶⁹ İlknur Türe, “Ran Hirschl, Anayasal Denetim, Sekülerizm”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:89, 2007, s. 24-33; İlknur Türe, “Anayasal Denetimin Gücü Üzerine Teoriler”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 90, 2007, s. 45-53 ve Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 121-129.

⁷⁰ İlknur Türe, “Anayasal Denetimin Gücü Üzerine Teoriler”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 90, İstanbul, 2007, s. 48.

güçlendirilmesi, hakların anayasallaştırılması ve anayasal denetim yetkisinin giderek artırılması, kişi hak ve hürriyetlerinin anayasal olarak korunmasıyla gerekçelendirilmiştir. Bu gerçeğin süslü bir görüntüsü olmaktan öteye gidememiştir. Anayasa yargısı marifetiyle ekonomi ve yargı elitleri ile birlikte politik elitlerin sallantıda olan egemenliklerinin devamı sağlanmıştır. Bu yaklaşıma göre anayasa yargısının güçlendirilmesi her ülkede farklı içerik ve kapsamda olsa da amaç aynıdır; “egemeni koruma”⁷¹.

Hirschl, anayasal devrim geçiren dört ülkeyi (İsrail, Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Cumhuriyeti) inceleyerek, o ülkelerde yargının güçlendirilmesinin bilinçli ve stratejik temelli olduğu sonucuna varmıştır. Hirschl, “yargıya güç aktarmanın”, “çevre”den gelmesi muhtemel tehditlere karşı, “merkezin” bilinçli ve stratejik bir davranışı olduğunu ileri sürmektedir. Yani karar alma mekanizması parlamento - çoğunlukçu alandan-, yüksek mahkemelere kaydırmanın altında, merkezi oluşturan elitlerin bu yolla kendi siyasi tercihlerine güçlü bir destek bulma düşüncesi vardır⁷².

Hirschl’in sorduğu iki soru vardır: 1- Ülkeleri, demokratik olarak yaptıkları yasaları iptal ettirecek şekilde yargı sistemlerini güçlendirecek anayasal düzenlemeleri yapmaya iten ne gibi siyasal oluşumlar vardır? 2- Anayasal denetim sonucunda ne tür siyasal sonuçlar ortaya çıkmaktadır? İlk sorunun cevabı; egemen elitlerin bulunduğu ülkelerde elitlerin görüşlerinden farklı görüşlerde olan grupların artması sonucu, söz konusu elitler kendi görüşlerinden sapmalar gösteren çoğunluğun yönetiminin üzerinde kendi değerlerini korunmanın ve güçlü kılmanın yollarını aradıkları için bu tür siyasal oluşumlar vardır. İkinci sorunun cevabı da şu şekildedir; yüksek mahkemelerdeki elit yargıçların bakış açısı bireysel ve seküler kişisel özgürlüklerin liberal koruyuculuğu yönünde iken; cemaatçi, dinsel ya da kolektif değerlere çok az fırsat tanınmaktadır⁷³.

Bunun yanında Hirschl olup bitenlerin tüm sorumluluğunun Anayasa Mahkemesi yargıçlarına yüklenmesinin de yanlış yorumlara neden olacağını söylemektedir. Gücün yasama ve yürütmeden yargıya gönüllü intikali, dışarıdan bakıldığında mahkemelerin yasama ve yürütmeye muhalefet eden bir odak gibi çalıştığı izlenimi doğurmaktadır. Oysa siyasetçilerin bakış açısında siyasal karar verme otoritesinin mahkemelere devri,

⁷¹ İlknur Türe, “Anayasal Denetimin Gücü Üzerine Teoriler”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 90, İstanbul, 2007, s. 50.

⁷² Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 122.

⁷³ İlknur Türe, *age.*, s. 26.

kendilerine yönelik suçlamayı ve kurum içi riski azaltacağından faydalı olacaktır. Hirschl'in deyimiyle bu aslında siyasetçilerin aradığı uygun bir limandır. Yani bu tür konuların yargıya intikali siyasi bir karardır ve bu da egemen güçteki siyasetçilerin kararıdır⁷⁴.

Sweet ve Hirschl anayasa yargısının farklı bir pencereden bakarak incelemişler ve onu siyasetle ilişkilendiren görüşler ortaya koymuşlardır. Anayasa yargısının giderek yaygınlaşması ile pek çok yazarın araştırdığı anayasa yargısının işlevi ve varlık nedenine yönelik onların getirdiği açıklama da budur. Anayasa yargısının, salt hukuksal olmadığı artık kabul edilen bir gerçekken bu bakış açısı da çalışmalara kaynaklık etmeye başlamış ve yapılan çalışmalarda bu da açıklayıcı bir işlev olmuştur. Ancak anayasa yargısının bu yönde bir işlev görebilmesi için yargıçların egemen elitlerin siyasi eğilimlerini kabul etmesi ve halk nezdinde itibarının yani meşruiyetinin olması şarttır. Bu yönde hareket eden bir yargı organının ise meşruiyetinin ne kadar sağlam olacağı tartışmalıdır. Hirschl'in ifadeleri; hakların anayasallaştırılması, kişi hak ve hürriyetlerinin bekçiliği görevi verilmesi, mahkemeleri bilinçli olarak güçlendirme, meşruiyet kazandırma çabasının görüntüsüdür şeklinde yorumlanabilir.

1.4. Anayasa Yargısının Meşruluğu

Erdoğan'ın, Episten ve diğerlerinden aktardığı üzere⁷⁵: “Demokratik sistemin temel çerçevesi başlangıçta anayasa yapmak suretiyle belirlenirken, kurumsal yapının adım adım örülmesi zamanla çeşitli siyasal aktörler arasındaki hukuki ve siyasi etkileşimin ürünü olarak gelişir. Prensip olarak Anayasa Mahkemeleri de bu evrimde önemli rol oynarlar. Fakat mahkemelerin otoritelerini etkili olarak kullanma kabiliyeti, önemli ölçüde, onun meşruluğunun bir fonksiyonudur.” Anayasa yargısı hukuksal ve siyasal düzende şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Sadece yargısal bir merci olmaktan öteye yüklenen işlevler ve aldığı kararların siyasi düzendeki etkileri göz önünü alınca, sistemlerin oluşumunda ve de işleyişinde önemli rolleri olduğu kabul edilen bir gerçektir. Ancak anayasa yargısı ve anayasa yargısını uygulamak için oluşturulan anayasa mahkemelerin meşru dayanaklarının olması şarttır.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki meşruluğa objektif kriter sağlayan bir ölçünün

⁷⁴ İlknur Türe, “Ran Hirschl, Anayasal Denetim, Sekülerizm”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı:89, 2007, s. 30.

⁷⁵ Mustafa Erdoğan, “Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 3, Ankara, 2005, s. 2.

bulunması kolay değildir, mümkün olmadığı bile söylenebilir⁷⁶. Anayasa yargısının kendisine kurumsal otorite sağlayan meşruluğunu açıklarken yerine getirdiği işlevlerden pek de bağımsız olmadığı, işlevlerinin anayasa yargısının meşrulaştırılmasına kaynaklık ettiği de söylenebilir. Kendisine yüklenen işlevleri yine kendisine öngörülen çerçevede yerine getirdiği ölçüde meşruluğu kabul edilmektedir. Burada anayasa yargısının meşruluğu, anayasallık temelinde hukukî ve de demokrasi temelinde demokratik olmak üzere iki başlık altında açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Hukuki Meşruluğu

Anayasanın üstünlüğü koruma işlevi başlığı altında yer verilen Marshall'ın karar gerekçesinde yer alan; anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, anayasa aykırı olan kanunların iptalinin gerekliliği ve de Kelsen'in normlar hiyerarşisini anlatan normativist teorisi anayasa yargısının hukuksal meşruluğu konusunda en güçlü gerekçeleri oluşturmaktadır. Normlar piramidi içerisinde hiyerarşik olarak en üstte yer alan anayasa kurallarına diğer hukuki düzenlemelerin uygun olması zorunluluğunun ortaya çıkarmış olduğu durum, hukuk mantığı açısından kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyen anayasa yargısının yerine getirmiş olduğu yargısal faaliyetin neden meşru olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır⁷⁷. Kısacası anayasa yargısı kendisine verilen kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisini anayasal sınırlar çerçevesinde anayasa dışında herhangi bir ölçü norm kullanmadan yerine getirdiği sürece hukuki olarak meşruiyetini de korumuş olacaktır. Anayasa yargısı anayasanın üstünlüğü ilkesinin, kanunların anayasa aykırı olamayacağı prensibini yaptırıma bağlamaktadır. Bu nedenle kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi yani anayasa yargısı meşrudur şeklinde bir kabul söz konusudur.

Anayasa yargısının meşru olduğu yolundaki görüş, kanunların anayasaya aykırı olamayacağı yani anayasanın üstünlüğü ilkesine dayandırılmaktadır ancak Gözler'e göre bu anayasa yargısının meşruluğunu açıklamaz. Anayasanın üstünlüğü ilkesi kabul edilse de anayasa yargısının meşruluğu bu ilkenin nasıl ve kim tarafından müeyyidelendirileceği sorundur⁷⁸. Bir kanunun anayasa aykırı olup olmadığı kendiliğinden anlaşılabilir bir şey değildir. Bunu anlayabilmek için yorum yapmak gerekir. Anayasa yargısının olduğu

⁷⁶ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, 2004, s. 83.

⁷⁷ Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, Ankara, 2004, s. 20.

⁷⁸ Kemal Gözler, "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2006, Cilt: 61, Sayı: 3, s. 132.

yerde bu yorum Anayasa Mahkemeleri tarafından yapılır. Anayasa Mahkemelerinin yorumunun yasama organının yorumundan daha doğru olacağı ise tartışmalıdır. Her iki yorum da doğru olabilir; çünkü anayasanın yorumu “bilme” işlemi değil “irade” işlemidir. Bilgi alanına girmeyen, irade alanına giren konulardaki bir önermenin doğruluğunun ispatlanması mümkün değildir⁷⁹.

Burada öne çıkan yorum kavramıdır. Anayasa yorumu hayatî öneme sahiptir. Bir ülkede iktidarın kullanımını ve dağılımını düzenleyen, temel hak ve hürriyetleri güvenceye almak için iktidarı etkili bir şekilde sınırlamayı hedefleyen bir metnin ne anlama geldiğine karar verilmesi önemlidir⁸⁰. Anayasa yargısına sahip ülkelerde anayasa mahkemeleri bu görevi üstlenmişlerdir ancak bu yorumun sınırlarının net olarak tanımlanamaması -ya da tanımlanması fakat aşılması- , bazen Anayasa Mahkemelerinin meşruluğunu tartışmalı hale getirmiştir. Bu şekilde anayasa organlarının parlamentonun yerine kanun koyucu görüntüsüne geçişi “jüristokrasi” olarak kavramsallaştırılmıştır. Ayrıca bu anlamda “yargısal aktivizm”⁸¹ ve “yargının sınırlandırılması”, anayasa yargısını benimseyen ülkelerde sıklıkla gündeme gelmektedir⁸². Yargı aktivizmi; yargıçların sırf yasanın ne demek istediğini söylemeye karşı koyarak, siyasi tartışmalarda hakemlik etmeye istekli olmaları olarak tanımlanmaktadır⁸³. Lion Graglia ise kavramın kapsamını belirlemek için aktivizmi, yasama ya da yürütme organının yaptığı ve anayasada açıkça yasaklanmamış siyasal tercihlerinin sonucu olan eylem ya da işlemlerin Yüksek Mahkeme tarafından engellenmesi olarak tanımlamaktadır.

Bir yargı organı olarak Anayasa Mahkemesinin, kendisini gerçekleştirdiği denetimde sınırlandırması, mahkeme olarak kanunun anayasa hükümlerine uygunluğunu denetleme biçimindeki bir görevi olmayacağını bilmesi ve bu bilinçle hareket etmesi gerekmektedir. Anayasaya uygunluk denetimi sürecinde bu bilinçle hareket edilmesi durumunda, anayasa mahkemelerinin siyasal sistem içerisindeki yetkileri ve sınırları

⁷⁹ Kemal Gözler, “Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2006, Cilt: 61, Sayı: 3, s. 133-134.

⁸⁰ Zühtü Arslan, “Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi”, *Prof. Dr Ergun Özbudun’a Armağan*, (Editörler: Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Ankara, 2008, s. 60.

⁸¹ Ece Göztepe, “Muhakeme Etmek ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesi’nin 367 Kararı İçin Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi”, *Prof. Dr Ergun Özbudun’a Armağan*, (Editörler: Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Ankara, 2008, s. 349.

⁸² Ergun Özbudun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Ankara SBF Dergisi*, C:62 S:06, Ankara, 2007, s. 258

⁸³ Andrew Heywood, *Siyaset*, Ankara, 2006, s. 441

açısından sorun söz konusu olmayacaktır⁸⁴. Anayasa yargısının meşruluğunu güçlendirmesinin, siyasal tercih ya da değer yargılarını ilgilendiren alanlarda aktivist bir tutum yerine kendi kendini sınırlandırması ile sağlanabileceği ifade edilir⁸⁵.

Realist yorum ve mekanist anayasa anlayışına göre⁸⁶ bir normun yorumlanmadan belirlenemeyeceği; anayasa normunun, anayasa metninin kendisi değil de bu metnin içerdiği alternatif normlar arasında yorumcunun iradesiyle yapılan bir tercih olduğu ve bundan hareketle gerçek norm koyucunun norm metnini yorumlayan Anayasa Mahkemesi olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakımdan da anayasa yargısının meşruluk sağlaması için, ya üyelerinin doğrudan halk tarafından seçimi ya da mahkeme üyelerinin anayasadaki norm metinlerinin tekrar eden bir ağızla yetinmeleri söz konusu olmalıdır⁸⁷. Anayasa Mahkemelerinin üyelerinin belirlenme şekli ile demokratik meşruiyeti arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

1.4.2. Demokratik Meşruluğu

Anayasa yargısının kabul edildiği bütün ülkelere özgü olarak ortaya çıkan temel sorun, halkın temsilcilerinden oluşan parlamentonun üzerinde, belli sayıda yargıçlardan oluşan bir mahkemenin yaptığı denetimin demokratik ilkelerle bağdaşır bağdaşmayacağı, bir bakıma meşruiyeti sorunudur⁸⁸. Çünkü yargıçlar halk tarafından seçilmedikleri, halkı temsil etmedikleri ve halka karşı sorumlu olmadıkları için anayasa yargısı demokrasiye uygun bir yönetimde çoğunluk karşıtı bir güç olarak görülür. Anayasa yargısına demokrasi cephesinden gelen itirazlar; yargıçların seçimle göreve gelmedikleri ve yargıçlar seçimle iş başına gelse dahi anayasaya aykırı bulunan yasa konusunda yapılabilecek tek şeyin anayasa değişikliği olduğu ve bunun da nitelikli çoğunluk gerektirdiğidir⁸⁹. Bu eleştiriler de çoğunluk ilkesi temelli yapılmaktadır.

⁸⁴ Yusuf Şevki Hakyemez, “Anayasa Mahkemelerinin Geleneksel İşlevi Bağlamında Günümüzde Ortaya Çıkan İki Sorun: Yerindelik Denetimi Tartışmaları ve Ulusalüstü Örgüte Üye Devletlerdeki Anayasa Yargısının Konu Bakımından Sınırlandırılması”, *Anayasa Yargısı* 24, İkinci Gün Oturumda Sunulan Bildiriler, Ankara, 2007, s. 531.

⁸⁵ Yusuf Şevki Hakyemez, agm., s. 543.

⁸⁶ Kemal Gözler, “Realist Yorum Teorisi ve Mekanist Anayasa Anlayışı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 15, Ankara, 1998, s. 207

⁸⁷ Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Türk Anayasa Yargısının Hukuku Boyutları*, Ankara, 2004, s. 21.

⁸⁸ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 190.

⁸⁹ Mehmet Turhan, “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri-1*, (Ed. Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), AYM Yayınları, Ankara, (Anayasa Yargısı), 2006, s. 53.

Özbudun'un, Linz ve Stepan'da aktardığı üzere⁹⁰: “Özerk bir sivil toplum ve siyasal toplumun varlığı için, anayasacılık ruhu içinde tecessüm etmiş bir hukuk devleti, vazgeçilmez şart olarak görülür. Anayasacılık ruhu, çoğunluğun yönetiminden daha fazlasını içerir. Bu anayasa üzerinde nispeten gizli bir oйдаşmayı ve özellikle, değiştirilmeleri olağan dışı çoğunlukları getiren kendi kendini bağlayıcı yönetim usullerine bağlılığı ifade etmektedir”.

Çoğunluğun iradesini milli irade sayan, çoğunlukçu klasik demokrasi anlayışına karşılık, artık kabul edilen demokrasinin anayasa tarafından sınırlandırıldığı ve de güvence altına alındığı anayasal demokrasilerdir. Anayasaya uygunluğun yargısal denetimi, aslında demokrasinin gelişmesinde bir aşamadır. Demokrasi yalnızca iktidarın seçim yoluyla el değiştirmesi değil, aynı zamanda iktidarın anayasanın çizdiği yetki sınırlarına göre kullanılmasıyla ilgilidir ve bu bakımdan, temel hakların korunmasını sağlayan, güçlendiren her mekanizma demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacaktır⁹¹.

Ayrıca Anayasa Mahkemeleri, demokratik sistemlerde çoğunlukçu demokrasi anlayışı yerine çoğulcu demokrasi anlayışının⁹² benimsenmesine katkıda bulunmaktadır. Siyasi iktidarın tercihlerinin hukuksallaşması sürecinde, yine çoğulcu demokrasi ilkesine uygun şekilde muhalefetin de anayasaya yargısı yoluyla bu sürece katılımını sağlayabilmektedir. Kısacası toplumsal ve siyasal yaşamın vazgeçilmez bir kurumu olarak anayasa yargısı çoğulcu demokratik düzenin korunmasında –bunun paralelinde temel hak ve özgürlüklerin korunması, kurumlar arası anayasal güç dengelerinin sağlanmasında- güçlü bir güvencedir.

Anayasa yargısının meşruluğunun sağlanması için tıpkı parlamento gibi üyelerinin seçiminin halkoyuna dayanmasının kabulünü gerekli görenlere karşılık; bu şekilde belirlenmiş bir anayasa yargısının, iki güç arasında siyasal bir devamlılık olacağı ve de bu şekilde yapılan anayasallık denetiminin “kendi kendini denetim” olacağı için

⁹⁰ Ergun Özbudun, “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, 2007, s. 361.

⁹¹ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 191.

⁹² Çoğunlukçu demokrasi anlayışı bir diğer ifadeyle mutlak demokrasi anlayışına göre, çoğunluğun yönetime hakkı mutlak ve bu hak, azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, kanunların yargısal denetimi gibi kavram, kurum ve düşüncelerle sınırlandırılmamalıdır. Bu anlayışa karşılık “çoğulcu demokrasi veya sınırlı demokrasi anlayışı, toplumun çoğunluk tarafından yönetileceği düşüncesini reddetmez ama çoğunluğun yönetim hakkının azınlığın temel haklarıyla sınırlı olduğunu savunur, (...) bugünün azınlığının yarın çoğunluk olma hakkı vardır. Çoğunluk başta bu hak olmak üzere, azınlığın temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermesi” gerekir. (Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, 2005, s. 114.)

gerçek bir denetim olmayacağı ifade edilmiştir⁹³.

Hak eksenli yaklaşımı benimseyenlerce ileri sürülen ifadeler yargısal denetimi meşrulaştırmaya yöneliktir. Bu yaklaşıma göre, anayasayla belirlenen ve çoğunluğun müdahale edemeyeceği temel hak ve özgürlükler vardır. Bunlara yönelik en büyük tehdit, çoğunluğun desteğini arkasında bulan siyasi iktidarlardan gelmektedir. Hakların korunması bizzat çoğunluğun insafına bırakılamaz, bu konuda hesap verilebilirlik ve siyasal sorumluluk bakımlarından daha rahat olan yargıçların daha iyi bir koruma sağlayacağı varsayılmaktadır⁹⁴.

Anayasa yargısının demokratik meşruiyetinin, temel hak ve özgürlüklerin korunması, şekli olarak demokratik rejimin güvencesini sağlamak işlevleri üzerine gerekçelendirildiği görülmektedir. Anayasa yargısı bu görevi yerine getirdiği ölçüde, çağdaş demokratik rejimin kazandığı yeni boyutlar açısından siyasi meşruluk temeline de sahip olacaktır⁹⁵.

⁹³ Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Türk Anayasa Yargısının Hukuku Boyutları*, Ankara, 2004, s. 23.

⁹⁴ Zühtü Arslan, *Anayasa Teorisi*, Ankara, 2008, s. 31.

⁹⁵ Mehmet Merdan Hekimoğlu, *age.*, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞ VE İŞLEYİŞ ÇİZGİSİ

2.1. 1961 Anayasası Öncesi Sosyopolitik Durum

Anayasaların ortaya çıkış nedenlerini anlayabilmek için ortaya çıkışının arkasındaki döneme eğilmek ve o dönemin koşullarına bakmak gerekmektedir. 1961 Anayasası da, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ve bunu hazırlayan koşulların bir ürünüdür⁹⁶. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin gerisinde DP döneminde Türk siyasi hayatında yaşanan gelişmelerin analiz edilmesi, gelişen askeri müdahalenin ve yeni anayasanın özelliklerinin kavranmasına ışık tutacaktır.

1960'lara kadar Türkiye pek çok önemli olaya tanıklık etmiştir. En önemlilerinden biri de 27 yıllık kesintisiz tek parti iktidarına 1950 yılında DP tarafından son verilmesi olmuştur. 1950 genel seçimlerden 27 Mayıs 1960 darbesine kadar devam eden dönem "DP Dönemi" ya da "Menderes Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. 1950-60 arasındaki bu dönemde 1950, 1954 ve 1957 yıllarında olmak üzere üç genel seçim yapılmış ve de Adnan Menderes'e⁹⁷ beş kez başbakan olarak hükümeti kurma görevi verilmiştir⁹⁸.

1950 genel seçimleriyle 27 yıllık CHP iktidarı seçim yoluyla el değiştirmiştir. Yapılan genel seçimler DP'nin dört yıl süren muhalefetinin ardından ezici bir çoğunlukla zafer elde etmesi ile sonuçlanmıştır⁹⁹. Burada şu parantezi de açmak gerekir. Göktepe'nin de altını çizdiği gibi çok partili siyasal yaşamda, seçim sistemleri Meclisin şekillenmesinde halkoyundan bile daha etkili bir faktördür. 1950 seçimleri yapılmış, halk seçimini DP'den yana kullanmıştır ancak seçim sistemi temsilde adaleti sağlamak açısından eksik kalmış, partilerin oyları Meclise gereken oranda yansımamıştır. Bu da iktidarın aldığı halk desteğinin üzerinde bir güç hissetmesine; muhalefetin ise gerçek

⁹⁶ Bülent Tanör, *İki Anayasa*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1991, İkinci Baskı, s. 9.

⁹⁷ Adnan Menderes (1899-1961), Aydın'lı zengin bir toprak ağasıydı. 1930'da yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na girerek siyasi hayata atıldı. Bu parti feshedildikten sonra CHP'ye katıldı ve Aydın milletvekili seçildi. 1945'te ihraç edilinceye kadar partide kaldı. Celal Bayar'la birlikte Demokrat Parti'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur. (Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul, 2010, s. 56).

⁹⁸ Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Ahmet Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Ankara, 2009, s. 361.

⁹⁹ Oyunu kullanmak için seçim kütüklerine kayıtlı 8.905.576 kişiden 7.916.091 ya da kayıtlı seçmenden %88.88'i oyunu kullandı. Bu oylardan Mecliste 408 milletvekili ile DP %53.59'unu, CHP 69 milletvekili ile %39.98'ini aldı. Millet Partisi ise 1 milletvekili çıkararak oyların %3.03'ünü, Bağımsızlar 9 milletvekili ile %3.4'ünü almıştır. (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 66).

gücünün daha altında bir yerde muhalefet anlayışını kabul etmek durumunda kalmasına neden olmuştur¹⁰⁰. Nitekim seçim sistemleri ve etkileri bu yıllardan başlayarak pek çok tartışmaya konu olmuştur.

İktidar değişimi gerçekleşmiş olsa da her iki partinin sosyolojik ve psikolojik olarak bu değişime hazır olup olmadıkları tartışmalıdır. Ahmad'a göre seçim sonuçları her iki parti içinde bir kimlik krizi yaratmıştır; çünkü iki parti de Türk siyasi yaşamında örneği olmayan yeni rollere uyum sağlamak zorunda kalmıştır¹⁰¹. Bu faktör iktidar muhalefet ilişkileri ve dolayısıyla siyasal yaşamın dinamikleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. İki parti arasındaki çekişme Meclis ilişkilerinde ilk günlerde açığa çıkmış ve gittikçe tırmanış göstermiştir.

Her seçim dönemi iktidarın meclis üstünlüğünün artışı ile sonuçlanmış, 1950, 1954 ve 1957 Meclislerinde DP'liler sırayla 408, 503 ve 424 sandalyeyi elinde tutarken; en büyük muhalefet partisi olan CHP, sırayla 69, 31 ve 178 sandalyeye sahip olmuştur. Peki, durum böyleyken, DP'lileri korkutan ne olmuştur sorusunun yanıtını Ahmad şu şekilde açıklamıştır¹⁰²:

“Tartışılan on yılda ve çok daha sonra da partiler arası ilişkileri bozan, “paşa faktörü”ydü. İnönü fobisi, İsmet Paşa'nın DP yönetimini gerçekte kabul etmediği ve ilk fırsatta DP'lilerin altını oymaya kararlı olduğu inancına dayanıyordu... Güvensizliklerinin gerçek nedeni, seçimlerde siyasi iktidarı ele geçirmiş olmalarına karşın, devleti –özellikle de merkezi ve yerel bürokrasiyi- silahlı kuvvetleri, yargıyı, hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutmaları konusunda emin olmamalarıydı. Bütün bu kurumlar, özellikle silahlı kuvvetlerin İsmet Paşa'ya ve CHP'ye sadakati diye düşünüyorlardı DP'liler, hâlâ devam ediyor, devlete dayanamayan DP'liler, kendileri ve ardılları için bir fetiş haline gelen “milli iradeye” dayandıklarını vurguluyorlardı.”

Yukarıda da açıklandığı gibi DP dönemi boyunca halk desteğini arkasına almış olmasına rağmen, devlet içindeki kurumlara şüpheyle yaklaşmış, özellikle de silahlı kuvvetleri kendisine hep bir tehdit olarak görmüştür. Şüpheyle karşılaşmalarını mümkün kılan sebepler de yok değildi. Ordu mensuplarının İnönü'ye yakınlığı bütün çevrelerce bilinmekte ve ordu içinde gizli tertiplerin olduğu kuşkusu her zaman DP'lilerin zihinlerinde olmuştur. Nitekim 1957 yılında dokuz subay, hükümete karşı komplo hazırlamak gerekçesiyle tutuklanmıştır. Ancak uzun süren yargılama sonucunda

¹⁰⁰ 1950 seçimlerinde kullanılan seçim sistemi “çoğunluk sistemi”dir. Eğer kullanılan sistem d'hont sistemi olsaydı; DP 408 yerine 270, CHP 69 yerine 210 vekil çıkarabilecekti. Bu sonuçlarında gösterdiği üzere temsilde adalet anlayışı istenilen düzeyde değildir. (Cihat Göktepe, “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)”, Ankara, 2009).

¹⁰¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 55.

¹⁰² Feroz Ahmad, *age.*, s. 58.

yargılanan subaylar delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır. Kimilerine göreyse olayın üstü kapatılmıştır¹⁰³. Bu unsurların ve muhalefetin hükümetin her yaptığına karşı çıkan bir cephe oluşturarak, askerle olan ilişkisini kullanarak hükümete gözdağı vermesi, DP'yi giderek otoriterleşerek kendini on yıl boyunca sıklıkla dile getirilecek “milli irade”nin tek temsilcisi saymasını ve her şeyi yapmaya muktedir olduğunu düşünmesine sebep olmuştur¹⁰⁴. Milli irade söylemi temelinde çoğunluk partisinin hizmet ettiği halktan yetki aldığı görüşü, DP'lileri bütün devlet kurumlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanma hakkına sahip oldukları sonucuna götürmüştür. CHP'liler hükümeti devlet radyosunu tekelleştirmekle suçladığı zaman Menderes, bir devlet organı olan radyonun denetleme yetkisinin hükümette olduğu ve bu uygulamanın tamamen demokratik olduğu yönünde bir cevap vermiştir¹⁰⁵. Menderes'in vermiş olduğu bu cevap kendilerinde nasıl bir güç gördüklerini açıkça ifade etmektedir.

DP'liler kendilerine tehdit olarak gördükleri silahlı kuvvetler üzerinde de etkili olmak adına, 1950 seçimlerini kazandıktan hemen sonra, yeni hükümete sadakatlerinden endişe duyulan generallerle birlikte, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını görevden alarak, silahlı kuvvetlerin yüksek komutasında tasfiyeye girişmiştir¹⁰⁶. Partiler arası gerilim 1953 yılı son aylarında CHP'nin mal varlığının soruşturulması ve el konulması, hemen ardından da DP'nin Millet Partisi'ni kapatması ve CHP'nin de bu konuda hükümeti desteklemek yerine hükümetle aralarında bir anlaşma olduğu iddialarını yalanlayan bir bildiri yayınlaması ile iyice tırmanışa geçmiştir.

Bu gelişmelerin ardından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 1954 seçimlerine girerken siyasal durumu değerlendiren bir konuşma yapmıştır¹⁰⁷:

“Sevgili Vatandaşlarım; İç politikada siyasi hayatımız bir buhran içindedir. ... Esefle kaydedelim ki 1953 yılını hukuk nizamının korunması yolunda sert münakaşalarla bitirdik. 1954 yılının iç idaremize selamet getirmesini yürekten dileriz. ... Hususi kanun ile hakkımızdaki tecavüz bitmemiştir. Son kanun ancak bir başlangıçtır. (Bu kanundan CHP'nin mallarına el konulan kanunun kastedildiği düşünülmektedir.) CHP aleyhine daha yapılacak şeyler vardır. ... İktidarın muhalefete karşı tecavüzlerinin tek sebebi 1954 seçimlerinde rakipleri kötürüm bırakmaktır.

... Türkiye'de iktidar çoğunluğunun muhalefet aleyhine nasıl bir kanun çıkarabileceği görülmüştür. 1953 Türkiye'sinin muhalefet aleyhine hususi kanun ile tasarruf hakkına

¹⁰³ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, 2003, s. 80.

¹⁰⁴ Süleyman İnan, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Editörler: Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu), Ankara, 2007, s. 118.

¹⁰⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 68.

¹⁰⁶ Feroz Ahmad, *age.*, s. 192.

¹⁰⁷ *Milliyet*, 31.12.1953, s. 7.

tecavüz memlekete ve muhakemesiz suç isnadı yeri olması hür cemiyetin temeli olan mefhumlara vahim bir darbe olmuştur. ... Derdin esası ve tedavisi bir noktada toplanıyor. Hukuk devleti ve Anayasaya aykırı kanun çıkmaması bir teminata bağlı değildir. Anayasamızda eksiklerin tamamlanması artık geniş zamana kalmıştır. Ancak Anayasaya aykırı kanun çıkması bir yüksek mahkemenin yani Anayasa Mahkemesinin murakabesine acele olarak bağlanabilir. Bunu yanında siyasi partilerin kapanmasına yol açabilecek suçların yüksek dereceli mahkemeler tarafından muhakeme edilmesi kanunu kabul olunursa siyasi emniyetin de her an kasta maruz olması ihtimali azalmış olur. ...”

Konuşmasında siyasi hayatın buhran içinde olduğunu ileri süren İsmet İnönü, iktidarın muhalefet partisi olarak kendi partisine yönelik, anayasaya aykırı kanunlar çıkararak kendilerini saf dışı etmeye çalıştığını belirtmiş ve bu çerçevede bundan sonraki dönemler içinde gereklilik arz eden bir kurum olarak Anayasa Mahkemesinin kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır. CHP'nin 1953 yılında toplanan Onuncu Kongresinde kabul edilen programda da bu gereklilik dile getirilmiştir. Kabul edilen maddeler arasında 10. madde, rejimin Anayasa Mahkemesinin güvencesinde olmasını önermektedir¹⁰⁸. Aynı İsmet İnönü 1950 seçimlerine giderken Taksim meydanında yaptığı konuşmada kendilerini anayasaya aykırı kanun çıkarmakla itham edenlere, kanun yapma hak ve vazifesinin yalnızca Mecliste bulunduğu, Meclisin, milli hâkimiyetin yegâne kaynağı olduğu yönünde bir konuşma yapmıştır¹⁰⁹. Nitekim burada akla gelen soru şudur? 1950 yılına kadar iktidarı ve meclis üstünlüğünü elinde tutan İsmet İnönü'nün o dönemlerde bu gerekliliği neden hissetmediğidir? Bunun cevabı, iktidara gelen siyasi otoritelerin milli iradesinin temsili gücünü sonuna kadar kullandığı, bu gücü dayanarak aldığı kararları çıkardığı kanunları meşrulaştırma çabalarıdır. Gerek CHP gerek DP iktidarı dönemlerinde de bunun örnekleri söylemsel ve de uygulamalı olarak sıklıkla görülmüştür.

1954 seçimleriyle¹¹⁰ daha büyük bir meclis üstünlüğü sağlayan DP ilerleyen günlerde beklenenin tersine muhalefete yönelik kısıtlayıcı tedbirler almaya devam etmiştir. Seçim işbirliğini önlemek amacıyla muhalefet partilerinin karma liste oluşturmalarını yasaklamış; muhalefet partilerinin devlet radyosundan yararlanmalarına izin vermemiş; CHP'ye yakınlığından hâlâ şüphelenilen bürokrasinin bağımsızlığını sona erdirmek için hâkim ve profesörleri de kapsayan devlet memurlarını geçici olarak

¹⁰⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 143.

¹⁰⁹ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul, 2006, İkinci Baskı, s. 72-73.

¹¹⁰ Kayıtlı seçmenlerin % 83.63'ü oylarını kullanmıştır. DP % 58.42 sini alarak milletvekili sayısını 305'e çıkarırken; CHP oyların % 35.11 ini alarak 31 milletvekili çıkarmıştır. Arta kalan oy ve sandalyeleri CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) ve bağımsızlar paylaşmıştır. (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 122).

görevden alma ve erken emekli etme yetkisini hükümete tanıyan bir kanun kabul etmiştir¹¹¹. Bu kanunla bürokrasi partinin denetimi altına girmiş, DP hükümeti bu kanunla elde ettiği yetkiyi cezalandırma aracı olarak kullanmıştır. Ayrıca hükümet basınla ilişkilerinde de özgürlükçü tavrı bir yana bırakarak, 1954'te Basın Kanunu'nu değiştirmiştir. Hükümetin basın karşısındaki konumunu güçlendirecek şekilde, yazıları kişilerin siyasî itibarını sarsan veya vatandaşların özel hayatlarına tecavüz eden gazetecilerin cezalandırılması hükmünü koymuştur¹¹². Bu dönemde DP hükümetinin olumsuz tavırlarına, 1954 seçimlerinde Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ne oy verdiği gerekçesiyle Kırşehir'in ilçe yapılarak cezalandırılmak istenmesi eklenmiştir.

DP hükümeti siyasal düzende giderek baskıcı olmaya başlamış ve bu yıllarda takındığı, muhalefeti bastırmaya yönelik tutumuyla da giderek tepki toplamıştır. 1954-1957 döneminde yaşanan kuraklık, yapılan yatırımlar için dışardan alınan kredi ve yardımların azalması, enflasyonun yükselmesine, bu da giderek Türk Lirasının değerinin düşmesine neden olmuş¹¹³ ve ekonomik durumda giderek kötüye gitmeye başlamış. Artık muhalefetin faaliyetleri yüksek sesle eleştirilir hale gelmiştir. Halk desteğini arkasında gören DP hükümeti de muhalefetten yükselen sesleri bastırmak adına kendini yetkili görmüş ve kısıtlayıcı ve baskıcı tutumunu sürdürmüştür.

1956 yılında alınan erken seçim kararıyla gerçekleştirilen 1957 genel seçimlerinde DP yine tek başına iktidara gelmiş ancak bu sefer hem oy oranında hem de Meclisteki sandalye sayısında düşüş gerçekleşmiştir¹¹⁴. Kongar'a göre DP'liler, demokrasiyi çoğunluğa dayalı mutlak bir güç aracı olarak görmeye alıştıklarından oy oranının %50'nin altına düşmüş olması bile onlar için mutlak bir yenilgi anlamına gelmiştir¹¹⁵.

Diğer taraftan o dönemde, 1957 seçimleri ile ümit edilemeyen bir başarı göstererek Mecliste 170'den fazla sandalye kazanmış muhalefet tarafında olan CHP, hükümetin doğru yanlış her teşebbüsüne karşı yerli yersiz, şiddetli ve tecavüzkâr bir üslup

¹¹¹ Süleyman İnan, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", Ankara, 2007, s. 119.

¹¹² Süleyman İnan, *age.*, s. 136.

¹¹³ Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Ahmet Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Ankara, 2009, s. 366-370.

¹¹⁴ DP oyların %47,70'ni alarak 424 milletvekili kazanmış; CHP oyların %40,82'sini ve 178 milletvekili; CMP %7,19'unu ve 4 milletvekili kazanmışlar, 2 de bağımsız milletvekili seçilmiştir. (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 171).

¹¹⁵ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 154.

takınmış, üniversite gençliğini tahrik etmekten geri kalmamıştır¹¹⁶ ve hatta CHP lideri İsmet İnönü'nün Meclis kürsüsünden söylediği; “Sizi o kadar feci bir akıbet beklemektedir ki, ondan sizleri ben bile kurtaramayacağım” sözleri ile yapılacak darbeye yeşil ışık yakmıştır¹¹⁷.

1957-1960 dönemi sonu darbeye varan siyasî baskı ve ekonomik sıkıntıların yoğun olduğu bir dönem olmuştur. 1957 seçimlerinin meşruluğuna itiraz edilirken, Türkiye Büyük Millet Meclisinde iki büyük parti arasındaki karşıtlık sertleşmiş ve Atatürk'ün eski silah arkadaşı, eski cumhurbaşkanı, CHP'nin lideri İsmet İnönü'ye fiziki tehditler bile yöneltilmiştir. Meclis içinde üyelerinin tümünün DP'lilerden oluştuğu tahkikat komisyonu kurulmuş ve bu komisyona, basına sansür getirme, komisyonun çalışmalarına engel olanlara hapis cezası verme, her türlü toplantıyı ve siyasal eylemi yasaklama gibi olağanüstü yetkiler verilmiştir. Ayrıca Komisyon kararları kesindi ve buna karşı başvurulabilecek bir üst makam yoktu¹¹⁸. Başgil'e göre, umumi karakterde görünen bu komisyon aslında CHP'ye karşı alınmış bir tedbirdi. Komisyon, muhalefet partisinin yer altı faaliyetlerini ve gelir kaynaklarını bulup ortaya çıkarmakla görevlendirilmişti¹¹⁹. Bunun oluşturulması hemen bir gösterinin patlak vermesi ve hukuk profesörlerinin verilen yetkileri anayasaya aykırı olarak kınamasına neden olmuştur. Kongar'a göre bu aslında DP tarafından demokratik düzene karşı uygulanmış bir hükümet darbesidir ve kamuoyu Menderes'in yaptığı bu sivil darbeye karşılık artık askeri bir darbe bekler hâle gelmiştir¹²⁰. Nisan 1960 sonunda üniversite öğrencileriyle polis arasında ciddi çatışmalar çıkmış ve Mayıs ayına özellikle Harbiye öğrencilerinin katıldığı sürekli gösteriler damgasını vurmuştur. Mayıs 1960'ta Komisyonun incelemeleri orduya geldiğinde, ordu içindeki güçler harekete geçme kararı vermiş ve bu gelişmeler darbeci subayların daha hızlı hareket etmelerini sağlamıştır¹²¹. Durum giderek hükümetin denetiminden çıkarken, ordu 27 Mayıs'ta yaptığı müdahale ile yapılan resmi açıklamaya göre “kardeş kavgasını engellemek üzere” DP hükümetini devirmiştir¹²². 27 Mayıs sabahı, Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Ankara Radyosunda “Türk Silahlı Kuvvetleri

¹¹⁶ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul, 2006, İkinci Baskı, s. 23-24.

¹¹⁷ Ergun Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*, İstanbul, 2007, İkinci Baskı, s. 37.

¹¹⁸ Süleyman İnan, *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*, Ankara, 2007 s. 154.

¹¹⁹ Ali Fuat Başgil, *age.*, s. 23-24.

¹²⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 100.

¹²¹ Süleyman İnan, *age.*, s. 122.

¹²² Nicolas Camelio, “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Derleyenler: Marc Aymes, Benjamin Gourisse, Elise Massicard, İstanbul, 2016, s. 119.

memleketin idaresini ele almıştır...” şeklinde bir bildiri yayınlamıştır¹²³.

27 Mayıs’la ilgili görüşler iki anlayış çerçevesinde ele alınabilir. Bunlardan birisi, demokrasi dışı uygulamaları kontrol edilemeyen bir hükümete karşı demokratikleşmeyi sağlayan meşru bir müdahale olarak görür; diğeri ise seçimle iş başına gelen bir iktidarı deviren, tepeden inmece, demokrasinin kökleşmesini engelleyen antidemokratik bir darbe olarak değerlendirir. 27 Mayıs hakkındaki incelemelerin çoğu bu darbeyi, devlete ve Kemalist ideolojiye CHP kadar bağlı olmayan DP hükümetinden derin devletin aldığı rövanş diye yorumlarlar. 1961 Anayasası’nı bürokratların ve devlet entelektüellerinin hâkimiyet aracı olarak gören liberal eleştirileri yineleyen bu çoğu eski akademik çalışmalar darbecilerin ve müttefiklerinin tasarısını zayıf bir sivil topluma hükmeden, yani Osmanlı geleneğini bürokratik bir versiyonda sürdüren güçlü bir devletin en yüksek ifadesi olarak gösterirler¹²⁴. Burada bu tartışmalara girilmeden 27 Mayıs müdahalesi sonrası yaşanan siyasal ve anayasal gelişmelere yer verilecek ve Anayasa Mahkemesinin kurumsal varlığının oluşması ve etkileri üzerinde durulacaktır.

Görüldüğü üzere, DP hükümeti iktidarda kaldığı on yıl boyunca giderek eleştiri götüremez bir hal almış ve politik ortam üzerinde denetimlerini sıkılaştırmıştır. Yarattığı siyasal ortama bakılırsa da demokrasinin işleyiş sistemlerinden giderek uzaklaşmıştır. Esen’e göre yeni iktidar sahipleri gaflet içine düşmüş, hukuk devletini gerçekleştirme gayreti yerine çoğunluk tahakkümüne dayanan otoriter bir rejim kurma emelinde ortaya bir fantezi devleti çıkmıştır¹²⁵. Darbenin görünen yüzündeki sebepleri bunlar olsa da asıl bu hükümet darbesinin sebeplerinin DP hükümetinin yaptığı bazı hatalardan ziyade, memleketin iki büyük partisinin çatışmasında ve bu iki büyük partinin liderlerinin birbirine karşı duyduğu tahammülsüzlükte aramak doğru olacaktır¹²⁶. Asıl amacın çoğulcu, çok partili demokratik düzene geçişin sağlanması olduğu bu dönemde, demokrasinin pekişmesi konusunda partilerin olumlu sınavlar veremediği göz önünde bulundurulsa Ergül’ün Karpat’tan aktardığı şekliyle; “çok parti sisteminin varlığını ve bekasını teminat altına alacak anayasa değişikliklerinin yapılmamış ve müesseselerin kurulmamış” olmasına bağlamak isabetli bir tespittir¹²⁷. 1924 Anayasası da dengeli ve

¹²³ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politika’nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, 1976, s. 211.

¹²⁴ Nicolas Camelio, *age.*, 120.

¹²⁵ Bülent Nuri Esen, “Türkiye’de Anayasal Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:2, Ankara, 1968, s. 35-58.

¹²⁶ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, İstanbul, 2006, İkinci Baskı, s. 32.

¹²⁷ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, s. 154.

siyasal demokrasi için gerekli kurum ve mekanizmalara sahip değildi. Bu eksiklik göz önünde bulundurularak DP hükümetinin tutum ve davranışlarına karşılık CHP'nin alınmasını gerektiğini düşündüğü önlemler paketi arasında Anayasa Mahkemesinin kurulması talepleri sıklıkla yer almıştır. Gerek yapılan basın toplantılarında gerekse kurultay kararlarında, demokrasi cihazının işleyebilmesi adına kanunî teminat müesseselerinin -Anayasa Mahkemesi, çift meclis, hâkimler şurası gibi- kurulmasının zaruretine sıklıkla değinilmiştir¹²⁸. Sadece CHP değil dönemin muhalefet partileri -CHP, CMP, HP (Hürriyet Partisi)- birleşerek 1957 seçimlerinden önce yaptıkları toplantıda anayasa değişikliği ile ortak bir bildiri yayınlamışlardır¹²⁹. Bildiride anayasa değişikliğinin yapılmasının esaslı bir ihtiyaç olduğu belirtilmekle birlikte, mutabakata vardıkları esasları da şu şekilde açıklamışlar:

- “1. Vatandaş hak ve hürriyetleriyle ilgili anayasa hükümlerinin daha sarîh ve teminatlı bir hale getirmesi suretiyle bu hak hürriyetlerin hususî kanunlarla zedelenmesinin önlenmesi.
2. Anayasaya aykırı mevzuat çıkmasına ve tatbik edilmesine mâni olmak üzere siyasi kuvvetlerin dışında kalacak bir Anayasa Mahkemesi kurulması.
3. Mahkeme istiklâli ve hâkim teminatının bir anayasa müessesesi hâline getirilmesi suretiyle muhkem esaslara bağlanması.
4. İki meclis sisteminin kabulü ile teşriî faaliyetin bir muvazene unsuruna kavuşturulması.
5. Teşriî kuvvetin icra kuvveti üzerindeki murakabesinin tecrübelerinin gösterdiği bir selâmet hududu içinde gereği gibi işlemesini sağlayacak değişikliklerin yapılması¹³⁰.”

Bu dönem içinde bu talepler sözde kalsa da, Kongar tarafından devletçi-seçkinci¹³¹ bir eylem olarak tanımlanan 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yeni anayasa hazırlanırken, siyasal iktidarı sınırlayacağı ve denetleyeceği düşünülen ikinci bir meclisin kurulması ve onun yanında Anayasa Mahkemesinin kurulması kesinlik kazanmıştır. 1961 Anayasası'yla özel yetkili bir Anayasa Mahkemesi kurulması kabul edilmiş ve kurulmuştur. Böylelikle Türk siyasi hayatında yeni kurumlar rol almaya başlamıştır.

DP dönemi Cumhurbaşkanı Celal Bayar 27 Mayıs'a bakış açısını ve 1961 Anayasası hakkındaki düşüncelerini şu sözleri ile eleştirmektedir¹³²:

“1961 Anayasası ulusal egemenliğin kullanımına yeni ortaklar getirmektedir. Vatandaş

¹²⁸ *Milliyet*, 12.11.1955, s. 1 ve *Milliyet*, 25.05.1956, s. 5.

¹²⁹ *Milliyet*, 13.08.1957, s. 5.

¹³⁰ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, 1977, s. 59-60.

¹³¹ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 154.

¹³² Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, Ankara, 2011, s. 134 (Söz konusu bilgi Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt: 8, İstanbul: Sabah Kitaplarından aktarılmaktadır).

oyunun kuracağı Millet Meclisinin bu egemenliği iyi kullanacağı noktasında kuşkular vardır. Bu ulusal egemenliğin kullanılmasını güvenle yerine getirmek için müesseseler ihdas edilmiştir. Senato, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Muhtar Üniversite, muhtar TRT, Planlama vb. Ulusal Egemenliğin ‘kanun yapma gücü’ senato, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı’nın anayasa muhafızlığı görevi ile daraltılmakta, frenlemekte, barajlanmaktadır. Bu daraltma, frenleme ve barajlama, vatandaş oyuna karşı duyulan, fakat açıklanmayan güvensizliği gösterir. Önemli olan devletin gerçek sahibi olan milletin yanına getirilen, yen ortaklardır. Anayasanın karakterine bakarak bu yeni ortakları, ‘ordu’ ve ‘aydın’ diye nitelendirebiliriz. Ordu, Milli Güvenlik Kurulu ile, aydın Anayasa Mahkemesi, Üniversite, TRT, Planlama ve hatta Senato’nun seçim dışı gelen üyeleriyle devlet ortaklığına girmektedir. Biz, Osmanlı’daki saray-medrese-ordu üçlüsünün devleti şeklen yönettiğini, gerçekte ordu ve medrese, “biat” etmeden bir padişah tahta çıkamayacağına göre, bunlar bir çeşit ‘müntehib-i saniler’, ikinci seçicilerdir.”

27 Mayıs 1960 darbesini, devlete ve Kemalist ideolojiye CHP kadar bağlı olmayan DP hükümetinden alınan rövanş olarak yorumlayan incelemeler çoğunluktadır. DP Dönemi Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın bu ifadeleri, 1961 Anayasası’nı bürokratların ve entelektüellerin hâkimiyet aracı olarak gördüğünün göstergesidir¹³³. Kaboğlu gibi 27 Mayıs Anayasası’nı, parlamentoya dolayısıyla milli irade demokrasisine inanmayan olarak tanımlayanlar da bu bakış açısını paylaşmaktadır. Ona göre hiçbir dönemde parlamento milletin hür iradesini kollamamış, daima parlamentonun üstünde bazı kuvvetler var olmuştur. Anayasa Mahkemesi, Danıştay gibi kurumlar da üyelerin çokluk temayülüne göre iktidarın destekçisi ya da hasmı olarak bu kuvvetler arasında yerini almıştır¹³⁴.

2.2. 1961 Anayasası Dönemi

2.2.1. 1961 Anayasası’nın Hazırlanması Süreci

27 Mayıs müdahalesiyle iktidarı ele alan Milli Birlik Komitesinin (MBK) ilk bildirilerinden biri, yeni anayasayı hazırlama görevinin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar’ın başkanlık ettiği profesörler grubuna verildiğini ilan etmek olmuştur¹³⁵. İstanbul Komisyonu olarak da anılacak bu komisyon ilk olarak “Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonun Tespit Ettiği Esaslar” olarak bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda, öncelikle, DP iktidarının hukuk dışına çıkmakla meşruluğunu kaybettiği vurgulanarak, yeni anayasanın “hakikî bir hukuk devleti”ni kurmak, kişi hak ve

¹³³ Nicolas Camelio, “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Derleyenler: Marc Aymes, Benjamin Gourisse, Elise Massicard, İstanbul, 2016, s. 120-121.

¹³⁴ Ahmet Kabaklı, *Bürokrasi ve Biz*, İstanbul, 1976, s. 494-501.

¹³⁵ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 208.

özgürlüklerini güvenceye bağlamak, devlet kurumları arasında dengeleri sağlamak gibi işlevleri yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir¹³⁶.

Sonra kabul edilen 1 Sayılı Kanunla¹³⁷, 1924 Anayasası'nın pek çok hükmü değiştirilerek geçici bir anayasa düzeni ortaya konmuştur. Buna göre; MBK Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) yetkilerine sahipti, yürütme yetkisi kendi seçtiği bakanlar aracılığı ile kullanılacaktı. Bakanları atama yetkisi devlet başkanında bulunmakla birlikte, gerektiğinde azletme yetkisi MBK'ye aitti¹³⁸. Yargı yetkisi ise MBK'den bağımsız bırakılmıştır; ancak yine de ölüm cezalarını onaylama ve veto yetkisine sahiptir¹³⁹.

İstanbul Komisyonunun hazırladığı anayasa taslağı, çok uzun ve ayrıntılı olması, klasik ve sosyal haklara geniş yer vermesi ve güvenceler getirmesi, yargı bağımsızlığı ve anayasa yargısını öngörmesi, genel oya ve siyasî partilere duyulan güvensizlik, yürütmeyi siyasal (iki meclis sistemi) ve yargısal denetimle esaslı bir şekilde sınırlaması gibi özelliklere sahipti. Bu metin gerek yürütmeyi zayıflatan bir bakış açısına sahip olduğu gerekse teorik olduğu yönünde eleştiriler almıştır¹⁴⁰.

İkinci taslak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanan Anayasa Ön Tasarısı olmuştur. Bu da 109 maddelik ve kişi hak ve özgürlükleri, sosyal haklar, devlet iktidarının hem iki meclis sistemi hem de idarî yargı ve anayasa yargısı yoluyla denetlenmesi vb. düzenlemeler içeren bir metindir. Ancak bu tasarıda diğerinden farklı olarak yürütmeye kuşkuyla bakılmamış ve özellikle yürütme zayıflatılmaya çalışılmamıştır. MBK ve onun görevlendirdiği İstanbul Komisyonu, anayasa yapımına bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşırken; SBF kökenli komisyon ve raporu bunun aynı zamanda bir siyaset işi olduğunu vurgulayarak bir Kurucu Meclis oluşturulmasını önermiştir¹⁴¹. Her iki komisyon da aralarındaki farklılara rağmen, çoğunluk egemenliğine karşı, anayasal düzenlenmiş bir demokrasi anlayışından yana oldukları görülmektedir.

¹³⁶ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 185.

¹³⁷ Kanun metni için bkz. Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, İstanbul, 2006, s. 155-161.

¹³⁸ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, İstanbul, 2003, s. 86.

¹³⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ankara, 2010, s. 211.

¹⁴⁰ Ozan Ergül, *age.*, s. 185-186.

¹⁴¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, 2002, s. 372.

Tablo 1: Anayasa Komisyonunun Bileşimi

	İSİM	UZMANLIK	ÜNVAN	ÜNİVERSİTE	GÖZLEM	SENATO HAKKINDA GÖRÜŞÜ
28 Mayıs Bildirgesi'ni İmzalayanlar	Sıddık Sami Onar (Başkan)	İdare Hukuku	Rektör Ord. Prof.	İstanbul	27 Mayıs İhtilali Kahramanı	Olumlu
	Naci Şensoy	Ceza Hukuku	Dekan Prof.	İstanbul		Olumlu
	Hüseyin Nail Kubalı	Anayasa Hukuku	Prof.	İstanbul	DP Hükümetine Karşı eleştirilerinden dolayı 1958'de Açığa alındı.	Karşı
	Tarık Zafer Tunaya	Anayasa Hukuku	Prof.	İstanbul	Ağustos Ayında Komisyondan ihraç edildi.	Karşı
	Ragıp Sarıca	İdare Hukuku	Prof.	İstanbul		Karşı
	İsmet Giritli	İdare Hukuku	Doç.	İstanbul	Ağustos Ayında Komisyondan ihraç edildi.	Karşı
	Hıfzı Veldet Velidedeoğlu	Medeni Hukuk	Ord. Prof.	İstanbul		Olumlu
	Komisyona Haziran Başında Girdi	İlhan Arsel	Anayasa Hukuku	Prof.	Ankara Hukuk Fakültesi	
Bahri Savcı		Anayasa Hukuku	Prof.	Ankara S.B.F.	Üniversite Sendikacılığı	Karşı
Muammer Aksoy		Anayasa Hukuku	Doç.	Ankara S.B.F.	CHP Üyesi 1956'da istifa etti.	Karşı

Kaynak: Aymes, Gourisse, Massicard, 2016, s. 140

MBK yeni anayasa yapmak için Kurucu Meclis oluşturulmasına karar vermiş ve bu amaçla 157 ve 158 Sayılı Kanunlar çıkarılmıştır. Kurucu Meclis, MBK üyeleri ve Temsilciler Meclisinden oluşmaktaydı. Temsilciler Meclisi üyelerinin bir kısmı siyasî partilerden, bir kısmı bir çeşit iki dereceli seçimle illerden seçilen üyelere ve bir diğer kısmı da üniversite, sendika, meslek örgütleri, yargı organları ve odalar gibi çeşitli örgütlerin temsilcilerinden oluşturulmuştur. DP'lilerin Temsilciler Meclisine girmeleri engellenmiş, siyasî eğilim bakımından CHP ağırlıklı, sosyal kompozisyon olarak da "aydın" bir meclis olduğu söylenebilmektedir¹⁴². DP temsilcilerinin bu mecliste yer almaması, o dönemde ve ilerleyen zamanlarda, haklı olarak 1961 Anayasası'nın yapım sürecinin, çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olmadığı yönünde eleştiriler

¹⁴² Bülent Tanör, *İki Anayasa*, İstanbul, 1991, s. 16.

yöneltmesine neden olmuştur¹⁴³. Anayasa komisyonunda DP'lilerin yer almamasına rağmen fikirsel olarak bir bütünlük sağlanamamıştır. Siyasetçi ve hukukçu bileşenlerden oluşan bu komisyonda farklı görüşlerin ortaya çıkması olasıdır. Özellikle de hukukçu olarak tanımlanan komisyon üyeleri meclis üzerinde sıkı bir denetimi öngören bir anayasayı savunurken, siyaset kanadı ise siyasi iktidara daha çok icraat serbestisi tanıyan bir anayasayı savunmuşlardır¹⁴⁴. Komisyon içinde yer alan tartışmalardan önemli bir tanesi de ikinci bir korpotatif meclis yapılması ve anayasa ile ilgili tartışmaların gizli kalıp kalmaması üzerine yaşanmıştır. Tuna'ya ve Giritli komisyon konusunda bilgi verilmesi gerekliliğini savunurken, Onar basına demeç vermeme kararı almıştır. Tuna'ya ve Giritli'nin komisyondan çıkartılma gerekçelerinden bir tanesi de bu karara uymamasıdır. Bu görüş farklılıkları komisyon boyunca kendini göstermekle birlikte hukukçuların savunduğu görüş daha ağır basmış ve 1961 Anayasası buna göre tamamlanmıştır.

Anayasa yapım süreçleri, sadece demokrasiye geçiş şeklini değil, ilerleyen zamanlarda demokrasinin pekişmesi ve siyasi istikrarın sağlanması ihtimalini etkilemektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki, en istikrarlı demokratik anayasalar olarak bilinen Almanya, İtalya, İspanya anayasalarının, geniş temsil ağına sahip kurucu meclislere dayanması ve oydaşmacı yapım şekline bağlı olması tesadüfi olmasa gerekir¹⁴⁵.

Kurucu Meclis asıl görevi olan anayasayı ve seçim kanunlarını yapmanın yanında, TBMM'nin diğer yetkilerine de sahip olmuştur. Çalışmalarını sürdüren Kurucu Meclis 1961 Anayasası'nı hazırlamış ve halkoyuna sunulduktan sonra 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Ortaya çıkan metin SBF metnine yakın bir metin olmuştur¹⁴⁶.

2.2.2. 1961 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Anayasa Mahkemesi

Batum'un ifade ettiği gibi anayasalar "hafızalı belgeler"dir. Tarihsel, toplumsal, kültürel koşulların etkisi ile değişen belgeler olduğu için, yapılmalarına neden olan eski koşulları da hatırlarlar. Nitekim 1961 Anayasası da hazırlanırken eski dönemin -1950-60 döneminin- sıkıntıları kavgaları yansımıştır¹⁴⁷. Bu anlamda 1961 Anayasası'nı bir önceki

¹⁴³ Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine*, İstanbul, 2009, s. 19.

¹⁴⁴ Nicolas Camelio, "Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye'de 1961 Anayasası'nın Yazılması", 2016, s. 133.

¹⁴⁵ Ergun Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*, İstanbul, 2007, s. 49.

¹⁴⁶ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 187.

¹⁴⁷ Süheyl Batum, *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*, İstanbul, 2009, s. 133-136.

dönemde yaşananlara tepki mahiyetinde çıkarıldığı ve bir tepki anayasası olduğu söylenebilmektedir. 1961 Anayasası, tıpkı anayasacılığın ilk ortaya çıkışında olduğu gibi bireysel hak ve özgürlükleri koruma, kendinden önceki anayasanın çok partili dönemde ortaya çıkan ve antidemokratik iktidarları frenlemede yetersiz kaldığı görülen eksikleri giderme amacı gütmüştür¹⁴⁸.

1924 Anayasası'ndan farklı olarak 1961 Anayasası'nda devletin gözde organı yargıdır. 1961 Anayasası'nın, temel özgürlükleri daha açık biçimde güvence altına alan yeni kurumlar (özellikle de Anayasa Mahkemesi) oluşturularak, bir dizi sosyal hak getirerek ve ekonomik kalkınmayı devletin denetimine (özellikle de Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla) sokarak Türk siyasi hayatının çerçevesini hatırı sayılır ölçüde değiştirmiştir¹⁴⁹. 1961 Anayasası'nın temel nitelikleri olarak; anayasanın üstünlüğünü kabul eden ve pratikte korunmasını sağlayan ilk anayasa olması, iktidarın sınırlandırılması ve bu şekilde çoğunluğun dengelenmesini öngörmesi ve de temel hak ve özgürlüklere ayrıntılı yer vermesi sayılabilir. Anayasanın üstünlüğü koruma, iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve özgürlüklere güvence sağlanması anlamında da karşımıza çıkan en önemli ve en yeni anayasal kuruluş Anayasa Mahkemesidir.

2.2.2.1. Anayasanın üstünlüğü

1961 Anayasası tümüyle anayasanın üstünlüğü ilkesi üzerine kurulmuştur¹⁵⁰. Anayasanın üstünlüğü ilkesi gerek tarihsel olarak anayasacılık hareketleri gerekse Türk siyasî hayatının içinde bulunulan dönem açısından iktidarın sınırlandırılmasında öne çıkan bir ilkedir. 1961 Anayasası'nın 8. maddesinde, “*Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.*” hükmüne yer vererek bunu açıkça ifade etmiştir. Bu şekilde 1961 Anayasası, anayasayı TBMM dâhil bütün organların üstünde sayarak üstün ve bağlayıcı ilan etmiştir¹⁵¹.

1961 Anayasası, anayasanın üstünlüğünü sadece teorik olarak kabul etmekle kalmamış, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı açıklanacağı üzerine kanunların anayasaya

¹⁴⁸ Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam, “Genel Olarak Anayasa Kavramı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1983, Cilt 1, s. 30.

¹⁴⁹ Nicolas Cameli, “*Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması*”, Devlet Olma Zanaatı, Derleyenler: Marc Aymes, Benjamin Gourisse, Elise Massicard, İstanbul, 2016 s. 120.

¹⁵⁰ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 2000, s. 39.

¹⁵¹ Bülent Tanör, *İki Anayasa*, İstanbul, 1991, s. 20.

uygunluğunun yargısal denetimi sistemini benimsemek suretiyle; Anayasa Mahkemesinin kurulmasını ve kanunların anayasa uygunluğunun yargısal denetimini öngörmüştür.

Ayrıca 1961 Anayasası anayasanın üstünlüğü ilkesinin bir gereği olarak, sert bir anayasadır. Anayasanın değiştirilmesi özel bir usule bağlamıştır. 1961 Anayasası'nın 155. maddesine göre, “*Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir, Anayasanın değiştirilmesine ilişkin teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, meclislerin ayrı ayrı üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.*”

Anayasanın üstünlüğünün benimsenmiş olduğu; egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanılmasını ve organların her türlü devlet yetkilerini anayasadan aldığını belirten 4. maddesi ile de anlaşılabilir. Bu şekilde, anayasada bağımsız bir egemenlik öngörülmemiş ve TBMM egemenliğin kullanımda tek yetkili organ olmaktan çıkarılarak, anayasanın koyduğu esaslara göre, egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanılacağı belirtilmiştir¹⁵².

2.2.2.2. Devlet iktidarının paylaşılması

Anayasacılık akımından bu yana, devlet iktidarının sınırlandırılmasının en etkin yolunun, kuvvetler ayrılığı yani devlet iktidarının çeşitli organlar arasında bölüşülüp paylaşılması olduğu kabul edilmektedir¹⁵³.

1961 Anayasası yasama, yürütme ve yargı yetkilerini ayrı ayrı tanımlamıştır. Yasama yetkisi TBMM’de, yürütme görevi kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna tanınırken yargı yetkisi de Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır denilmiştir.

Asıl kuvvetler ayrılığının anlamı yasama ve yürütme arasındaki ayrılıktan çok, bu iki siyasal organ karşısında yargı organının bağımsızlığında öne çıkmaktadır. Özellikle de bu durum yürütmenin güdümüne girmiş olan yasama organı karşısında, anayasayı, temel hak ve özgürlükleri koruyacak ve yerine göre çoğunluk karşıtı bir organ işlevi görecek

¹⁵² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 2000, s. 37.

¹⁵³ Ergun Özbudun, *age.*, s. 40. Ayrıca belirtmek gerekirse bu konu “Anayasacılık ve Anayasa Uygunluk Denetimi” başlığı altında birinci bölümde ayrıntılı şekilde incelendiği için burada sadece 1961 Anayasanın konuyla ilgili getirdikleri ele alınacaktır.

yargı organının önemini arttırmaktadır¹⁵⁴. Nitekim 1961 Anayasası da süre gelen dönem içinde meydana gelen bu yöndeki eksiklikleri kapatmak için yargı bağımsızlığı adına daha öncesinde olmayan, önemli düzenlemeler öngörmüştür.

Devlet iktidarının bölüştürülmesi, yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının ayrı organlar tarafında yerine getirilmesi yanında, bir kuvvetin birden fazla organ arasında bölüştürülmesini anlamına da gelebilir. Örneğin 1961 Anayasası yeniliklerinden biri olarak böyle bir özelliğe sahiptir. Yasama organını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki meclise bölmüştür¹⁵⁵. Öte yandan iktidarın bölüştürülmesi ile sağlanmaya çalışılan sınırlandırma işlemi, 1961 Anayasası ile kurumsallaşan Anayasa Mahkemesine, doğrudan yasamayı denetleme ve de dolaylı yollardan sınırlama yetkisi verilerek güçlendirilmiştir.

Bu ilkenin başka bir uygulama alanı olarak, yürütme ve idarenin görev alanı için de 1961 Anayasası'nda özerk statüye sahip kamu kuruluşları yaratılmıştır¹⁵⁶. Üniversiteler, radyo ve televizyon idaresi bu 1961 Anayasası ile özerklik kazanmış kuruluşlardır.

2.2.2.3. Temel hak ve özgürlükler

1961 Anayasası ayrıntılı ve güvenceli olarak güçlü bir temel hak ve özgürlükler rejimi getirmiştir. 1961 Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin belirlenmesinde bireyci bir yaklaşım öne çıkmış, liberalizme dayalı olarak insan ve birey yüce bir değer kabul edilmiş, bu anlayış 1961 Anayasası'na hâkim olmuştur¹⁵⁷. 1961 Anayasası'nda haklar ve özgürlükler alanında bir önceki döneme göre oldukça derin farklılıklar gözlenmektedir. Haklar liste halinde sıralanmış, bu listeye daha öncesinde olmayan sosyal haklar eklenmiş, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak siyasi partilere yer verilmiş ve kurumsal olarak hukuki güvence altına alınmış, ayrıca her hak ve özgürlüğün içeriği ve tanımı ilgili maddede verilmeye çalışılmıştır¹⁵⁸.

Anayasa, özgürlükleri çok ayrıntılı bir şekilde ele alarak, yasama organının özgürlükleri düzenlerken neleri yapacağı bile belirlemiştir. Böylece yasama organının

¹⁵⁴ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 195.

¹⁵⁵ Ozan Ergül, *age.*, s. 196.

¹⁵⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 41.

¹⁵⁷ Ozan Ergül, *age.*, s. 199.

¹⁵⁸ Bülent Tanör, *İki Anayasa*, İstanbul, 1991, s. 28.

düzenleme sırasında kullanacağı takdir serbestliği ortadan kaldırılarak sınırlandırılmıştır¹⁵⁹. Hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi, sınırlanması ve korunması alanında da güvence sağlayarak katkısını sürdürmüştür.

Temel hak ve özgürlüklerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması başlıklı 11. madde şunları içermektedir: “*Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.*” madde oldukça açıktır. Temel hak ve özgürlükler konusunda yapılacak sınırlama, anayasanın özüne ruhuna uygun olacak, kanunla yapılabilecek, herhangi bir idarî işleme bırakılmayacaktır anayasanın öngördüğü genel ahlâk, kamu düzeni sebeplere dayanmalıdır, bunların dışında herhangi bir sebep öngörülemez ve hakkın ve özgürlüğün özüne dokunulamaz.

Genel olarak 1961 Anayasası'nın sivil ve siyasi özgürlükler konusunda oldukça geniş hak ve özgürlükler sağladığı görüşü kabul edilmekle birlikte, dini özgürlükler ve dindarların sivil siyasi özgürlükleri konusunda ihtiyatlı davranılmıştır¹⁶⁰. Anayasanın “Vicdan ve din hürriyeti” başlıklı 19. maddesinde yer alan düzenleme ile dinin kişisel, siyasal ve kurumsal olarak istismar edildiğinde bireylerin cezalandırılacağı, kurumların ise kapatılacağı öngörülmüştür.

Son olarak 1961 Anayasası'nın korunma alanında yaptığı katkıya değinecek olursak, burada karşımıza yargısal güvence görevini üstlenen Anayasa Mahkemesi çıkmaktadır. 1961 Anayasası'nın, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sistemini kabul ederek, kişi hak ve özgürlüklerini daha güvenceli hâle getirmiş olduğu kabul edilmektedir¹⁶¹. Ancak o dönem ülke siyasi arka planı göz önüne alındığında anayasal organın etkili olmasında özellikle anayasayı yapan seçkinci grubun geçmişte olduğu gibi DP geleneğinin devamı olabilecek iktidarları denetim altına alabilmek gibi bir hedefinin de olduğu söylenebilir. Bu anlamda Erdoğan'a göre 1961 Anayasası'nın getirdiği düzen “ihtiyatlı demokrasi” olarak nitelendirilmektedir¹⁶².

¹⁵⁹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2000, s. 44

¹⁶⁰ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, İstanbul, 2003, s. 86.

¹⁶¹ Ergun Özbudun, *age.*, s. 44.

¹⁶² Mustafa Erdoğan, *age.*, s. 92.

2.2.3. 1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu

Türkiye 1960 darbesi ile yeni bir döneme girmiştir. Türkiye, 27 Mayıs'la birlikte Westminster tipi çoğunlukçu demokrasi anlayışından “dengelenirilmiş” ve “çerçevesiz” bir demokrasi anlayışına geçmiştir¹⁶³.

Yeni bir anayasa hazırlanmış ve yukarıda da değinildiği üzere 1950-1960 yıllarında yaşanan gelişmeler anayasa yapım sürecinde kendini göstermiştir. 1950-1960 döneminde siyasal alanda öne çıkan anayasa yargısı talepleri anayasa yapım sürecinde dikkate alınmış ve 1961 Anayasası'nda mutlak gücü elinde bulunduran iktidarı sınırlaması ve hukuksal bir çerçeve oluşturması düşünülen Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Anayasa Mahkemesi, bir önceki dönemde meclis çoğunluğuna dayanan otoriter yönetim eğilimlerine karşı duyulan tepkinin ve de mahkemenin demokratik hukuk devletinin etkili bir aracı olacağına duyulan inancın ürünü olmuştur¹⁶⁴. Böylelikle anayasacılık ve hukuk devletinin bir gereği olarak görülen Anayasa Mahkemesi Türk anayasa düzenine 1961 Anayasası ile dahil olmuştur. İşaret eden gerekler açısından temel işlevi, devlet iktidarını sınırlamak ve anayasanın üstünlüğünü sağlama çerçevesinde, yasama işlevlerinin yani yasaların, anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Anayasanın üstünlüğünü sağlama denetiminin asıl işlevi ise, çoğunluğun baskıcı rejimine karşı vatandaşlara hukukî bir güvence getirebilmektir ki¹⁶⁵ bunları sağlayıp sağlamadığı, ilerleyen zamanlarda verdiği kararlar ve yapılan tartışmalar içinde kendini gösterecektir.

2.2.3.1. Anayasa Mahkemesinin statüsü

1961 Anayasası, yargıyı bir devlet erki saymakla birlikte, Anayasa Mahkemesini diğer yüksek mahkemelere benzetmemiş, onlardan farklı ve özel olarak ayrı bir bölümde düzenlemiştir¹⁶⁶. Kabul edilen sistemde denetim esas itibarıyla özel bir yargı organı olarak Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. 1961 Anayasası içinde bir yargı organı ve bir yüksek mahkeme niteliği taşımakla birlikte fonksiyonu gereği Anayasa Mahkemesine yargı organı içinde özel ve öncelikli bir mevki vermiştir. Şüphesiz ki bunda Anayasa Mahkemesinin faaliyet alanının salt hukuksal olmayıp siyasal alanla iç içe olmasının

¹⁶³ Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, 2007, s. 185.

¹⁶⁴ Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, 1996, s. 73.

¹⁶⁵ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, 1999 s. 96.

¹⁶⁶ Lütfi Duran, “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:1, 1984, s. 80.

etkisi büyüktür. Bu eğilime yönelik gerekçeleri sıralayacak olursak¹⁶⁷:

1. Anayasada kuruluş, görev ve yetkileri, diğer yüksek mahkemelere oranla daha ayrıntılı düzenlenmiş kanunî düzenlemeye sınırlı bir alan bırakılmıştır. 1961 Anayasası'nın 148. maddesinde; “*Anayasa Mahkemenin kuruluş ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.*” dense de çıkarılan Kuruluş Kanunu (25 Nisan 1962 tarihinde çıkarılan 44 Sayılı Kanunu) büyük ölçüde anayasa hükümlerini tekrar etmiştir. Buradan çıkan sonuç Mahkemenin statüsünde değişiklik yapmak ancak anayasanın değiştirilmesi ile mümkündür.

2. Anayasa'nın 148. maddesinde, Mahkemeye “çalışma esaslarını ve üyeleri arasındaki işbölümünü kendi yapacağı içtüzükle düzenlemesi” yetkisi verilmesi bir anlamda yönetsel bir bağımsızlığın kabulü olmuştur.

3. Anayasa Mahkemesinin kararlarının kesinliği ve de verdiği kararların yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı 152. maddede anayasal hüküm olarak kabul edilmiştir.

2.2.3.2. Anayasa Mahkemesinin görevleri

1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesine verilen görevler şu şekilde sıralanabilir¹⁶⁸:

1. Kanunların ve TBMM İçtüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetlemek. (madde 147/1). Bu denetim soyut ve somut olarak yapabilmektedir. Yani soyut (iptal davası) denetim yoluyla anayasa aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine doğrudan dava açılabilir. Bu davanın ne zaman, nasıl ve kimler tarafından açılabileceği Anayasa'da 149. ve 150. maddelerde sayılmıştır. Somut (itiraz davası) ise diğer mahkemelerde ileri sürülen aykırılık iddiasının Anayasa Mahkemesine taşınmasıdır. Bununla ayrıntıları Anayasa'nın 151. maddesinde düzenlenmiştir.

2. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve Üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanın sözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılar. Cumhurbaşkanı ise vatana ihanet suçundan dolayı yargılanır.

¹⁶⁷ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2000, s. 371.

¹⁶⁸ Tahsin Bekir Balta, “Türk Anayasa Yargısı(1)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1, 1961, s. 553-54.

3. Anayasa Mahkemesi yasama meclislerinin üyeleri hakkında “yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne” dair olarak verecekleri kararlar aleyhine açılacak iptal davalarına da bakacaktır.

4. Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki bütün davalara bakmak ve siyasî partilerin malî denetimini yapma görevi de Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Bu da önemli bir yeniliktir.

5. Anayasa Mahkemesine, Danıştay üyeleri ile başkanının sözcüsünü, Uyuşmazlık Mahkemesine başkanlık edecek üyeyi kendi üyeleri arasından seçmek gibi yargıya ilişkin görevler de verilmiştir.

Öncelikli görevi yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek olsa da; mahkemeye siyasî hayat içinde oldukça etkileyici sonuçlar doğuracak görevler verildiği görülmektedir. Şu da kabul edilmelidir ki; anayasa ve kanunlarda düzenlenen yargısal denetim mekanizmaları, siyasî hukukla ilişkilendiklerinden dolayı, uygulamaların zamanla gelişmesi sonucu kendilerini kâğıt üzerindeki biçim ve içerikten farklı gösterebilmektedir¹⁶⁹. Nitekim Anayasa Mahkemesi kısa zamanda üstlendiği görevler ve verdiği kararlar neticesinde, İkinci Cumhuriyetin en önemli ve en tartışmalı kurumlarından biri olmuştur¹⁷⁰.

2.2.3.3. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu

Anayasada yer almasına ve bu şekilde ayrıntılı olarak düzenlenmesine rağmen Anayasa Mahkemesinin resmen kuruluş süreci, 11 Nisan’da Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla ilgili yasa tasarısının Meclisten geçmesiyle başlamıştır¹⁷¹. Daha sonra tasarıda Cumhuriyet Senatosu tarafından yapılan değişiklikler kabul edilmediğinden, tasarı Senato ve Millet Meclisinden seçilen altışar kişilik karma komisyona sevk edilmiş ve de karma komisyonun bu değişiklikleri uygun görmesi ile tasarının onaylanması 22 Nisan 1962’ye uzamıştır. Kabul edilen tasarı kuruluş, çalışma usulü, dava açma hakkı, süreler vb. konularda 1961 Anayasası’nda belirlenen maddeler dışına çıkmamıştır.

1961 Anayasası’nda Anayasa Mahkemesi, 15 asıl ve 5 yedek üyeden oluşmaktadır. Asıl üyelere dördü Yargıtay, üçü Danıştay Genel Kurullarınca kendi

¹⁶⁹ Lütfi Duran, “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:1, 1984, s. 59.

¹⁷⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Ankara, 2010, s. 236.

¹⁷¹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, 1976, s. 247.

başkan ve üeleriyle Cumhuriyet Başsavcısı ve Başkanın sözcüsü arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Bir üye Sayıştay Genel Kurulunca kendi başkan ve üeleri arasında aynı usulle seçilir. Millet Meclisi üç, Cumhuriyet Senatosu iki üye seçer. Cumhurbaşkanı da iki üye seçilir. Cumhurbaşkanı, bu üyeden birini, Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla göstereceği üç aday arasından seçer. Yasama meclisleri, bu seçimleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi üeleri dışından, üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile gizli oyla yaparlar. Anayasa Mahkemesi kendi üeleri arasından, gizli oyla ve salt çoğunlukla, dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer; yeniden seçilmek caizdir¹⁷².

Anayasa Mahkemesine asıl ve yedek üye olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş olmak ve Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştay'da Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanın sözcülüğü veya üniversitelerde hukuk, iktisat veya siyasal bilimler alanında en az beş yıl öğretim üyeliği veya 15 yıl avukatlık yapmış olmak şarttır¹⁷³.

2.3. 1960 - 1970 Dönemi Siyasi Hayat ve Anayasa Mahkemesi

1961 Anayasası altında siyasal hayatın temel özellikleri, demokratikleşme, siyasal istikrarsızlık, sivilleşememe ve kutuplaşma şeklinde sayılabilir¹⁷⁴. Kısaca bunları açıklayacak olursak, anayasanın da getirdiği demokratik ve sosyal özgürlük alanı içinde, sivil toplumun güçlenmesi ve siyasal hayatın çeşitlenmesini temelinde demokratikleşme kendini göstermiştir. Siyasal hayat istikrarsızdır, çünkü bu dönem askeri darbe girişimleri, koalisyon hükümetleri ve askeri vesayet altında sürmüştür. 1961-65 arası İnönü'nün başkanlığında koalisyonlar dönemi olarak geçmiş; 1965'te DP'nin mirasçısı olarak görülen Süleyman Demirel'li Adalet Partisi (AP) tek başına iktidar olduysa da iktidar sivilleşememiş, askerin baskısı siyasal hayatta kendini göstermiştir. Kutuplaşma dönemleri de AP ve CHP gibi iki büyük merkez partinin rejimin ortak paydasında birleşememeleri, siyasal çatışmanın belirlediği bir tablodan, radikal sağ sol çatışmasına kadar uzanan dönemde kendini göstermiştir¹⁷⁵.

Ayrıca bu yıllar 1961 Anayasası'nın getirdikleri yeniliklerin tecrübe edildiği yıllar olmuştur. Artık parlamento iki meclisli bir yapıya sahipti¹⁷⁶ ve siyasal hayat içinde

¹⁷² 1961 Anayasası, 145. madde.

¹⁷³ 1961 Anayasası, 145. madde.

¹⁷⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, 2002, s. 405.

¹⁷⁵ Bülent Tanör, *age.*, s. 406.

¹⁷⁶ Alt meclis, Milli Meclis, nispi temsil sistemiyle 4 yıllığına seçilen 450 üyeden; Senato ise her iki yılda

kararlarıyla siyasal hayata etki gücü olan, kurumsal varlığı ve de kararları tartışmalı bir kurum olarak Anayasa Mahkemesi vardı.

2.3.1. Anayasa Mahkemesinin Oluşumu ve Üye Seçimi

Anayasa Mahkemesinin yapısı karma bir usulle oluşmaktadır. İlk kurulduğunda üyelerin büyük bölümü yüksek yargı organlarınınca seçilmekteydi¹⁷⁷. Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası'nın 145. maddesine göre, on beş asıl ve beş yedek üyeden oluşurken; üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay, biri Sayıştay Genel Kurulu tarafından, üç üye TBMM, iki üye Cumhuriyet Senatosu, iki üye ise biri Askerî Yargıtay'dan olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekteydi.

Millet Meclisinin 3 üye, Senatonun ise 2 üye seçmesi mahkemenin yargısal yapısı içinde siyasal kanaldan gelen bir bölüm olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanı'nın da seçtiği iki üye Askerî Yargıtay'dan ve genel kurulca seçilecek üç adaydan birini tercih ettiğinden yetkilerinin diğerlerine göre daha kısıtlı olduğu söylenebilmektedir¹⁷⁸. Kurulduğu tarihten 1971 yılına kadar ise dört başkan çeşitli tarihlerde görev yapmıştır¹⁷⁹.

Tablo 2: 1960-1970 Döneminde Görev Yapan Başkanlar ve Görev Süreleri¹⁸⁰

Başkan	Seçilme Tarihi	Ayrılma Tarihi	Görev Süresi
SÜNUHİ ARSAN	22.06.1962	13.07.1962	2 Yıl 21 Gün
Vekalet Dönemi	17.07.1964	07.10.1964	2 Ay 20 Gün
LÜTFÜ AKADLI	07.10.1964	08.07.1966	1 Yıl 9 Ay 1 Gün
İBRAHİM SENİL	08.07.1966	14.07.1968	2 Yıl 6 Gün
Vekalet Dönemi	14.07.1968	15.12.1970	2 Yıl 5 Ay
İ. HAKKI KETENOĞLU	15.12.1970	14.07.1971	6 Ay 29 Gün

Kaynak: https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/veri-istatistik/uye_raportor/uye_istatistik.pdf (01.10.2019)

1961 Anayasası'nın 145. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi Başkan ve Başkanvekilleri 15 asıl üye arasından asıl üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuna denk

bir üçte birin emekliye ayrıldığı ve salt çoğunluk oyuyla altı yıllığına seçilen 150 üyeden, tabi senatör olan eski MBK üyelerinden ve Cumhurbaşkanı'nın 6 yıllığına atadığı 15 üyeden oluşur. İki meclis birlikte Büyük Millet Meclisini oluşturmaktaydı. Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 2010, s. 235.

¹⁷⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1980 s. 147-148.

¹⁷⁸ Tarık Zafer Tunaya, *age.*, s. 148.

¹⁷⁹ 1961 Anayasası 145. madde.

¹⁸⁰ Anayasa Mahkemesi Üyeleri, www.anayasa.gov.tr. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

gelen 10 oyla seçiliyordu. İbrahim Senil'in¹⁸¹ 1968 yılında emekliye ayrılmasından sonra yapılan başkanlık seçimlerinde ise üçte iki nitelikli çoğunluk sağlanamadığı için, seçimler 2 yıl 5 ay sürmüş ve İ. Hakkı Ketenoglu, 15.12.1970 tarihinde 209. oylamada Başkan seçilebilmiştir. Ömer Lütfi Akadlı ise Başkanlık görevi sırasında Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçildiği için görevinden kendi isteği ile erken ayrılmıştır.¹⁸²

1962-1971 dönemi arasında Başkanvekilliği yapan isimler ise Tefik Gerçek, Ö. Lütfi Akadlı, Rifat O. Göksu Ve Ö. Lütfi Ömerbaş olmuştur. Yine aynı dönem de Osman Yeten, İhsan Keçelioğlu, Salim Başol, Mustafa Ekrem Tüzemen Yargıtay'dan; İsmail Hakkı Ülkmen, Avni Givda, Sait Koçak ise Danıştaydan üye seçilmişlerdir. Cumhuriyet Senatosu; M. Şemsettin Akçoğlu, Ekrem Korkut ve Ömer Lütfi Ömerbaş'ı üye seçerken; Yekta Aytan, Celalettin Kuralmen, Ali Fazıl Uluocak, A.Şeref Hocaoglu Millet Meclisi tarafınca seçilmiştir. Ekrem Korkut ve Ahmet Akar ise Cumhurbaşkanınca Anayasa Mahkemesine üye olarak seçilmiştir¹⁸³.

2.3.2. Anayasa Mahkemesinin Öne Çıkan Kararları

2.3.2.1. Anayasaya uygunluk denetimi

Anayasa Mahkemesi, dava yolu ile ya da itiraz yolu ile denetimini gerçekleştirmektedir. Dava yolu ile: anayasaya aykırılığı iddia edilen kanun aleyhine iptal davası açılır. Bu davayı açmaya kimlerin yetkili olduğu anayasada belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı; son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az %10 alan veya TBMM'de temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bunların meclis grupları; Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversiteler, kanunların veya TBMM İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilirler¹⁸⁴. Burada en dikkat çekici unsur sadece bir milletvekili veya senatörle seçilen partilerin dahi başvuru hakkının olmasıdır. 1961 Anayasası'nın (149. madde) 1971 değişikliği öncesinde bir siyasi parti grup kuracak sayıya ulaşmamış olsa dahi TBMM'de temsil ediliyorsa Anayasa Mahkemesine başvuru

¹⁸¹ Anayasa Mahkemesi Üyeleri, www.anayasa.gov.tr. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

¹⁸² Anayasa Mahkemesi, www.anayasa.gov.tr. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

¹⁸³ Anayasa Mahkemesi Üyeleri, www.anayasa.gov.tr. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

¹⁸⁴ 1961 Anayasası, 149. madde.

hakkı tanınmıştır. Bu dönemde bu haktan en çok faydalanan ve Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunan TİP olmuştur. TİP, Millet Meclisine 1965'te 14, 1969'da 2 milletvekiliyle girdiği halde kapatıldığı 1971 yılına kadar Anayasa Mahkemesine en çok başvuru yapan partiler arasında yer almıştır¹⁸⁵. İtiraz yolunda ise: bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanunun hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır¹⁸⁶. İtiraz başvurularında herhangi bir süre belirtilmemekle birlikte; iptal davaları için belirlenen süre, iptali istenen kanun veya içtüzüğün RG'de yayımlanmasından başlayarak doksan gün olarak belirlenmiştir. Başvuru süresi, anayasa Mahkemesi göreve başladığı tarihte yürürlükte olan yasalar için, bu organın göreve başladığının RG'de yayımlandığı tarihten başlayarak altı ay olarak belirtilmiştir. Bu süre de, Anayasa Mahkemesinin göreve başlayışı 28 Ağustos 1962 tarihli RG'de yayınlandığı için 28 Şubat 1963'te sona ermiştir¹⁸⁷.

Yasama meclisinin çıkardığı kanunların anayasa uygunluğunu denetlemekle görevlendirilen ve bu dönemde kurumsal pratiğini ilk kez uygulamaya başlayan Anayasa Mahkemesinin anayasaya uygunluk denetiminde öne çıkan önemli kararları Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun¹⁸⁸ ismi ile kabul edilen fakat genellikle Tedbirler Kanunu olarak bilinen kanun ile ilgilidir. 27 Mayıs karşıtı söz ve eylemleri cezalandırmayı amaçlayan söz konusu yasa Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında toplanan siyasi parti liderleri toplantısında son şeklini almıştır¹⁸⁹. Yasa sonucu Son Havadis gazetesi, anayasayı zehirleyen bir kanunla anayasanın korunamayacağını, eski döneme ait hiçbir iyi yorumun yapılamayacağını, hatıraların bile yayınlanamayacağını iddia etmiştir¹⁹⁰. Cumhuriyet gazetesi ise gelişmeleri yorumsuz vererek, 27 Mayıs'a hücum edenlerin hapis cezası alabileceğini yazmıştır. İlgili kanun teklifi Meclise gelmeden önce itirazlarla karşılaşmış, basında ve MM'de eleştirilmeye başlanmıştı. Çoğunluğunu AP'lilerin oluşturduğu milletvekilleri bu kanunun anayasaya aykırı olduğunu iddia etmişler ve "Kamu yararı, kamu düzeni gibi

¹⁸⁵ H. Aliyar Demirci, "Türkiye'de Siyasal Kurumlar ve Anayasa Düzeni", *Türkiye'de Siyasal Hayat*, (Editör: Hüseyin Şeyhanlıoğlu), İstanbul, 2017, s. 26.

¹⁸⁶ 1961 Anayasası, 151. madde.

¹⁸⁷ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara, 1989, s. 143 ve 34. dipnot.

¹⁸⁸ Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun, Kanun No: 38, Kabul Tarihi:5.3.1962, *Resmî Gazete*, 7 Mart 1962, S:11053.

¹⁸⁹ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1962.

¹⁹⁰ *Son Havadis*, 26 Şubat 1962.

sebeplerle de olsa kişi hak ve hürriyetlerinin özüne dokunulamaz.” şeklindeki 11.maddeyi hatırlatmışlardır. 27 Mayıs öncesi dönemin sembol isimlerinden Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı'nın ise “tedbirlere 27 Mayıs ruhunu korumak gayesini güttüğü için ve memlekette çok muhtaç olduğumuz huzurun teminine yardım edeceğini ümit ettiğim için prensip itibariyle taraftarım.” şeklinde hazırlanan tasarıyı desteklediğini ifade etmiştir. Bu yorumlara karşı AP Samsun Milletvekili Osman Şahinoğlu ise bu kanun teklifinin DP döneminin Tahkikat Komisyonu Kanunu'ndan anayasaya aykırılık bakımından hiç de farkının olmadığını iddia etmiştir.

Tedbirler Kanunu'nun Senatoda 100'ü kabul 21'i ret ve 12'si çekimser olarak kabul¹⁹¹ edilmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel¹⁹², Tedbirler Kanunu hakkında bir açıklama yaparak kanunun geçici olduğunu vurgulamış, anayasaya aykırılık iddialarına karşılık olarak, yakında Anayasa Mahkemesinin kurulacağını ifade etmişti. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala¹⁹³ ise kanun hakkında yaptığı ilk açıklamada “bünyelerin buhrana düştüğü anda tedbir almak zaruridir” ifadesini kullanmış ve bu kanunun milli iradeyi tecelli ettiren MM'nin ve onun sorumlu hükümetinin anayasamızca korunacak ve demokratik gelişmeyi sağlayabilmek amacıyla ancak bu zaruri intikal safhası için anayasa ile asla çatışmayan bir tedbir olmaktan başka mânâ taşımadığını ifade etmiştir.

Basında oldukça geniş yer bulan Tedbirler Kanunu hakkında Mehmet Ali Yalçın¹⁹⁴; DP'nin iktidar olduğu dönemde basın hürriyetine yönelik yapılan düzenlemelere karşı çıkışıyla bilinen İnönü'nün benzer sonuçlar doğuracak Tedbirler Kanunu'nun hazırlamasını, demokrat olmadığını bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Tercüman Gazetesi, İnönü'nün yeni bir Takrir-i Sükûn kanunu ile eleştirilerden uzak bir şekilde hükümet etmek istediğini, maddelerde bulunan elastiki kelimelere dayanarak hükümet aleyhinde yapılacak en küçük bir tenkidi bile suç saymanın mümkün olacağı uyarısında bulunmaktadır. Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi¹⁹⁵, asıl problemin çağdaş dünyanın bir ürünü olan demokratik yönetim anlayışının Türkiye'de kurulmaması olduğunu belirtirken, Türkiye Cumhuriyeti'ni içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmanın

¹⁹¹ Cumhuriyet Senatosu, *Tutanak Dergisi*, 5.3.1962, 43. Birleşim, C. 3, s. 130-186.

¹⁹² İlhan Turan, *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1965-1967*, TBMM Kültür Sanat Kurulu Yayınları, Ankara, s. 69.

¹⁹³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 3.3.1962, 62. Birleşim, C. 4, s. 16-52.

¹⁹⁴ Cevdet Perin, “Demokrasiyi Kurtaranlar”, *Son Havadis*, 25 Şubat 1962, s. 1; Mehmet Ali Yalçın, “Demokrasi Düşmanlarını Tefrik Edelim”, *Son Havadis*, 26 Şubat 1962, s. 1.

¹⁹⁵ Nadir Nadi, “Yanlı Teşhisten Sakıyalım !”, *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1962, s. 1.

biricik yolu, 27 Mayıs'tan ziyade devrim ilkelerini korumaya çalışmakla olacağını ifade etmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise Ulus Gazetesi'nde yazdığı yazısında Tedbirler Kanunu'nun, Başbakan İnönü'nün tecrübelerinin bir ürünü olduğunu, ona göre, bir yandan ordunun politika ile uğraşması, öbür yandan başıboş tartışmalara meydan verilmesinin Türkiye'ye çok şeyler kaybettirebileceğini ifade etmiştir¹⁹⁶.

Kanunun Anayasa Mahkemesine taşınması ise Tedbirler Kanunu'nun kaldırılması için MM'e kanun teklifi veren AP'li mebusların anayasaya aykırılık iddiasıdır. Anayasa Mahkemesinin bu konuda baktığı ilk dava Yeni DP Genel Başkanı Fuat Köprülü'nün 21.04.1962 tarihinde parti merkezinde yaptığı basın toplantısında kullandığı ifadeler nedeniyle ilgili kanunun¹⁹⁷ 1. maddesinin b bendine aykırı hareket ettiği iddiasıyla aleyhine kamu davası açılmış, Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesinde yapılan duruşmada sanık avukatları tarafından müvekkilleri hakkında uygulanması istenilen 38 Sayılı Kanunun b bendinin Anayasa'nın 8., 11. ve 20. maddelerine aykırı olduğu söz ve yazı ile ileri sürülerek işin Anayasa Mahkemesine başvurulması istenmiştir. Mahkeme ise diğer hak ve hürriyetler gibi düşünce özgürlüğünün de her türlü sorumsuz davranışlara imkan veren mutlak görüş ve sınırsız hürriyet olarak kabul edilemeyeceğini, 20. maddesi hükmünü düşünce ve görüşlerin mutlak ve sınırsız bir şekilde hiçbir sorumluluk duygusuyla bağlı olmaksızın her düşünceyi açıklamaya cevaz veren bir hak gibi telakki etmemek icap edeceğini belirtmiştir. Bu durum neticesinde Anayasa Mahkemesi, Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 Sayılı Kanunun 1. maddesinin (b) bendini anayasaya aykırı olmadığından itirazın reddine karar vermiştir¹⁹⁸. Anayasa Mahkemesine ilerleyen tarihlerde benzer davalar intikal etmiş, özellikle Son Havadis, Büyük Zafer gibi gazeteler aleyhinde açılan davalarda ileri sürülen anayasaya aykırılık iddiaları incelenmiştir.

1962 yılında Meclisten tartışmalı bir şekilde geçen ve 27 Mayıs'ın tartışılmasının, yeni anayasal düzene yönelik darbe yoluyla tehdit girişimlerinin ve de eski DP'lilerin tahrik edilmesini önlemek amacıyla çıkarılan Tedbirler Kanunu'nun 1. maddesine yönelik Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından açılan davada, Anayasa Mahkemesi

¹⁹⁶ Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, yaşanan olayların sorumlusunun vazifesini yapmayan hükümet ve siyasiler olduğunu söyleyerek, "zira bugüne kadar işlenen suçların takibi için harekete geçmeyen icranın hadiselerin bu şekilde gelişmesinden" sorumlu olduğunu iddia etmişti. *Son Havadis*, 3 Mart 1962.

¹⁹⁷ "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun", Kabul Tarihi:23.02.1963, Kanun No: 218, *Resmi Gazete*, 23 Şubat 1963, Sayı:11342.

¹⁹⁸ Anayasa Mahkemesi, (09.07.1963). E.1963/16, K.1963/83 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

kanunu esastan inceleme kararı vermiştir. Kararında ise Tedbirler Kanunu'nu, söz ve yazı hürriyetinin özüne dokunmadığı gerekçesiyle anayasaya aykırı bulmamıştır. Kanunun yürürlükte olduğu dönemde 'Adaletsiz ve Partizanca' uygulandığı iddiaları gündeme gelmiş fakat 7 üyenin muhalefet şerhine rağmen ifade hürriyetini düzenleyen maddelerine yönelik yapılmış olan başvurular reddedilmiştir. Daha sonraki süreçte 1969 yılında AP iktidarda iken Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda çok fazla tartışma ve itiraza uğramadan kaldırılmıştır.

Sanayi Bakanlığı Teftiş Heyeti Reisi olan Naci Gürol, 6435 Sayılı Kanuna göre bakanlık emrine alınması üzerine, bu kanunun anayasaya aykırılığını ileri sürerek hakkında tatbik edilen idarî tasarrufun iptali talebi ile Danıştaya 962/3834 sayılı dâvayı açmıştır. Danıştay 5. Dairesince, 6435 Sayılı Kanun'un yalnız 3. maddesinin anayasaya aykırı olduğu kanısına varılarak, 7 Ekim 1920 tarihinde çıkartılan Danıştayın 6435 Sayılı Kanunu'na dayanarak memurların "görülen lüzum üzerine" bakanlık emrine -merkeze alınmasını- hükme bağlayan madde hakkında anayasaya aykırılık iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Danıştayın başvurusunu incelemiş ve kanunun 3. maddesini anayasaya aykırı görerek iptal etmiştir.¹⁹⁹ Bu şekilde emekli edilenlere de Danıştay yolu açılmıştır²⁰⁰. Mahkeme bu kararı ile 1961 Anayasası'nın memur teminatını düzenleyen hükümleriyle kanun arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldırmıştır. Mahkemenin özgürlükler lehine verdiği bir diğer karar İstanbul Zeytinburnu C. Savcısı tarafından Zeytinburnu Kazlıçeşme Derbi Lâstik Fabrikası İşçi Mümessili Rıza Kuas ile on arkadaşı aleyhine grev yapma suçundan ötürü Türk Ceza Kanunu (TCK)'nun 64/1 ve 3008 Sayılı İş Kanunu'nun 72. maddesi delaletiyle 127/1. maddesi uyarınca cezalandırılmaları için aynı yer Asliye Ceza Mahkemesine açılan kamu dâvasında, sanıkların, anayasaya göre grevin serbest olduğunu, müvekkilleri hakkında uygulanması istenilen kanun hükmünün anayasaya aykırı bulunduğunu ileri sürmesiyle Zeytinburnu Asliye Ceza Mahkemesi de, İş Kanunu'nun 72. maddesinin Anayasa'nın 47. maddesi hükmüne aykırı olduğunu, her ne kadar işbu 47. maddenin 2. fıkrasında, grev hakkının kullanılmasının ve istisnalarının kanunla düzenleneceği yazılı bulunmuş ise de, böyle bir kanunun henüz yürürlüğe konulmamış olmasının grev hakkını mutlak olarak tanıyan anayasa hükmü karşısında sanıklar hakkında İş Kanunu'nun 127. maddesinin 1. fıkrasının uygulanmasına sebep teşkil edemeyeceğini belirterek, anayasaya

¹⁹⁹ Anayasa Mahkemesi, (08.12.1962). E.1962/221, K.1962/86 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²⁰⁰ *Milliyet*, 21.10.1962 s. 7; *Milliyet*, 15.11.1962, s. 7.

aykırılık itirazı konusunda bir karar verilmesi için Anayasa Mahkemesine başvurması sonucunda, İş Kanunu'nun 72. maddesini iptal etmek olmuştur ki bununla grev yasağını ortadan kaldırmıştır²⁰¹. Yasaklarla ilgi bir diğer iptal kararı Asliye Ceza Mahkemesinde görülen bir davada yapılan itiraz üzerine, memurların gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklayan kanun maddesinin iptali olmuştur²⁰². Memurlara aldıkları uyarı ve kınama cezalarına karşı mahkemeye müracaat edebilmelerinin yolunun açılması da ilgili düzenlemeye karşı TİP tarafından açılan iptal davasının sonunda verilen iptal kararı ile olmuştur.

Nüfusunun yarıdan fazlası toprağa bağımlı olan Türkiye gibi bir ülkede gündemdeki yerini her zaman koruyan ve Ağalar Kanunu olarak da bilinen Toprak Kanunu'nun bazı maddeleri de Anayasa Mahkemesine dava konusu olmuştur. Ağalar, MBK tarafından büyük güç ve nüfuz sahibi oldukları bölgelerden sürgün edilmiş ve ülkenin başka bölgelerine yerleştirilmiş. Türkiye'nin doğusundaki feodal toprak ağalarının gücünü kırma doğrultusunda, başlangıçta 254 ağa tutuklanmış; fakat sonrasında 189'u serbest bırakılmış, 55'i batı ve güneybatıya iskân edilmiş²⁰³. 1962 yılında Meclis, CHP ortak grubunca önerilen, "55 ağanın yerlerine dönmesine ancak 5000'er dönümden fazla toprakların kamulaştırılmasına" yönelik kanunu kabul etmiş ve ağalara dönüş yolu açılmıştır²⁰⁴. Bu dönemde toprak üzerine oluşturulan tasarıların ve çıkarılan kanunların temelinde, sahip olunan toprak miktarlarının maksimum ve minimum seviyelerini belirleyerek toprağın tek elde toplanmasını engellemek, kamulaştırarak devlet eliyle paylaşımının sağlanması amaçlanmıştır. Ancak bu kanun da öncesi ve sonrasında pek çok tartışmalara konu olmuştur. Önce CHP Meclis Grubu, 753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 21. maddesiyle ağaların memleketlerine dönmesini sağlayan kanunun 5000 dönümden fazla olan arazilerin bedellerin 1944 rayici üzerinden ödenmesi hususlarının, anayasaya aykırı olduklarını kabul ederek Anayasa Mahkemesine iptal davası açılması kararı almıştır²⁰⁵. Ardından da AP, Ağalar Kanunu'nu kaldıran kanunun bazı maddelerin anayasa aykırılığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine

²⁰¹ Anayasa Mahkemesi, (16.05.1963). E.1962/280, K.1963/51 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²⁰² *Milliyet*, 13.11.1969 s. 1.

²⁰³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)*, İstanbul, 2010, s. 296.

²⁰⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 252.

²⁰⁵ *Milliyet*, 09.01.1963, s. 1.

başvurmuştur²⁰⁶. CHP'nin başvurusunu²⁰⁷ inceleyen Anayasa Mahkemesi, anayasaya aykırılık gerekçesiyle istimplâk edilen 5000 dönümün üzerindeki toprakların vergi değeri üzerinden değil, gerçek değerleri üzerinden ödenmesine karar vermiştir²⁰⁸. Bu dönemde Meclis gündemi Toprak Kanunu ile ilgili epey meşgul olmuş, gerek partiler arası gerekse parti içi tartışmalar sürmüş, partilerin bölünmesine bile neden olmuştur²⁰⁹.

Aynı dönemde toprak kanunu ile ilgili Anayasa Mahkemesine yapılan bir başka başvuru ise Arguvan Asliye Hukuk Mahkemesinin 753 Sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 25. ve 28. maddelerindeki kamulaştırma işlerine yöneliktir. Arguvan Asliye Hukuk Mahkemesi söz konusu maddelerin yargı mercilerince geri bırakılmayacağına ilişkin hükümlerin mülkiyet hakkını ve bağımsız mahkemelerin görev ve yetkilerini belirten anayasa hükümlerine aykırı olduğu ileri sürülerek maddelerin iptaline karar verilmesini istemiştir. Yapılan başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi 25. ve 28. maddelerde yer alan hükmün anayasaya aykırı olmadığına ve bu sebeple itirazın reddine karar vermiştir²¹⁰.

Anayasa Mahkemesinin karara bağladığı bir diğer konu, 1953 yılında DP tarafından çıkarılan ve CHP'nin mallarına el konulmasına dair kanuna²¹¹ yönelik olmuştur. Anayasa Mahkemesi çıkarılan bu kanunu anayasaya aykırı bularak iptal etmiş²¹² ve CHP'nin el konan mallarının partiye iadesine karar vermiştir. Karar sonrasında CHP yaptığı açıklamada; iade edilen mallarının bazılarını hazineye bırakacağı ve bu iptal davasındaki kazanılan malların iadesinden öte, ihlalin haksız ve demokratik rejime sığmayan bir düzenleme olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yüksek hâkimler tarafından on sene sonra da olsa ortaya çıkarılmış olmasından dolayı memnun olduklarını açıklamıştır²¹³. CHP'nin el konulan mallarının iadesi ile ilgili açılan davaların siyasi nitelikte olduğu pek çok kez dile getirilmiştir. Siyasi nitelikteki diğer bir örnek ise Trabzon Ayvasıl esnafından Adalet Partili Yusuf oğlu Genççağa Soylu'nun talebidir.

²⁰⁶ *Milliyet*, 06.03.1963, s. 7.

²⁰⁷ Anayasa Mahkemesi, (11.06.1964). E.1963/193, K.1964/9 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²⁰⁸ *Milliyet*, 19.03.1963, s. 1.

²⁰⁹ Feroz Ahmad, *age.*, s. 343.

²¹⁰ Anayasa Mahkemesi, (16.07.1964). E.1964/13, K.1964/43 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²¹¹ 14/12/1953 tarih ve 6195 Sayılı Kanun.

²¹² Anayasa Mahkemesi, (04.12.1963). E.1963/124, K.1963/243 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²¹³ *Milliyet*, 09.01.1963 s. 1.

Millet Partisi İl Kongresinde Parti Başkanlığına seçilen Mühendis Ahmet Çepi'nin Nafiasında ve Karayollarında mühendis olduğundan ve Cemiyetler Kanunu gereğince bir memurun siyasi partilerde görev alması kesinlikle yasak olmasından dolayı Millet Partisi'nin feshine yönelik istemde bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi ise kişilerin, siyasi partilerin kapatılması hakkında Anayasa Mahkemesine dâva açma hakkına sahip bulunmadıklarından istemin reddine karar vermiştir²¹⁴.

Kurulmasından itibaren farklı konularda hüküm veren Anayasa Mahkemesi kararlarından bir tanesi de Abana ile ilgilidir. Abana İlçe merkezinin Abana'dan kaldırılıp Bozkurt'a nakline ilişkin 21.12.1953 tarih ve 6203 Sayılı Kanun²¹⁵ hükümlerinin iptali istemi için CHP Grubu iptal davası açmıştır. Anayasa Mahkemesi ise verdiği 27.06.1967 tarihli kararla²¹⁶ bu kanunu iptal etmiş ve hükümete durumu düzeltmesi için dört ay süre tanımıştır²¹⁷. Fakat bu duruma rağmen 25 Aralık 1967 tarihinde tekrar ilçe niteliği kazanan Abana, İçişleri Bakanı'nın idari bir kararı ile bu defa da bucak yapılmıştır²¹⁸.

Gündemi oldukça meşgul eden ve fikir hürriyetini ortadan kaldırdığı yönünde tartışmalı olan, TCK'ya, İtalya'nın eski Ceza Kanunu'ndan aktarılan TCK'nın 141. ve 142. maddeleri anayasaya aykırılık iddiası ile TİP tarafından Anayasa Mahkemesine taşınmıştır²¹⁹. Bu maddeler gerek siyasetçiler ve aydınlar gerekse toplum tarafından çeşitli itirazlara uğramışlardır. İtirazlar da genellikle; faşist rejimden kalma yasaklamalar olarak, demokratik düzene aykırı; maddelerin yürürlükteki halleri ile sadece ihtilalci sosyalizme değil her türlü reform hareketine karşı; hükümet politikasına, bilirkişilerin yorumlarına ve topluma hâkim olan akımların etkisine göre değişebilir görülmesinden dolayıdır.²²⁰ Bu dönemde bu maddelere aykırılık gerekçesiyle pek çok tutuklama kararı da verilmiştir. Cumhuriyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Kayhan Sağlamer, “Sosyalizm mi Liberalizm mi?” başlıklı bir yazıyı Yunus Nadi Armağan dizisinde yayımlamaktan; Doçent Adnan Benk, “Marksçılık ve Varoluşculuk” adlı yazıyı çevirmekten dolayı tutuklanmaları bunun

²¹⁴ Anayasa Mahkemesi, (04.10.1965). E.1963/17, K.1965/35 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²¹⁵ Anayasa Mahkemesi, (15.11.1967). E.1963/145, K.1967/20 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²¹⁶ “Anayasa Mahkemesi Kararı, Karar No: 1967/20”, Karar Tarihi: 27.6.1967, *RG*, 15.11.1967, Sayı:12751.

²¹⁷ *Milliyet*, 01.01.1967 s. 3.

²¹⁸ *Milliyet*, 01.01.1967 s. 7.

²¹⁹ Anayasa Mahkemesi, (25.07.1967). E.1963/173, K.1965/40 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²²⁰ Abdi İpekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet*, İstanbul, 1982, s. 55-56.

örnekleridir²²¹. Tepkiler bir yana, dönemin Adalet Bakanı İrfan Baran'ın yaptığı açıklama ile sadece komünizmi değil kürtçülüğü ve ırkçılığı da kontrol altına almak için bu maddelerin hükümet tarafından gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır²²². Ayrıca bakan yaptığı açıklamada ilgili madde ile ilgili sayısal bir bilanço çıkarmış ve buna göre; 1958'den bu yana söz konusu maddelere göre 1065 sanık hakkında kovuşturma açılmış, bunların 506'sı hakkında takipsizlik kararı alınmış, geriye kalanlardan ise bir kişi hariç diğerlerinin mahkûmiyeti kesinleşmemiştir. Bu açıklamada yer alan rakamlar ise eleştirilerin haklılığı yönünde değerlendirilmektedir²²³.

Bütün bu netice ve sonuçlar ışığında, Anayasa Mahkemesine taşınan bu maddeler hakkında mahkemenin kararı TCK'nın 141. ve 142. maddelerinin anayasaya uygunluğu yönünde olmuştur. Karar oy çokluğu ile alınmış, Mahkeme Başkanı gerekçenin daha sonra uzun olarak açıklanacağını söylemiştir²²⁴. Karar sonrasındaki değerlendirmelerde, gerekçenin açıklanmamasına ve kararın oybirliği ile alınmamasına dikkat çekilmiştir. Oybirliği ile alınmaması, itirazın tamamen haksız bulunmadığının göstergesi olarak ifade edilmiş ve bu maddelerin koymak istedikleri prensipler muhafaza edilerek, fikir hürriyetini tehdit eden durumdan uzaklaştıracak değişiklikler yapılması gerekliliği vurgulanmıştır²²⁵. Gerekçenin açıklanması geciktikçe, eleştiri okları mahkemeye yönelmiş, konunun derinlemesine incelenmediği ve bu nedenle mantık kurallarına aykırı olarak gerekçesinin bir türlü bulunamadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır²²⁶. Gerekçenin tartışmaları açıklamadan sonra bitmiş, Anayasa Mahkemesi Başkanı ve azınlıkta kalan bazı üyeler 141 ile 142. maddelerin ilk fıkralarının iptalini istemişler. Tartışmalar genellikle sosyalizm ve tanımı üzerinde yoğunlaşmış, sonunda demokratik sosyalizmin 141. ve 142. maddeler kapsamına girmeyeceği, bu konuda Anayasa Mahkemesinin bir hüküm koymasının yersiz olduğu kabul edilmiştir²²⁷. Birkaç ay sonra da Anayasa Mahkemesinin 141. ve 142. maddelerin anayasaya uygun olduğu²²⁸, sosyalizmin ve sınıf esası üzerine kurulacak olan partileri yasaklamadığına, bir tek sınıfın diktatörlüğü olan komünizmi yasakladığına dair, 9'a karşı 6 oyla aldığı kararı, gerekçesi ile birlikte RG'de

²²¹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 256-257.

²²² Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *age.*, s. 288.

²²³ Abdi İpekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet*, İstanbul, 1982, s. 64.

²²⁴ *Milliyet*, 30.06.1965, s. 1.

²²⁵ Abdi İpekçi, "Anayasa Mahkemesinin Kararı", *Milliyet*, 01.07.1965.

²²⁶ Çetin Özek, "Tedbirler ve Hürriyetler", *Milliyet*, 23.02.1967.

²²⁷ *Milliyet*, 30.03.1967, s. 1.

²²⁸ Anayasa Mahkemesi, (25.07.1967). E.1963/173, K.1965/40 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

yayımlanmıştır²²⁹. Mahkemenin bu maddelerle ilgili kararının eleştirisi konusu olan kısmı anayasa üzerine yaptığı yorumdur. Mahkeme kararında anayasanın dolaylı bir şekilde de olsa Marksist sosyalizme kapalı olduğunu kabul etmiş²³⁰ ve bu maddeleri anayasa uygun bulmuştur. Maddeler üzerindeki tartışmalar anayasanın sosyalizme açık olup olmadığı konusu üzerinden devam ederken²³¹, bu maddelere aykırılık gerekçesiyle tutuklamalar da devam etmiştir.

Ceza Kanunu ile ilgili Anayasa Mahkemesine başvuru diğer bir başvuru ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından yapılmıştır. TİP'in başvurusunda 1.3.1926 tarih ve 765 Sayılı TCK'nın değişik 143. maddesinin Anayasa'nın 11. ve 29. maddelerine, 765 Sayılı TCK'nın ise 312. maddesinin Anayasa'nın 11, 19, 20 ve 21. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptallerine karar verilmesi istenilmiştir²³². Anayasa Mahkemesi ise 11.6.1964 tarihli ve 11725 sayılı kararı ile bu başvuruların reddine oy birliği ile karar vermiştir. Diğer bir örnekte ise Şirvan Asliye Ceza Mahkemesi TCK'nın 240. maddesinin, anayasanın 8. ve 33. maddelerine aykırı olduğu ileri sürmüştü fakat Anayasa Mahkemesi TCK'nın 240. maddesinin anayasaya aykırı olmadığına ve itirazın reddine 12.10.1965 tarihinde karar vermiştir²³³.

TİP adına Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinin Anayasaya aykırılığı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. Açılan davada Anayasa Mahkemesi, anayasaya uygunluk kararı vermiştir²³⁴. Pasaport Kanunu'nun 22. maddesinde; “memleketten ayrılımlarında siyasî emniyet bakımından mahzur bulunduğu İçişleri Bakanlığınca tespit edilenlere pasaport verilmeyeceği” belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi, siyasî emniyetin milli güvenlik anlamına geldiğini, takdir yetkisinin İçişleri Bakanlığına ait olmasının idari kaza yolunu önlemediğini ve bu bakımdan bir keyfiliğin bahis konusu olmadığı, her hürriyeti kısıtlayıcı uygulamanın hâkim kararına bağlanmasının gerekmediği yönünde karar almıştır. Karara itiraz edenlerden Ç. Yetkin, Anayasa'nın 11. maddesine atıfta bulunarak,

²²⁹ *Milliyet*, 26.07.1967, s. 1.

²³⁰ İsmet Giritli, “Anayasa Mahkemesi, 141-142 ve Komünizm”, *Milliyet*, 05.08.1967.

²³¹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 328 ve s. 331.

²³² Anayasa Mahkemesi, (11.06.1964). E.1963/193, K.1964/9 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²³³ Anayasa Mahkemesi, (07.01.1966). E.1965/27, K.1965/55 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

²³⁴ Anayasa Mahkemesi, (30.07.1963). E.1963/190, K.1963/100 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği belirtmiş; ancak burada siyasî sebeplerle bir sınırlama olduğunu savunmuş, bu hak kişisel bir hak olduğu için hakkın kullanımının hâkim kararına bağlı olması gerektiğini öne sürmüştür²³⁵. Mahkemenin bu kararı ve gerekçesi, özgürlüklerin anayasal güvencelerinin bir konjonktür içinde ihmal edildiğine örnek gösterilmiştir²³⁶.

60'lı yılların gündemini meşgul eden konuların en başında, DP'lilere siyasal haklarının geri verilmesi gelmiştir. Partiler arası uzlaşmaya varılarak çıkarılmak istenen siyasal af 1966'ya kadar gündemde kaldıysa da çıkarılamamıştır. 7 Temmuz 1966 tarihinde Cevdet Sunay Anayasa'nın 97. maddesine dayanarak Celal Bayar'ı affetmiştir. Daha sonraki dönemde ise 780 Sayılı Af Kanunu ile genel af çıkartılmıştır. Kanun tasarısının tartışılması sırasında siyasi suçlar ve fikir suçlarının af kapsamına alınması istenmiştir. Meclisten çıkan Af Kanunu öncesinde 141. ve 142. madde suçluları af kapsamı dışında bırakılmış, vergi ve döviz kaçakçılığı suçları af kapsamına alınmıştır. Tasarı her iki Meclisin eşit sayıda üye ile temsil edildiği karma bir komisyona gitmiştir. Bunun yanı sıra Senatoda Meclisten gelen metin salt çoğunluk ile değiştirilmiştir. Bu durum neticesinde Meclisin, istediği değişiklikleri yerine getirebilmek için toplantıda salt çoğunluğa ulaşabilmesi gerekmektedir. Eğer bu durum gerçekleşmezse tasarı karma komisyona gidecektir. Bu haliyle kanun bir iktidar, muhalefet çekişmesi halini almıştır. Mecliste Senatonun yaptığı değişiklikler görüşülmüş ve benimsenmemiştir²³⁷. Böylece Meclis ilk metine sadık kalma kararı almıştır. Bunun için gerekli olan sayının yani 226'nın elde edilememesi ile teklif karma komisyona gitmiştir. Kanun nihai olarak CHP'nin istediği şekli ile değil²³⁸, komisyonun kararı neticesinde 9 Ağustos 1966 tarihli RG'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir²³⁹.

Bu yasanın çıkışı 27 Mayıs ihtilali için bir yenilgi olarak görülmüş, Milli Birlik Grubu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan bu yasa'yı Meclise iade etmesini istemiştir. Ayrıca yasa Sunay'a götürülmeden önce yüksek rütbeli subaylarla görüşülmüştür²⁴⁰. Yürürlüğe girdikten sonra tabii senatörler tarafından bu kanunun Yassıada hükümlülerine kamu görevi verilmesini sağlayan 5. maddesinin iptali için Cumhuriyet Senatosunun 41

²³⁵ Çetin Özek, "Seyahat Hürriyeti ve Anayasa Mahkemesi", *Milliyet*, 09.05.1964.

²³⁶ Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul, 2009, s. 190.

²³⁷ H. Aliyar Demirci, *Türk Siyasi Hayatında Senato*, Ankara, 2010, s. 223.

²³⁸ *Tercüman*, 11.04.1974.

²³⁹ *Cumhuriyet*, 09.08.1966.

²⁴⁰ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 315.

üyesi Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır²⁴¹. Cumhurbaşkanı Sunay, gazeteyle yaptığı konuşmada siyasi aflar konusunda: “Siyasi hakların iadesi için Anayasa Mahkemesinin yetkili kılınması daha uygun olur” demiştir. Cumhurbaşkanı’nın bu sözü üzerine tepki gösteren eski DP’li bakanlarından Samet Ağaoğlu: “Bu milli irade dışı bir yoldur.” demiştir²⁴². Konuyla ilgili TİP’in yaptığı başvuruyu şekil yönünden iptal eden Anayasa Mahkemesi, senatörler tarafından yapılan iptal başvurusunu da reddederek, eski DP’lilerin kamu haklarının iadesinin ve devlet görevlerine getirilmelerinin anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir²⁴³. Başvurusu şekil yönünden reddedilen TİP tekrar Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur²⁴⁴. Bu konu bu yılları aşarak 70’li yıllarda da gündemindeki yerini korumuştur.

Siyasi partileri ilgilendiren diğer bir konu ise siyasi partilere temsil hakkının verilmemesi kararıdır. 1965 seçimlerinde uygulanan milli bakiye usulünün küçük partilere tanıdığı avantajı kullanarak %3 oy alarak 15 milletvekili ile Meclise giren TİP²⁴⁵, Millet Meclisi Başkanlık Divanı’nda 1966-67 döneminde temsil hakkı verilmemesinden dolayı Anayasa Mahkemesine Millet Meclisi Başkanlık Divanı’nın kuruluşuna dair Millet Meclisince ikinci dönemin ikinci toplantı yılı başında (2 Kasım 1966 tarihli ikinci birleşiminde) alınan kararın bir İçtüzük hükmü tedvini niteliğinde bulunduğu ve 1961 Anayasası’nın 8., 84. ve 85. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek dava açmıştır²⁴⁶. Mahkeme Başkanlık Divanı’nın anayasa uygun teşkil edilmediğine çoğunlukla karar vermiştir. TİP’in açıklanan bu karara dayanarak Seçim Kanunu’nun iptali için dava açacağı açıklanmıştır. 1961 Anayasası’nın ilk halinde kanunların denetimi ile ilgili şekli ya da esas ayırımına gidilmemiş, Anayasa Mahkemesine iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun veya İçtüzüğün RG’de yayımlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer (madde 150) denilmiştir. Bu karar doksan bir günü doldurmamış kanunların şekil bakımından iptalinin istenmesinin de mümkün olduğu şeklinde yorumlanmasına dayanak

²⁴¹ Anayasa Mahkemesi, (24.12.1969). E.1966/27, K.1968/8 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁴² *Milliyet*, 09.10.1969, s.11.

²⁴³ *Milliyet*, 26.12.1969, s.11.

²⁴⁴ *Milliyet*, 11.01.1970, s.1.

²⁴⁵ Adem Çaylak ve Hüseyin Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem [1960-1970]”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Ankara, 2009, s. 444.

²⁴⁶ Anayasa Mahkemesi, (18.09.1968). E.1967/6, K.1968/9 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

olmuştur²⁴⁷. Bu karar bu açıdan oldukça tartışmalı bir gündem yaratmıştır.

Siyasi partiler için devlet bütçesinden yapılan mali yardımlar, hem mali destek, hem de partiler üzerinde kurulan baskı ve tehditleri önlemek adına önemli kaynaklardır. Ancak bu yardımların partiler arasında dağıtılış şekli eşitlik ve adalet ölçüsünün sağlanması açısından önemlidir. Kanunla son milletvekili seçimlerine katılıp Millet Meclisinde grupları bulunan partilere topladıkları oy oranına göre yardım yapılması ölçütü konulmuştur. Ancak 1965 seçimleri öncesi bir istisna yapılmış yeni bir yasal düzenlemeyle son seçimlere katılma kriteri dışarıda bırakılarak Millet Partisi'nin yardımdan yararlanması sağlanırken; diğer kriter korunarak 1965 seçimleri öncesi parlamentoda grubu olmayan TİP'in yardım alması engellenmiştir. Bu durumun eşitlik ve adalet ölçülerini ne kadar karşıladığı tartışmalıdır²⁴⁸. 1969 yılına gelindiğinde TİP'in bazı siyasi partilere devlet bütçesinden yapılan mali yardımın anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuruyu reddetmiştir²⁴⁹. Anayasa Mahkemesi siyasi partilere devlet bütçesinden yapılan mali yardımı uygun bulmuş; ancak bunun dağıtım şeklini iptal etmiştir. Partilerin seçimlerden aldıkları oy oranına göre yardım miktarı çeşitlilik göstermekteydi ancak bu kararla bu ölçüt ortadan kaldırılmıştır. Bu durumda partilerin devletten para yardımı alabilmesi için yeni bir kanun çıkarılması gerekmektedir²⁵⁰. Kanunun çıkması gecikince, siyasi partiler için ayrılan paralar bloke edilmiş ve siyasi partiler parasız kalmıştır²⁵¹. Halk Partisi halktan yardım istiyor gibi haberler basında yer almaya başlamıştır²⁵². İlerleyen günlerde Meclise verilen tasarıda ise, en az %5 oy alma ve Mecliste grup kurma şartı öngörülmüştür²⁵³. Burada Meclise düşen görev iptal edilen kanunun yerine getirilecek kanun tasarısını görüşüp bir an önce yeni düzenlemeyi çıkarmaktır.

Anayasa Mahkemesinin ele aldığı önemli konulardan bir tanesi de seçim ve seçim sistemleridir. Seçim sistemleri siyasi hayat içinde, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri açısından önemlidir. 1965 yılında uygulanmış olan milli bakiye (ulusal artık) sistemi temsilde adalet açısından 1961 seçimlerinde 27 Mayısçıların da benimsediği

²⁴⁷ *Milliyet*, 02.03.1968, s. 1.

²⁴⁸ Abdi İpekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet*, İstanbul, 1982, ss. 81-83.

²⁴⁹ Anayasa Mahkemesi, (24.10.1968). E.1968/15, K.1968/13 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁵⁰ *Milliyet*, 24.03.1968, s. 1, 28.03.1968, s. 9, 11.04.1968, s. 1.

²⁵¹ Abdi İpekçi, "İptal Edilirse", *Milliyet*, 19.04.1968, s. 1.

²⁵² *Milliyet*, 04.04.1969, s.9.

²⁵³ *Milliyet*, 17.12.1969, s.11.

Seçim Kanunu'nda daha ilerideydi. Buna mukabil yönetimde istikrarı hedeflemiyordu. 1961²⁵⁴ yılında yapılan seçimler neticesinde CHP %36 oy alarak toplam 171 milletvekili elde ederken, AP %34 oy oranı ile 159; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, %13 oy oranı ile 54, Yeni Türkiye Partisi, %13 oy oranı ile 61 milletvekili ile temsil edilmiştir. Dört sene boyunca koalisyonlarla yönetilen ve istikrarsızlaşan Türkiye'de bir tek parti hükümetinin çıkmasına engel olmak üzere 1965 seçimleri öncesinde kanun benimsendi. Herhangi bir parti ancak %50'yi geçerse tek başına hükümet kurabilecekti, ancak bu da zayıf bir ihtimal olarak görülüyordu. Buna mukabil 1961-1965 arasının siyasi istikrarsızlığı 1965 genel seçimlerinde zayıf ihtimalin somutlaşmasına sebep oldu. AP milli bakiye sistemi uygulanmış olmasına rağmen %50'nin üzerinde rey aldı. 1965²⁵⁵ genel seçimlerinde AP %52 oy oranı almasına rağmen 239 milletvekili; CHP ise %28 oy oranı almasına rağmen, 133 milletvekili ile temsil edilmiştir. Millet Partisi %6 ile 32, Yeni Türkiye Partisi %3 ile 13, TİP %2 ile 8 ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise %2 ile 9 milletvekili ile temsil edilmiştir. Milli bakiye sistemi o günlerin siyasi ortamı içinde %5 rey bile ulaşamamış partilerin Millet Meclisinde temsilini sağladığı için başarılı görülmekteydi²⁵⁶.

Bununla birlikte seçim sisteminde istikrar da hedeflenmemiştir. Çok partili sistemlerde %50 üzeri oyla tek bir partinin bir ülkede tek başına hükümet kurması çok güçtür. AP veya bir başka parti söz konusu istisna dışında 1961-1980 arasında bunu sağlayamamıştır. Dolayısıyla milli bakiye sistemini kabul etmek, peşinen, Türkiye'nin koalisyon hükümetleriyle yönetilmesine rıza göstermek anlamına geliyor. Muhalefet ise 1965 seçimleri sonrası anayasayı değiştirecek çoğunluğa sahip olamayan ve bunu sürekli ifade eden AP iktidarının, ihtiyacı olan sayısal çoğunluğu elde etmek için dikkatini seçim sistemi üzerinde değişikliğe yönelttiğini iddia etmiştir. AP'nin bu yöndeki talepleri Meclisteki seçmen desteği daha sınırlı muhalefet partileri arasında tepki yaratmıştır. Basında çıkan haberler de AP'nin başta TİP olmak üzere küçük partileri elemeye çalıştığı yönündedir.²⁵⁷ İlerleyen zamanlarda basında, hükümetin seçim sistemini değiştirmedeki kararlılığını belirten haberlerle devam etmiştir.

²⁵⁴ <https://secim.haberler.com/1961/> Erişim Tarihi: 16.10.2019.

²⁵⁵ <https://secim.haberler.com/1965/> Erişim Tarihi: 16.10.2019.

²⁵⁶ Erdoğan Teziç, "Anayasa Mahkemesinin Seçim Sistemini Belirlemesi", *Yiğit Okur'a Armağan*, 1998, s. 375.

²⁵⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 308.

AP iktidarının seçim sisteminde değişiklik girişimleri 1968 yılına gelindiğinde karşılık bulmuş ve milli bakiye sistemini kaldıran yeni seçim kanunu kabul edilmiştir. Bununla ilgili tartışmalar ve siyasilerin tepkisi çok sert olmuştur. CHP ve TİP, AP oyları ile kabul edilen Seçim Kanunu'nun iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmaya hazırlanırken, Senatodaki Milli Birlik Grubu da Cumhurbaşkanı Sunay'dan kanunu iade etmesini talep etmiştir²⁵⁸. Ancak Sunay Seçim Kanunu'nu onaylamış, bunun üzerine TİP kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır. İlerleyen günlerde, YTP ve çeşitli partilere mensup 34 senatör de aynı şeyi yapmış ve Anayasa Mahkemesine iptal başvurusunda bulunmuşlardır²⁵⁹. Seçimlerin yaklaşması mahkemenin kararının ne olacağı merakının yanında, iptal edilirse ne olur eski kanun mu uygulanır yoksa boşluk mu olur yönündeki tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar yapılırken Anayasa Mahkemesi raportörünün hazırladığı rapora göre çıkarılacak, Seçim Kanunu'nun şekil ve esas yönünden anayasaya uygun bulunduğu yönündeki haberler basında yer almıştır. Anayasa Mahkemesi²⁶⁰ ve Seçim Kanunu'nun sadece iki fıkrasını 1961 Anayasası'na aykırı bularak esastan bozmuş ve baraj sistemini kaldırmıştır. Mahkemenin kararı nispi temsili öngörmekte ve buna göre d'Hondt sisteminin klasik barajsız sistemi uygulamaya girmiştir²⁶¹.

Muhalefet, seçimde kullanılacak yeni usulün temsil bakımından daha adil olduğunu belirterek kararı olumlu karşılarken²⁶², AP'ye yakın gazeteler, Anayasaya Mahkemesini yetkisini aşmakla ve milli irade ile seçilmiş Meclis üzerinde tahakküm kurmakla suçlamıştır. Bunun yanında AP'nin TBMM'de üçte iki çoğunluğu elde edince Anayasa Mahkemesi meselesini halledeceği yazılmıştır. Başbakan Demirel yaptığı resmî açıklamada daha dikkatli bir hukuk dili kullansa da tepkisini dile getirmiş, Anayasa Mahkemesinin kararlarının kesin olmakla beraber tartışabileceğini; ancak bu yapılırken bu müessesinin itibarının zedelenmemesine dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir²⁶³.

Başbakanın açıklamalarında, Anayasa Mahkemesinin bu kararının kuvvetler ayrılığı prensibine aykırı düşeceği, kararlarının hukuki tartışma konusu olacağı, seçim sisteminin tespitinin yasama organına ait olduğu bunu da Anayasa Mahkemesinin 1966/1

²⁵⁸ *Milliyet*, 21.03.1968, s. 1.

²⁵⁹ *Milliyet*, 24.03.1968, s. 1, 28.03.1968, s. 9, 11.04.1968, s. 1.

²⁶⁰ Anayasa Mahkemesi, (16.03.1968). E.1964/21, K.1967/11 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁶¹ *Milliyet*, 07.05.1968, s. 1.

²⁶² *Milliyet*, 08.05.1968, s. 1.

²⁶³ Abdi İpekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet*, s. 147.

sayılı eski kararında belirttiğini dile getirmiştir²⁶⁴. Bazı hukukçuların karara ve Başbakanın açıklamalarına cevapları ise bu kararın parlamentonun yetki alanına tecavüz ederek yeni bir hüküm koymadığı²⁶⁵, yeni bir sistem getirmediği, mevcut sistemin anayasaya aykırı kısımlarını ortadan kaldırdığı ve bu nedenle önceki kararı ile çelişmediği yönünde olmuştur²⁶⁶. Ayrıca Güneş tarafından yapılan açıklamada, 1966/1 sayılı kararda²⁶⁷ seçim sistemlerinin yasama organı tarafından tespit edilir denilmesinin, bu konunun Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında kalacağı anlamına gelmediği ifade edilmiştir. Bu tarihte mahkemenin kararı çok eleştirilmiş ve tartışılmış olmakla birlikte hukukçular tarafından desteklenmiş ve Anayasa Mahkemesinin temsilde adalet ilkesine bağlı kaldığı ifade edilmiştir²⁶⁸. Sonuç olarak milli bakiye sistemine son veren nispi temsil sistemini benimseyen kanunun, baraj içeren hükmü iptal edilmiş ve sistem barajsız olarak 1969, 1973, 1977 seçimlerinde uygulanmıştır. Her ne kadar baraj engeli kaldırılrsa da Anayasa Mahkemesinin kararıyla tekrar şekillenen bu seçim sistemi çok küçük partilerin aleyhine olmuştur. 1969 seçimlerinde AP'nin oyları %3 oranında azalmasına rağmen milletvekili sayısı artarken; TİP oylarındaki ufak düşüşe karşılık Meclise sadece 2 milletvekili²⁶⁹ sokabilmiştir ve böylelikle görüşlerini parlamento zemininde savunabilmesinin önü kapatılarak hukuksal zemin dışına itilmiştir.

Mahkemenin tartışılan bir başka kararı radyo televizyon yayınlarına ilişkindir. Her türlü radyo ve televizyon yayınlarının tarafsızlık esasına göre yapılacağı 1961 Anayasası 121. maddede açıkça belirtilmiştir. Böylelikle Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, kanunla kurumsal olarak hükümet organı olmaktan çıkarılmış ve özerklik sağlanmıştır. Nitekim 1961 Anayasası'nca ihdas edilen tarafsızlık prensibi önceki tecrübelerle dayanarak siyasi iktidarın kendi çıkarları için bu araç üzerinde oluşturduğu hâkimiyet suistimallerini önlemeyi amaçlamaktadır. Ancak TRT'nin bu yeni statüsü anlaşılammış, 27 Mayıs öncesi dönemlerinde olduğu gibi kurum bu dönemde de politikacılar tarafından, iktidarın kontrolü altına alınmaya çalışılmıştır²⁷⁰. Turizm ve

²⁶⁴ *Milliyet*, 09.05.1968. s. 1.

²⁶⁵ Bahri Savcı, "Hukukçular Ne Diyor", *Milliyet*, 10.05.1968, s. 1.

²⁶⁶ Bülent Nuri Esen, "Hukukçular Ne Diyor", *Milliyet*, 10.05.1968, s. 1.

²⁶⁷ Anayasa Mahkemesi, (31.05.1966). E.1964/2, K.1966/1 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁶⁸ Turan Güneş, "Hukukçular Ne Diyor", *Milliyet*, 10.05.1968. s. 1.

²⁶⁹ Ayfer Özçelik, "1960'dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Editörler: Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu), Ankara, 2007, s. 158. 1965 seçimlerinde TİP 276.101 oy ve %2.97 oy oranı ile 15 milletvekili çıkarırken; 1969 seçimlerinde 243.631 oy ve %2.68 oy oranı ile sadece 2 milletvekili çıkarabilmiştir. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 299 ve 376.

²⁷⁰ Abdi İpekçi, *Anayasa Yasalar, Devlet*, İstanbul, 1982, s. 65-66.

Tanıtm Bakanlığınca hazırlanan tasarının böyle bir mahiyet taşıdığı; tasarıda yer alan Yönetim Kurulundaki hükümet temsilcilerinin sayısının artırılması maddesinin bile tek başına bunun ispatı olduğu öne sürülmüştür. Muhalefet AP'nin TRT'yi kendi organı haline getirmeyi amaçladığını iddia etmiş, tasarının Bakanlar Kurulu ve parlamentodan geri dönmese bile mutlaka Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edileceği kamuoyunda tartışılmıştır²⁷¹. İlerleyen günlerde TRT Kanunu'nun 47. maddesi 1961 Anayasası'na aykırı bulunarak iptali için Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmıştır²⁷². 47. madde TRT'nin çıkaracağı her yönetmelik için Devlet Personel Dairesinin görüşünün alınması, Maliye Bakanlığı ile mutabakata varılması ve Turizm Bakanlığının onayının alınması şartı koymaktaydı²⁷³. Anayasa Mahkemesi de TRT'nin bütçe onayından başka hükümetle diğer ilişkilerini düzenleyen TRT Kanunu'nun 47. maddesi ve bazı maddelerini anayasaya uymadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. TRT'nin bütçe onayından başka hükümetle hiçbir ilişkisi kalmamıştır. Bu da bazı görüşlere göre hükümetin TRT ile ilgili özel çıkarlar elde etme tasarılarının bitmediği yönünde yorumlanmıştır²⁷⁴.

2.3.2.2. Yüce Divan ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması

Anayasa Mahkemesinin yüce divan sıfatıyla verdiği ilk kararlar, tabî hâkim ilkesine aykırı bir şekilde kurulan “Yüksek Adalet Divanından²⁷⁵” devraldığı Yassıada mahkûmlarının davalarına yönelik olmuştur.

Anayasa Mahkemesine ilk müracaat, bir yıl üç aya mahkûm edilen Zonguldak eski AP Milletvekili Nuri Beşer tarafından yapılmış²⁷⁶, ancak mahkemece işin, niteliği bakımından esasının tetkikine oybirliği ve istemin dokunulmazlık kararının iptali isteğini kapsamadığına oyçokluğuyla karar vermiştir. Salim Başol, Ekrem Tüzemen ve Lütfi Ömerbaş gibi isimler ise muhalefet şerhi koyarak istemin Anayasa Mahkemesi

²⁷¹ Abdi İpekçi, “Bu Mızrak Hangi Çuvala Sığdıracak”, *Milliyet*, 13.10.1967. s. 1.

²⁷² Anayasa Mahkemesi, (02.07.1969). E.1967/37, K.1968/46 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁷³ *Milliyet*, 17.10.1967. s. 1.

²⁷⁴ Abdi İpekçi, “Oyun İçinde Oyun”, *Milliyet*, 21.03.1969. s. 1 ve s. 7.

²⁷⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri, 27 Mayıs 1960 tarihinde ülke yönetime el koyan ve TBMM'yi dağıtmıştır. Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'da çıkardığı “1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun” başlığını taşıyan 1 Sayılı Kanun'un 6. maddesiyle; düşük Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Bakanları, eski iktidar milletvekillerini ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere “Yüksek Adalet Divanı”nı kurmuştur. Çetin Arslan, “*Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*”, Ankara, 1999, s. 16.

²⁷⁶ Anayasa Mahkemesi, (03.10.1962). E.1962/3, K.1962/16 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

kurulmadan önce yapıldığına dikkat çekmiştir. Nuri Beşer'in 1962/59 Karar No'lu tekrar başvurusu ise, "İstem, bu haliyle Anayasa Mahkemesinin görevi dışında bir konuya taallük etmektedir" denilerek kabul edilmemiştir²⁷⁷.

Anayasa Mahkemesinin göreve başlangıcından hemen sonra bakacağı ilk dava yine eskiye dönük; bakanlığı sırasında arpa satışında yolsuzluk yaptığı iddia edilen eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur'un davası olmuştur²⁷⁸. Anayasa Mahkemesi Baydur' un dosyasını, suçun kanunu, unsurları ve uygulanması gereken kanun maddeleri açıkça gösterilmediği için iade etmiş; tekrar görevini ihmal suçu ile Mahkemeye sevk edildiğinde ise beraati üzerine oybirliği²⁷⁹ ile karar vermiştir²⁸⁰.

Mahkeme, Yassıada mahkûmlarından on kişinin tevkif kararının kaldırılması ile bu yöndeki davaları karara bağlamaya devam etmiştir. Ardından halkı silahlandırmak suçundan tevkif kararı bulunduğu için Af Kanunu'ndan yararlanamayan sanık Konya Milletvekili Remzi Birat'ın tahliyesine karar verirken; eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı aynı konuda suçlu bularak tutukluluk halinin devamına karar vermiştir²⁸¹. İlerleyen zamanlarda Mahkeme buna benzer pek çok davaya bakmış olmakla birlikte, Yüksek Adalet Divanı'ndan devralınan dava dosyalarının çoğunu o dönem çıkarılan 218 Sayılı Af Kanunu'nu göz önüne alarak düşürmüştür. Mahkeme Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar hakkındaki görevi kötüye kullanma davasını da anayasada yer alan vatan hainliği dışındaki suçlara yönelik sorumsuzluğuna dayanarak düşürmüştür²⁸².

1967 yılın Haziran ayına gelindiğinde Anayasa ve Adalet Komisyonunda, TİP Milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasından sonra hakkında, yazılıyla 141. ve 142. maddelere aykırı hareket ettiği iddiasıyla soruşturma açılmıştır. Bu olay aydınlar arasında büyük tepki yaratmıştır. Çetin Altan da soruşturmanın açıldığı dokunulmazlığın kaldırılması kararını dava ederek aynı gün Anayasa Mahkemesine başvurmuştur²⁸³. Mahkeme Meclis kararını, karma komisyonun partilerin kuvvetleri

²⁷⁷ Anayasa Mahkemesi, (26.10.1962). E.1962/204, K.1962/59 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁷⁸ *Milliyet*, 20.12.1962, s. 1.

²⁷⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, Karar No: 1965/3", Karar Tarihi: 17.06.1965, Esas No:1964/1 C.Başsav.:1964/60.

²⁸⁰ *Milliyet*, 21.07.1963, s. 1, 19.06.1965, s. 1.

²⁸¹ *Milliyet*, 13.10.1962, s. 7, 08.11.1962, s. 1 ve 29.01.1963. s. 1.

²⁸² *Milliyet*, 09.10.1964, s. 1.

²⁸³ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976, s. 331.

oranında kurulmadığı gerekçesiyle, esasa girmeye gerek görmeden usul yönünden bozmuştur²⁸⁴. TBMM bu karar sonrasında Çetin Altan'ın dokunulmazlığını tekrardan kaldırmıştır²⁸⁵.

Aynı yıl hükümet, beş senatörün (Mucip Ataklı, Sezai Okan, Şükran Özkaya, Ekrem Acuner ve Suphi Karaman) demokratik prensiplere aykırı hareket ederek hükümeti devirmeyi amaç edinen bir örgüt (Milli Devrim Ordusu) kurdukları iddiası gerekçesiyle dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istemiş ve dokunulmazlıkları kaldırılmış. Kaldırıldığı günün ertesinde bu senatörler Anayasa Mahkemesine başvurmuşlardır²⁸⁶. Mahkeme dokunulmazlıkları kaldıran Senatonun kararını oy birliği ile esastan bozmuştur.²⁸⁷

2.3.2.3. Siyasi partilerin kapatılması

Siyasi partilerin kapatılması davaları, Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan yasaklar kısmında yer alan hükümlerin ihlal edilmesi durumunda, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından; resen, Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanı'nın talebiyle, bir siyasi partinin istemi üzerine açılmaktadır²⁸⁸.

60'lı yıllarda Anayasa Mahkemesinin kapattığı partilerden ilki, 1954'te Hikmet Kıvılcımlı tarafında kurulmuş ve çeşitli tarihlerde geçici olarak kapatılıp yeniden açılmış olan Vatan Partisi'dir.²⁸⁹ Diğer de 17 Haziran 1946 tarihinde kurulmuş olan İşçi Çiftçi Partisi'dir. Birçok kez siyasi hayattan çekilen ve tekrar kurulan parti 30.03.1961 tarihinde Siyasi Partiler Kanunu yürürlüğe girmeden faaliyetlerini tekrar canlandırmıştır. 1966 yılında partinin, 1952 yılından beri kongrelerini yapmadığı tespit edilmiş ve Anayasa Mahkemesi SPK'nın 108. ve 103. madde gereğince "Partinin kuruluşundan sonra hiçbir kongre yapmaması ve idare heyetini seçmemesi nedeniyle²⁹⁰ partinin kapatılmasına karar vermiştir²⁹¹.

²⁸⁴ *Milliyet*, 03.01.1969, s. 1.

²⁸⁵ Anayasa Mahkemesi, (25.10.1967). E.1967/22, K.1967/22 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (24.10.2019)

²⁸⁶ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *age*, s. 337 ve 357.

²⁸⁷ Anayasa Mahkemesi, (10.06.1969). E.1968/69-79, K.1969/01 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

²⁸⁸ SPK. madde 99.

²⁸⁹ *Milliyet*, 03.07.1967, s. 9.

²⁹⁰ Anayasa Mahkemesi, (30.12.1968). E.1968/31, K.1968/44 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

²⁹¹ *Milliyet*, 16.10.1968, s. 7.

2.4. 1971 Anayasal Değişiklikler

2.4.1. 1971 Anayasa Değişikliklerinin Yapılış Süreci

1960'lı yıllar DP'nin devamı sayılan AP'nin yükselişe geçtiği yıllar olmuştur. 1965 genel seçimleri ve sonrasında yapılan 1969 seçimlerinde meclis çoğunluğunu hep elinde tutmuştur. İktidara geldikten sonra AP'nin yakındığı en önemli konu anayasanın yürütme organına getirdiği sınırlamalar olmuş ve AP anayasanın getirdiği, Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu gibi kurumlarla da sık sık sürtüşmeler yaşanmıştır²⁹². Bu kurumlar milli iradeye karşı engel olarak görülmüş ve Demirel ortaya çıkan sorunların sorumlusu olarak anayasayı ve anayasanın getirdiği kurumları görmüştür. Ahmad'ın ifade ettiği üzere²⁹³:

“Durumun üstesinden gelemeyen Demirel, kendi sorunlarının suçunu İkinci Cumhuriyetin kurumlarına atmıştır. Siyasi istikrarsızlık yarattığını iddia ettiği Seçim Kanunu'nu değiştirdikten sonra, liberal karakteri sol tarafından istismar edilip kötüye kullanıldığını iddia ettiği Anayasa'ya, titizliği Meclisin yasama görevini yerine getirmesini fiilen olanaksızlaştıran Anayasa Mahkemesi'ne ve devlet içinde devlet halini alan TRT'ye dikkatini yöneltmiştir.”

1969 seçimlerine giderken AP tarafından hazırlanan “*Anayasa Islahatı*” programının öngördüğü; yürütmenin güçlendirilmesi, kanun hükmünde kararname yetkisiyle donatılmak istenmesi, özerk kuruluşların yeniden düzenlenmesi, akademik özgürlüklerin sınırlandırılması, TRT üzerindeki denetimin arttırılması vb.²⁹⁴ değişikliklere bakılınca bu konudaki niyetleri açıkça ortaya çıkmakta ve Ahmad'ın belirttiklerini güçlendirmektedir.

1969 yılında, ortaya çıkan siyasal ve toplumsal olayların tırmanışa geçmesi, işçi ve öğrenci eylemlerinin artması ve ordu içi çekişmelerin gün yüzüne çıkması darbeye giden sürecin başlangıcı olmuştur. 1969 seçimlerinin sonucu olarak, AP'nin demokratik yollardan iktidardan uzaklaştırılmayacağı düşüncesi de, ordunun sürece dâhil olmasını isteyen darbe taraftarları tarafından işlenmeye başlamıştır²⁹⁵. Şiddetin yaygınlaşmasına karşılık, Demirel hükümetinin önlem almak yerine, sola karşı sağcı militanları kullanmayı

²⁹² Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 166.

²⁹³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, 2010, s. 306.

²⁹⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasa Gelişimleri*, s. 412.

²⁹⁵ Adem Çaylak ve Hüseyin Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem [1960-1970]”, Ankara, 2009, s. 452.

tercih ederek sağda destek araması, karışıklığının nedenini hükümetin yetkisizliğine bağlayarak anayasayı değiştirme yolunu açma amacı gütmesi, hükümetin şiddet eylemlerini desteklediği ve de kendini güçsüz hissettiği yönünde yorumlanmış ve giderek hükümetin etkinliği, dinamizmi kaybolmuştur²⁹⁶. 1971 yılına gelindiğinde ordu bir muhtıra yayınlayarak anayasanın öngördüğü reformları yapabilecek güçlü ve itibarlı bir hükümetin kurulmasını isteyerek, hükümetin istifa etmemesi halinde iktidara el koyacaklarını belirtmiştir²⁹⁷. Muhtıranın, yaygınlaşan anarşi, sosyal ve ekonomik huzursuzluklara son verilmesi ve anayasanın öngördüğü reformların gerçekleştirilmesi gibi temel hedefleri vardı²⁹⁸ ve bunun için mevcut iktidarın istifası gerekli görünmekteydi. Yine de güçlü bir hükümetin demokrasi kurallarına göre Meclis içinden kurulmasını öngörmüştür²⁹⁹. Muhtıranın verilmesinden sonra Başbakan Demirel istifa etmiştir. Yeni hükümeti kurma görevi, CHP’den istifa eden Nihat Erim’e verilmiştir. Erim kendisinden istendiği gibi, partiler üstü, reformları gerçekleştirecek, teknokratlardan oluşan bir kabine kurmuş ve bu kabineyi “*beyin takımı*” olarak nitelendirmiştir³⁰⁰.

Anayasa, pek çok değişiklik geçirmiş ve bunların en önemlileri de, 12 Mart rejimi koşulları atında 1971 ve 1973 yıllarında yapılanlar olmuştur³⁰¹. Erim hükümeti ve Erim hükümetinin 1972 Nisan’ında istifası üzerine kurulan Ferit Melen hükümeti de değişiklik yolunda devam etmiştir³⁰². Bu dönemde yapılan değişiklikleri esas olarak şu başlıklar altında toplayabiliriz: 1. Yürütmenin güçlendirmesi, 2. Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, 3. Yargısal güvencelerin zayıflatılması, 4. Silahlı kuvvetlerin yetkilerinin arttırılmasıyla ilgili düzenlemeler³⁰³.

1973 yazına gelindiğinde, 12 Mart rejimi, anayasada bazı değişiklikleri Meclisten geçirmiştir.³⁰⁴ Bu değişiklikler genel olarak, 1961 Anayasası’nın liberal yönlerini budayan ve de devlet otoritesini güçlendirmeye yönelik olmuştur³⁰⁵. 12 Mart rejimi yaptığı değişikliklerle, 1961 Anayasası’nın demokratik, özgürlükçü, sola açık sistemini

²⁹⁶ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 169.

²⁹⁷ Adem Çaylak ve Hüseyin Baran, “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem [1960-1970]”, Ankara, 2009, s. 454.

²⁹⁸ Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, 2003, s. 115.

²⁹⁹ Emre Kongar, *age.*, s. 170.

³⁰⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, 2010, s. 357.

³⁰¹ Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Ankara, 2002, s. 413.

³⁰² Mustafa Erdoğan, *age.*, s. 117.

³⁰³ Mustafa Erdoğan, *age.*, s. 117.

³⁰⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 385.

³⁰⁵ Mustafa Erdoğan, *age.*, s. 117.

yok etmiştir. 1961 Anayasası'na karşı olanlar, 27 Mayıs'ın sağladığı özgürlükleri kısıtlama olanağı bulmuşlardır³⁰⁶.

2.4.2. Anayasa Mahkemesine İlişkin Anayasa Değişiklikleri

12 Mart rejimi döneminde yapılan değişikliklerden çıkarılan ana eğilimlerden biri de siyasal karar organları üzerindeki yargı denetiminin gevşetilmesi olmuştur³⁰⁷. Ordunun 12 Mart sonrasında 1961 Anayasası'na sağladığı desteği bir ölçüde geri çekmesiyle gerçekleştirilen 1971 değişiklikleri sonucu, Anayasa Mahkemesinin yetkilerinin sınırlanmasının daha da kolaylaştığı ileri sürülebilir³⁰⁸. Anayasa Mahkemesi ile ilgili değişiklik yapılan maddeler: üyelerin seçimi ile ilgili 145. madde, anayasa değişikliklerinin denetimi ile ilgili olan 147. madde, Anayasa Mahkemesine iptal davası açma yetkisinin kimlere ait olduğunu düzenleyen 149. madde, mahkemenin karar bağlama süresi ile ilgili 151. madde ve Anayasa Mahkemesinin kararlarına yönelik olan 152. maddedir. 147. maddede yapılan değişiklikle anayasa değişikliklerine şekil yönünden denetleme yetkisi verilmiştir. Buna göre, daha önce anayasa değişikliklerinin denetimi Anayasa Mahkemesinin denetim alanı içinde görülmemekteydi. Yapılan değişiklikle; “Anayasa değişikliklerinin de anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler.” ifadesi eklenerek aynı zamanda denetimin sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Böyle bir değişikliğin yapılma ihtiyacının doğması Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini denetleme hakkı yokken bu hakkı kendisinde görmesidir. 149. maddede yapılan değişiklik ile ise, TBMM’de temsil edilse dahi grubu bulunmayan ve son seçimlerde oyların en az %10’nunu alamayan siyasi partilerin elinde iptal davası açma yetkisi alınmıştır. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi başlıklı 151. maddedeki değişiklik ile de Anayasa Mahkemesinin davaları karara bağlama süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. Son olarak 152. maddede yapılan değişiklik ile Anayasa Mahkemesinin kararlarını ancak gerekçeli açıklayabileceği ve yürürlük tarihi de, gerekçeli kararın RG’de yayımlandığı tarih olarak belirlenmiştir³⁰⁹. Bu değişiklik öncesi Anayasa Mahkemesi gerekçesini açıklamadan kararını açıklayabilmekte ve bu karar yürürlüğe girmektedir. Bu değişiklikten sonra 152. maddeye “Kararlar, gerekçesi

³⁰⁶ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, 1981, s. 96.

³⁰⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, Ankara, 2002, s. 415.

³⁰⁸ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, 1980, s. 167.

³⁰⁹ Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, 1974, s. 158-159.

yazılmadan açıklanamaz.” hükmü eklenmiştir ve bundan sonra Anayasa Mahkemesine kararlarını gerekçeleriyle açıklama zorunluluğu getirilmiştir.

2.5. 1970-80 Dönemi Siyasi Hayat ve Anayasa Mahkemesi

12 Mart askeri müdahalesi ve sonrasında yapılan anayasal değişiklikler siyasi hayat üzerinde etkili olmuştur. 1961 Anayasası'nın lüks ve bol geldiği ileri sürülerek verilmiş olan özgürlükler geri alınmıştır³¹⁰. 1973'te yeniden başlayan siyasal hayat 12 Mart öncesindeki duruma göre daha da parçalı ve kırılgan bir hal almış; kurulan hükümetler çok parçalı koalisyonlar ve azınlık hükümetleri olmuştur. Siyasilerin olaylar karşısındaki etkisizlikleri, terör eylemlerinin artışı askeri müdahale için zemin hazırlamış³¹¹ ve 1980 yılına gelindiğinde Türk siyasi hayatı bir kez daha askeri müdahale ile kesintiye uğramıştır. Bu süreçte elbette Anayasa Mahkemesinin kurumsal varlığı devam etmiş ve verdiği kararların siyasal hayat üzerinde doğurduğu sonuçların siyasal hayata etkisi sürmüştür.

2.5.1. Anayasa Mahkemesinin Oluşumu ve Üye Seçimi

12 Mart sonrası gerçekleşen 1971 Anayasa değişikliklerinden bir tanesi de Anayasa Mahkemesi üye seçimleri ile ilgili olmaktadır. Anayasa Mahkemesi üye seçimleri ile ilgili olan 145. maddesinde; “Asıl üyelerden dördü Yargıtay, üçü Danıştay Genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleriyle Başsavcısı ve Başkanın sözcüsü arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.” kısmına Cumhuriyet Başsavcısı eklenmiştir. Ayrıca 145. maddede yer alan 2/3 nitelikli çoğunluk ibaresi “salt çoğunluk” olarak değiştirilmiştir³¹². İbrahim Senil dönemi sonrası başkanlık seçimlerinin uzaması ve 209. oturumda başkan seçilebilmesi bu değişikliğin gerekçeleri arasında görülebilir. 1971 değişikliği sonrası ise 3 başkan çeşitli dönemlerde görev yapmıştır³¹³.

³¹⁰ Cemal Fedai, “Türkiye'nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)”, *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Ahmet Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Ankara, 2009, s. 497.

³¹¹ Cemal Fedai, *age.*, s. 497.

³¹² 1961 Anayasası 1971 Değişiklikleri 145. madde.

³¹³ Anayasa Mahkemesi Üyeleri, www.anayasa.gov.tr. Erişim Tarihi: 01.10.2019.

Tablo 3: 1970-1980 Döneminde Görev Yapan Başkanlar ve Görev Süreleri

Başkan	Seçilme Tarihi	Ayrılma Tarihi	Görev Süresi
MUHİTTİN TAYLAN	14.07.1971	13.07.1975	3 Yıl 11 Gün
Vekalet Dönemi	13.07.1975	01.10.1975	2 Ay 15 Gün
KANI VRANA	01.10.1975	13.07.1978	2 Yıl 9 Ay 2 Gün
Vekalet Dönemi	14.07.1978	24.10.1978	3 Ay 10 Gün
ŞEVKET MÜFTİGİL	24.10.1978	07.08.1982	3 Yıl 9 Ay 13 Gün

Kaynak: https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/veri-istatistik/uye_rapor/uye-istatistik.pdf (01.10.2019)

Aynı dönemde Ahmet Boyacıoğlu ve Avni Givda başkan vekilliği görevlerinde bulunmuşlardır. Aynı dönemde Hasan Gürsel ve Nahit Saçlıoğlu Cumhurbaşkanı tarafınca seçilmiştir. Fahrettin Uluç, Osman Tokcan, Muhammer Yazar ve Hüseyin Karamüstantikoğlu Yargıtay tarafından, Bülent Olçay, Ahmet Erdoğan ve Ali Rüştü Aral ise Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine üye olarak seçilmişlerdir.

1970 sonrası dönemde Mecliste partiler arasında bir ittifak oluşturamaması ve mutlak bir çoğunluğun uygun bir süre içinde sağlanamaması genel bir sorun teşkil etmiştir. Yönetebilir bir demokrasi için öncelikle Cumhurbaşkanlığı, Millet Meclisi Başkanlığı, TBMM kontenjanından seçilen Anayasa Mahkemesi üyeliği gibi makamların makul bir süre içinde doldurulması gerekliydi; oysa bu tedbirler anayasada mevcut değildi. Liberal demokrasinin aradığı mutabakatın oluşabilmesi için bu makamların seçiminde partileri, anayasa marifetiyle bu yöne sevk edecek mekanizmaların anayasada bulunmaması bu tarz krizlerin çıkmasında etkili olmuştur³¹⁴.

Üyeler ve üye seçimi konusu ise özellikle 1976 yılında Meclisin de yapısı gereği sıkıntılı bir hal almıştır. Ahmet Salih Çebi ve Adil Esmer Millet Meclisince Anayasa Mahkemesi üye olarak görevlendirildikten sonra 29 Mayıs 1974 tarihinde Anayasa ve Adalet Komisyonlarınca kurulan karma komisyon, adayları belirlemiş ve bir rapor halinde Meclise sunmuştur. Fakat üye seçimi gerçekleştirilememiştir³¹⁵. 4 Kasım 1976 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Korutürk, Meclis ve Senato Başkanını, Anayasa Mahkemesi için üye seçimi konusunda uyarmış olmasına rağmen üye seçimi yine

³¹⁴ H.Aliyar Demirci, "Türkiye'de Siyasal Kurumlar ve Anayasa Düzeni", *Türkiye'de Siyasal Hayat*, (Editör: Hüseyin Şeyhanlıoğlu), İstanbul, 2017, s. 22.

³¹⁵ *Hürriyet*, 10.4.1977.

gerçekleştirilememiştir.³¹⁶ 10 Nisan 1977 tarihinde Anayasa Mahkemesi üyelerinden iki tanesinin hastalığı nedeniyle gerekli çoğunluk sağlanamamış ve mahkemenin görevleri aksamaya başlayınca üye seçimi konusu tekrardan gündeme gelmiştir³¹⁷. 12 Mart 1978 tarihinde ise Anayasa Mahkemesi Başkanı, üye seçiminin geciktirilmesinden dolayı Meclise hitaben bir konuşma gerçekleştirmiştir. Dönemin Cumhuriyet yazarlarından Uğur Mumcu ise bu konu ile ilgili yazısında; “Anayasa Mahkemesi üyeliği bir hukukçunun ulaşabileceği en yüksek doruk noktasıdır. Bir Anayasa Mahkemesi üyesinin her türlü siyasal etkiden uzak olması ve de uzak tutulması gerekir. Seçimi siyasal partilere bırakılan bir Anayasa Mahkemesi üyeliği 'Canım şu üye şu partinin oylarıyla seçildi' gibi yargılarla gölgelenmez mi?”³¹⁸ diyerek Anayasa Mahkemesine Meclisin üye seçmesinin konuyu siyasallaştırdığını söylemiştir³¹⁹.

2.5.2. Anayasaya Uygunluk Denetimi

Yukarıda da görüldüğü üzere 70’li yıllar anayasada yapılan ve yapılmak istenen değişikliklerin olduğu ve de bu alanda yapılan tartışmaların öne çıktığı yıllar olmuştur³²⁰. Gerek anayasa değişiklikleri gerekse çıkarılmak istenen reform kanunları üzerinde parlamentoda partiler arası uzlaşmanın sağlanması her zaman mümkün olmamış ve tartışmalar bir üst denetim organı olarak görülen Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Anayasa Mahkemesinin bu dönemde etkinliği sürdürmüş; mahkeme siyasal hayata damgasını vuran ve tartışılan pek çok karara imzasını atmıştır. Şimdi burada bu dönem içinde en çok gündemi meşgul eden ve siyasal etkileri açısından öne çıkan bazı kararlarını inceleyeceğiz.

Burada inceleyeceğimiz kararlar sadece bu dönem içinde değerlendirilebilecek kararlar değildir; geçmişi 60’lı yıllara giden meseleler tekrardan dava konusu edilmiştir. Siyasi partilere yapılan hazine yardımı konusu da bunlardan biridir. 60’lı yıllar içinde incelendiği üzere Anayasa Mahkemesi, siyasi partilere hazine yardımını uygun bulmuş ancak dağıtım şeklini iptal etmiştir. Bunun üzerine yeni bir kanun tasarısı hazırlanmış ve

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 4.12.1976.

³¹⁷ *Hürriyet*, 10.4.1977.

³¹⁸ *Cumhuriyet*, 12.3.1978.

³¹⁹ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, 1980. s. 300.

³²⁰ Kemal Bisalman, “ Lütfen Anayasa İle Oynamayın”, *Milliyet*, 11.04.1970, s. 2. İsmail Cem, “Anayasa Değişimi”, *Milliyet*, 09.06.1971, s. 2. Feyzullah Uslu, “Anayasa Suçlu Değildir”, *Milliyet*, 02.07.1971, s. 2. Abdi İpekçi, “Anayasa Değişikliği ve Kanunlar”, *Milliyet*, 24.07.1971, s. 1 ve 9. Mümtaz Soysal, “Lüks”, *Milliyet*, 04.05.1974, s. 2. İsmet Girtili, “ Onay Yıldönümünde 1961 Anayasası ve Gerçekler”, *Milliyet*, 09.07.1978, s. 2. Çetin Altan, “ Suçlu Anayasadır ve Yok Edilmelidir...”, *Milliyet*, 28.03.1980, s. 5

yürürlüğe giren bu kanuna göre o yıl bütçeden Mecliste grupları bulunan AP, CHP ve Güven Partisi (GP) ödenek alabilecekti³²¹. Daha önceden de TİP'in başvurusu üzerine bir kısmı iptal edilen bu kanunun yerine çıkarılan yeni kanuna, Birlik Partisi, YTP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve TİP itiraz etmiş ve Anayasa Mahkemesinde dava açmıştır. Anayasa Mahkemesi bu itirazı incelemiş ve çıkarılan 1219 Sayılı Kanun'un bütün maddelerini iptal etmiştir³²².

Anayasa Mahkemesine göre, oy çokluğu ile alınan bu kararda; “siyasi partiler kamu hizmeti gören veya kamu yararına çalışan kuruluşlar değildir. Bunlara devlet tarafından yapılacak para yardımı, kamu giderleri arasında değerlendirilemez.” Anayasanın 61. maddesi, herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğunu hükme bağlamıştır. Anayasanın bu maddesine dayanılarak kanunlarla konulmuş malî yükümlerden elde edilen paralardan bir bölümü ile siyasi partilere yardım edilebilmesinin olanağı ve anayasal desteği yoktur. Bu nedenle siyasi partilere devletçe yardım edilmesi ilke bakımından anayasaya aykırıdır. SPK'nın 74. maddesinin iptal edilmesinden sonra TBMM, 30 Haziran 1971'de partilere devlet yardımı yapılması, SPK 74. maddeye benzer şekilde anayasada düzenlemiştir³²³. Böylece Anayasa'nın 56. maddesine “son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az %5 alan veya bu seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir.” fıkrası eklenmiştir. Ayrıca 1974'te SPK'nın 74. maddesi yeniden düzenlenmiş ve yardım oranları değiştirilmiştir³²⁴.

Bu karara göre siyasi partilere bundan böyle devletten hiçbir yardım yapılmayacaktır³²⁵. Gerek siyasiler gerekse hukukçular arasında bu konu gündemi oldukça meşgul etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi partilerin, üye kayıpları yaşaması ve siyasete olan ilginin azalmasıyla siyasi partilerin üye aidatları azalmıştır ve partiler, seçim kampanyalarında ücret almaksızın çalışan gönüllülerini kaybetmeye başlamıştır³²⁶. Bunun yanı sıra siyasi kitle siyasi partilerin yaygınlaşması ve

³²¹ *Milliyet*, 02.03.1970, s. 1 ve s. 11.

³²² Anayasa Mahkemesi, (09.07.1971). E.1970/12, K.1971/13 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³²³ Atakan Hatipoğlu, “Siyasi Partilere Devlet Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No 41, Ekim 2009, s. 240.

³²⁴ Mesut Aydın, “Türkiye’de Siyasi Partilere Devlet Yardımı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl 2005, Cilt: 54, Sayı: 4, s. 248.

³²⁵ *Milliyet*, 03.02.1971, s. 1.

³²⁶ Cem Duran Uzun, “Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı”, Ankara, 2010. s. 38;

siyasi partilerin seçim kampanyalarına yapılan harcamaların artması nedeniyle siyasi partiler daha fazla mali yardıma ihtiyaç duymuşlardır. Medyanın, seçim kampanyalarında etkin ve yoğun şekilde kullanılması ve pahalı kampanya tekniklerinin benimsenmesi siyasi partilerin giderlerini arttırmıştır. Bu durum ise siyasi partilere devlet yardımı yapılması gereken diyenlerin artmasına neden olmuştur. Bu yardımın gerekliliğini savunanların³²⁷ yanı sıra, genel olarak bakıldığında, bazı siyasi partilere bütçeden ödenek verilmesinin partiler arasında eşitsizlik yarattığı ve paraların harcaması denetlenemediği belirtilmiş, bunun anayasada bir yönteminin de gösterilmediği kaydedilmiştir. Partilerin mali sorunlarının çözümü için, üye aylıkları ve bağışlar gösterilmiştir. Ancak bundan sonrası için partilerin gelir kaynakları ile bunların harcanma yerlerinin denetim altına alınmasının partiler arasında eşitlik sağlanması açısından gerekliliğinin de altı çizilmiştir³²⁸. Siyasetçiler ise devlet yardımını talep etmiştir.

Dönemin CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, hazine yardımı olmadan partiyi yönetemeyeceğini söylemiş ve devlet yardımı olmazsa varlıklı kişilerin, büyük iş adamları ile büyük toprak sahiplerinin partiler üzerinde etkinliğinin ve de baskı gücünün artacağı kanısında olduğunu söyleyerek bu konunun hassasiyetine değinmiştir³²⁹. CHP İl Başkanları da bildiri yayınlarak, partilere hazine yardımını zorunlu gördüklerini belirtmişlerdir. Bu açıklamalar ve görüş bildirimleri sürerken Anayasa Mahkemesi gerekçeli kararında devamlı paraca güçlü olmayan partilerin bir takım kişi ve kuruluşların etkisi altında kalabileceği görüşü tartışılmakta, bu tehlikenin devlet yardımında da söz konusu olabileceği belirtilmekte, sadece devlet yardımıyla ayakta durabilen ve yurttaş desteğinden mahrum suni kuruluşlara siyasi parti denilemeyeceği hususu öne sürülmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir husus da, bu karara Mahkeme Başkanı ve iki üyenin bu karara katılmamış olmasıdır³³⁰. Mahkemenin kararı bu yönde olduysa da yapılan anayasa değişiklikleri ile mecliste grubu bulunan ve seçime girme yeterliliği olan partilere hazine yardımı yapılması tekrardan kabul edilmiştir.

60'lı yılların gündeminden taşınan bir diğer karar, siyasi hakların iadesini öngören anayasa değişikliğidir. 1961 Anayasası'nın değiştirilmesiyle milletvekili ve senatör

Fazıl Sağlam, “*Siyasi Partilerin Güncel Sorunları*”, İstanbul, 1999, s. 48. ;Özlem Çelik, “Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir Ve Giderlerinin Mali Denetimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Özel Sayı, 2010, s.1308.

³²⁷ Kudret Bosuter, “Partilere Hazine Yardımı”, *Milliyet*, 25.02.1971, s. 2.

³²⁸ *Milliyet*, 14.02.1971, s. 3 ve s. 7.

³²⁹ *Milliyet*, 27.02.1971, s. 9.

³³⁰ *Milliyet*, 10.03.1971, s. 3.

seçilmeye ilişkin yapılan yeni düzenlemeler de Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından DP mensuplarına karşı açılan davalarda hüküm giyenlerin siyasi haklarını iade edebilmek için Anayasa'nın geçici 11. maddesinin kaldırılması ile 68. maddesinde yer alan “affa uğramış olsalar da” ifadesinin metinden çıkartılmasına ilişkin 1188 Sayılı Kanun'a ilişkindir. Mahkeme yaptığı inceleme sonucunda kanunun tümünün şekil yönünden iptaline karar vermiştir. Başvurusu şekil yönünden geri çevrilen³³¹ TİP “Anayasa Mahkemesi bu değişikliğe karşı koymak ve değişik maddeyi iptal etmek yetkisini haizdir.” diyerek Mahkeme'nin iptal yetkisini, hem usul hem de esas bakımından olacak biçimde, temellendirmiştir. Bu sebeple ilgili kanunun iptali için Anayasa Mahkemesine tekrar başvurmuştur³³². Böylece Anayasa'daki 11. madde tekrar yürürlüğe girmiş ve 68. madde içinde yapılan değişiklikler hükümsüz kalmıştır.³³³ Bu karar üzerine eski demokratlara siyasi hakların iadesini sağlamak için ilgili teklif yenilenmiş ve TBMM Anayasa Komisyonu, Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bu değişiklik kanununu aynen kabul etmiş, yasallaşmış olsa da TİP'in kapatılmadan önce yaptığı başvuru ile tekrardan Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir³³⁴.

1972'de yapılan anayasa değişikliği ile eski DP'lilere siyasi hakları iade edilmesi tekrar gündeme gelmiş ve partiler arası komisyonda kabul edilmiştir³³⁵. Bu konudaki anayasa değişikliği gerekçesinde; affa uğrayan kişilerin kamu hizmetinde görev alma imkânına kavuştukları, aradan on yıl geçmesine rağmen sayıları az da olsa bu kişilere seçme ve seçilme haklarının tanınmamış bulunmasının bazı çevrelerce üzüntüye ve istismara sebep olduğu ve bu konuda affın hukuki neticelerinin bütünüyle tanınmasının sakıncasının bulunmadığı ifade edilmiştir³³⁶. Silahlı Kuvvetler Komuta Heyeti'nin, eski DP'lilerin affına karşı çıkan bir bildiri yayınlaması sonucu bu konuyla ilgili yapılmak istenen anayasal değişiklik askıya alınmış, ancak üzerinde çalışmalar devam etmiş³³⁷. Üzerinden bir seçim dönemi daha geçtikten sonra Mecliste ve Cumhuriyet Senatosunda kabul edilerek uzun zaman gündemi meşgul etmiş olan bu sorun en sonunda

³³¹ Anayasa Mahkemesi, (25.11.1969). E.1969/63, K.1969/66 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (23.10.2019)

³³² Anayasa Mahkemesi, (07.06.1971). E.1970/1, K.1970/31 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³³³ *Milliyet*, 11.01.1970, s. 1.

³³⁴ Anayasa Mahkemesi, (02.07.1972). E.1970/40, K.1971/73 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³³⁵ *Milliyet*, 08.12.1972, s. 9.

³³⁶ *Milliyet*, 08.12.1972, s. 9.

³³⁷ *Milliyet*, 13.12.1972, s. 1 ve *Milliyet*, 13.01.1973, s. 1.

halledilmiştir³³⁸.

Bu dönem sadece eski DP'lilere yönelik bir af gerçekleştirilmemiş, genel bir Af Kanunu da çıkarılmıştır. Af Kanunu ile ilgili çalışmalar 1973 yılında başlamış ve yaklaşık bir yıl sonra 141. ve 142. maddelerden hüküm giyenler kapsam dışı tutularak çıkarılmıştır³³⁹. Bu şekilde çıkması tartışmalara neden olmuş ve 141 ve 142'nin kapsam dışında tutulduğu kanunun 5. maddesinin CHP tarafından iptali istenmiştir. Dönemin hukukçuları da bu maddenin eşitlik ilkesiyle çeliştiği gerekçesi ile anayasaya aykırı olduğu kanısında birleşmişlerdir³⁴⁰. Anayasa Mahkemesi Genel Af Kanunu'nun 5. maddesini şekil yönünden iptal etmiştir. Kararda maddenin şekil bakımından anayasaya aykırı olduğundan esas üzerinde durulmadığı açıklanmıştır ve böylece 141, 142 ve 146. maddelerden hüküm giyenler de af kapsamına alınmıştır³⁴¹. AP Genel Başkanı S. Demirel ve Demokratik Parti (DP) Genel Başkanı F. Bozbeyli mahkemenin kararını eleştirmiş ve Anayasa Mahkemesinin bu kararıyla Meclislerin ve milli iradenin üstüne çıktığını söylemişlerdir³⁴². Ne zaman siyasî af meselesi gündeme taşınsa ülkede tansiyon yükselmiştir. 27 Mayıs'tan intikam alınma hamlesi olarak görülen bu girişim karşısında, arkasında böylesine kesif kalabalıklar bulunan Demirel ve AP, hakiki muktedirler önünde geri çekilmek zorunda bırakılmıştır³⁴³. Siyasilerin bazılarından yükselen bu seslere karşılık Anayasa Mahkemesini görevinin gereğini yaptığı düşüncesiyle destekleyen karşı sesler de yok değildi³⁴⁴. Cumhuriyet Senatosu Milli Birlik Grubu Üyesi Tabîî Senatör Suphi Karaman da verdiği demeçte Anayasa Mahkemesine anayasayı ihlal etti diyenleri kınadığını söylemiştir³⁴⁵. Bu tartışmalar sürerken Devlet Güvenlik Mahkemesinde (DGM), Af Kanunu'nun 1. ve 2. madde a bentlerinde de aynı usulsüz oylama ile kabul edilmiş olduğu ileri sürülmüş ve bu maddelerin iptali için dava dosyasının Anayasa Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir³⁴⁶. Af Kanunu'yla ilgili mahkemelerce

³³⁸ Adem Çaylak ve Hüseyin Baran, "Türkiye'de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem [1960-1970]", Ankara, 2009, s. 442.

³³⁹ *Milliyet*, 19.06.1973, s. 1 ve s. 11. *Milliyet*, 15.05.1974, s. 1.

³⁴⁰ *Milliyet*, 17.05.1974, s. 1. Cem Eroğul, "Anayasaya Karşı Af Kanunu", *Milliyet*, 24.05.1974, s. 2. Cehdi Türel, "Eşitlik İlkesine Aykırı Düşen Af", *Milliyet*, 31.05.1974, s. 2.

³⁴¹ Anayasa Mahkemesi, (12.07.1974). E.1974/19, K.1974/31 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³⁴² *Milliyet*, 07.07.1972, s. 8.

³⁴³ Cengiz Sunay, "Türk Siyasetinde 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası", *Demokrasi Platformu*, Demokrat Parti ve Menderes Özel Sayısı 2, Cilt: 5, Sayı: 18, 2009, s. 52.

³⁴⁴ Mümtaz Soysal, "Usûl", *Milliyet*, 06.07.1974, s. 2. Cehdi Türel, "Anayasa Mahkemesi ve Yeni Tartışmalar", *Milliyet*, 30.04.1974, s. 2.

³⁴⁵ *Milliyet*, 15.07.1974, s. 1.

³⁴⁶ *Milliyet*, 06.08.1974, s. 8.

Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru sadece DGM ile sınırlı kalmamıştır. Sıkıyönetim Mahkemesi, Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi³⁴⁷ ve İstanbul 5. Ağır Ceza Mahkemesince³⁴⁸ kanunun çeşitli maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesine başvurular sürmüştür³⁴⁹ ve bu başvurular sonucunda Anayasa Mahkemesi Af Kanunu'nun çeşitli maddelerini iptal etmiş af kapsamına alınanlar çoğalmıştır.³⁵⁰

Daha öncede Anayasa Mahkemesine iptali için başvuru yapılan TCK'nın 142. maddesi İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen bir davada³⁵¹ anayasaya aykırılık iddiası ciddi bulunarak tekrardan Anayasa Mahkemesine götürülmüştür³⁵². 142. maddeye dair yargılamalar bununla da sınırlı değildir³⁵³. Mahkemenin yapılan başvuruyu ciddi ve esastan incelemeye değer bulduğu haberleri yayınlanırken; bu maddeye aykırı kutlama mesajı gönderdiği gerekçesiyle Türkiye Sosyalist İşçi Partisi hakkında açılan davada da yargılamanın Anayasa Mahkemesinin vereceği karara kadar durdurulması istenmiştir. Anayasa Mahkemesi yapılan başvuruyu incelerken bir aykırılık talebi de 142. maddenin 2. bendi için Sıkıyönetim Mahkemesince yapılmıştır. Konuyla ilgili görüşünü açıklayan Demirel; "142 iptal edilirse kan dökülmeye devam eder." diyerek 142. maddenin gerekliliğini savunmuştur³⁵⁴. İzmir Ağır Ceza Mahkemesi de 141. maddeyi Anayasa Mahkemesine götürmüştür³⁵⁵. 141. ve 142. maddeler işletilerek tutuklamalar, yargılamalar gerçekleştirilirken bu maddeler Anayasa Mahkemesine taşınmaya devam etmiştir. Demokrasi karşıtı olarak görülen maddelerin tekrardan Anayasa Mahkemesince incelenmesi bu anlamda bir umut ışığı olmuştur³⁵⁶. Ancak 80'li yıllara gelindiğinde bu konuda Anayasa Mahkemesine yapılan 5 başvurunun 4'nün reddedildiği 1'nin ise incelenmekte olduğu görülmektedir³⁵⁷.

70'li yılların en hassas konularından biri de Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf

³⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, (03.06.1975). E.1975/3, K.1975/35 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, (03.07.1975). E.1975/4, K.1975/36 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (25.10.2019)

³⁴⁹ *Milliyet*, 12.10.1974, s. 1.ve *Milliyet*, 30.01.1975, s. 10.

³⁵⁰ *Milliyet*, 09.01.1975, s. 6. *Milliyet*, 24.02.1975, s. 1. *Milliyet*, 26.02.1975, s. 10.

³⁵¹ Anayasa Mahkemesi, (10.06.1976). E.1975/193, K.1976/16 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁵² *Milliyet*, 27.01.1979, s. 1 ve s. 14.

³⁵³ *Milliyet*, 10.02.1979, s. 8.

³⁵⁴ *Milliyet*, 05.04.1979, s. 12.

³⁵⁵ Anayasa Mahkemesi, (14.04.1979). E.1978/71, K.1979/5 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁵⁶ Örsan Öymen, "Demokrasi ve 142", *Milliyet*, 15.11.1979, s. 9.

³⁵⁷ *Milliyet*, 08.11.1980, s.10.

Aslan'a verilen idam cezaları olmuştur. CHP, Senatoda da onaylanan idam kararlarının idam hükümlerinin infazına dair esas ve usul yönünden gördüğü noksanlar sebebiyle iptalini isteyeceğini duyurmuş ve Başbakan Erim'e bir mektup göndererek Anayasa Mahkemesinin kararına³⁵⁸ kadar idam cezalarının infazının durulmamasını istemiştir³⁵⁹. CHP'nin itiraz dilekçesine bakılacak olursa CHP'li hukukçular heyetinin özellikle Senatoda yapılan oylamaların usul yönünden³⁶⁰ itirazlarını esas aldığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı Sunay'la görüşen Türkiye Barolar Birliği Başkanı Faruk Erem de bu kararın TBMM de usulüne uygun şekilde alınmadığını öne sürmüştür. Bu konuda profesörlerin yorumu, CHP'nin Anayasa Mahkemesine gitmesiyle ilk defa uygulama boşluğunun doğduğu yönünde olmuştur³⁶¹. Başbakan Erim CHP'nin müracaatı üzerine Cumhurbaşkanı Sunay'dan onayı geciktirmesini rica ettiğini, ortaya çıkan bu hukuki durum aydınlanana kadar Cumhurbaşkanı'nın kanunu onaylamayacağını söylemiştir. Ayrıca Başbakana bir Anayasa Profesörü olarak konuyla ilgili görüşü sorulduğu zaman; TBMM'nin ölüm cezalarını yerine getirmekle ilgili kararının hiçbir şekilde Anayasa Mahkemesi tarafından kontrol edilmesinin mümkün olmadığını, aksini düşünmenin Mahkemenin yargısal yetkisini genişleterek sadece norm denetimi yapmakla görevli mahkemeye yerindelik denetimi yetkisi tanımak ve onu siyasi arenaya sürüklemek olacağını söylemiştir³⁶². İdam kararları Anayasa Mahkemesinde görüşülürken aynı zamanda, Sıkıyönetim Mahkemesinde, avukatların yeniden yargılanma isteği üzerine Askeri Yargıtay'da ve mahkûmların babalarının özel af isteği üzerine TBMM Dilekçe Komisyonunda da konu görüşülmüştür³⁶³. İnfaz savcısının tereddüde düşerek başvurduğu Sıkıyönetim Mahkemesinin kararı infazların yerine getirilebileceği yönünde olmuştur³⁶⁴. Anayasa Mahkemesi ise CHP Genel Başkanlığına tebliğ edilen ara kararında, infaz ile ilgili mercilerin kendi kararını beklemeleri gerektiğini bildirmiş³⁶⁵, Mahkeme idam

³⁵⁸ Anayasa Mahkemesi, (24.07.1972). E.1972/13, K.1972/18 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁵⁹ *Milliyet*, 27.03.1972, s. 1.

³⁶⁰ Anayasada yasama süreci çift meclisli yapıdan dolayı karmaşık bir şekilde tanımlanmıştır. Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarının gerekçeleri arasında iki meclisli yapıdan kaynaklanan, kanunların yapımında ve parlamento kararlarında şekil kusurları da yer almış, senato sorumluluklarını yerine getirmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. İki meclis arasında kanun önerilerinin görüşülmesinde süre gibi şartlara uyulmaması Anayasa Mahkemesince iptal gerekçesi olabilmıştır. (H. Aliyar Demirci, *Türk Siyasi Hayatında Senato*, Ankara, 2010, s. 273.

³⁶¹ *Milliyet*, 29.03.1972, s. 1.

³⁶² *Milliyet*, 25.04.1972, s. 1.

³⁶³ *Milliyet*, 06.05.1972, s. 1. *Milliyet*, 07.05.1972, s. 1.

³⁶⁴ Abdi İpekçi, "Anayasa Mahkemesinin Kararı",

³⁶⁵ *Milliyet*, 25.11.1972, s. 1. ve *Milliyet*, 07.12.1972, s. 1.

kararlarının şekil bakımından iptali yönünde karar vermiştir³⁶⁶. Anayasa Mahkemesinin iptal kararından sonra Meclislerin idamlarla ilgili kanun teklifini tekrar görüşmesi gerekecektir. İpekçi, Anayasa Mahkemesinin bu kararının işi uzatmak olduğunu düşünenlerin aksine, daha sonradan ileri sürülecek usulsüzlük iddialarını önlemek adına verilmiş bir karar olduğunu öne sürmüş bunu hukuka bağlılık konusunda hassasiyet ve titizlik gösterilmesinin kanıtı olarak düşünmektedir³⁶⁷. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün itirazları ve idam cezalarının müebbet hapse çevrilmesi talebine karşılık idam kararları Mecliste tekrardan kabul edilmiştir³⁶⁸. Sonrasında üç kişinin idamıyla ilgili kanun yürürlüğe girmiş ve infazlar gerçekleştirilmiştir³⁶⁹.

Bu dönem içinde yaşanan sokak olayları, şiddet eylemleri dolayısıyla sık sık sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bunlardan birinde sıkıyönetimin onanması ve uzatılması konusunu TİP'in açtığı bir dava ile Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Sıkıyönetim kararının anayasa yargısının denetimine girip girmediği de açılan bu dava ile tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre idarenin bütün işlemleri yargı denetimine tabi olduğuna göre bu konunun da yargı denetimine tabi olması gerektiği yönündeyken; bir diğer görüş TBMM'nin Anayasa Mahkemesi kontrolüne tabi tutulan tasarruflarının neler olduğu açık şekilde gösterildiği ve bunlar arasında sıkıyönetim kararının onanmasının olmadığı için böyle bir yetkinin tanınamayacağı şeklindedir³⁷⁰. Bu tartışmalar yapılırken TİP, matbaaların kapatılması, evlerin aranması, gözaltına alma süresinin 30 güne çıkarılması gibi hükümleri kapsayan ilgili kanunun 3. madde a, b, c fıkraları 11. madde ve 15. maddelerinin iptalini istemiştir³⁷¹.

12 Mart Muhtırasının ardından, 26 Nisan 1971 tarihinde ilan edilen³⁷² ve 28 Nisan 1971 tarihinde TBMM tarafından onaylanan³⁷³ on bir ilde bir ay süreli sıkıyönetim sırasında 3832 Sayılı Örfi İdare Kanunu kaldırılmış ve yerine 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun hem tümü, hem de özel olarak bazı maddeleri İşçi Partisi tarafından anayasaya aykırı görülmüş ve iptali için başvurulmuştur³⁷⁴. Anayasa

³⁶⁶ *Milliyet*, 24.02.1972, s. 1 ve s. 9.

³⁶⁷ Abdi İpekçi, "Anayasa Mahkemesinin Kararı", *Milliyet*, 08.04.1972, s. 1.

³⁶⁸ *Milliyet*, 25.04.1972, s. 1.

³⁶⁹ *Milliyet*, 06.05.1972. s.1 ve *Milliyet*, 07.05.1972. s.1

³⁷⁰ İsmet Giritli, "Sıkıyönetim ve Danıştay", *Milliyet*, 30.07.1970, s. 2. Hüseyin Nail Kubalı, "Sıkıyönetim Kararı ve Yargı Kontrolü", *Milliyet*, 22.08.1970, s. 2.

³⁷¹ *Milliyet*, 25.05.1971, s. 9.

³⁷² *RG*, 27.04.1971, S.13820.

³⁷³ *RG*, 29.04.1971, S.13822.

³⁷⁴ Anayasa Mahkemesi, (14.10.1972). E.1971/31, K.1972/5 sayılı kararı,

Mahkemesi de bu başvuruyu incelemiş ve 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun, bir madde ve bir fıkrasını anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Bu iptal sonucunda, sanıklar 30 gün süre ile gözaltında tutulamayacak ve sıkıyönetim mahkemeleri sıkıyönetim kalktıktan sonra ellerinde bulunan dosyaları karara bağlayana kadar görevlerine devam edemeyecek, ilgili dosyalar eskiden olduğu gibi sivil mahkemelere devredilecektir³⁷⁵. Anayasa Mahkemesinin bu kararı üzerine hükümet -Başbakan Ferit Melen-, iki yeni anayasa değişikliği istemiş, davaların sivil mahkemelere devrini sakıncalı gördüğünü ve toplu işlenen suçlarda gözaltı süresinin çok kısa bir duruma getirildiğini, hiç olmazsa 15 güne çıkarmayı düşündüklerini söylemiştir ve bu yönde değişiklikler gerçekleştirilmiştir³⁷⁶.

Sıkıyönetim kalktıktan sonra da aşırı politik faaliyetlerin denetimi için kurulmasını düşülen DGM'lerin kuruluş kanununun da Anayasa Mahkemesine iptali için başvurulmuştur. Başvuru ilk olarak CHP tarafından yapılmış olsa da farklı zamanlarda çeşitli mahkemelerce DGM Kanunu'nun bazı maddeleri itirazlara konu olmuş ve bu itirazlar mahkemelerce Anayasa Mahkemesine taşınmıştır³⁷⁷. Son olarak bir Ağır Ceza Mahkemesinin kanunun belirli hükümlerin aykırılığı iddiası ile ilgili yaptığı başvuru³⁷⁸ üzerine Mahkeme, DGM Kuruluş Kanunu'nu biçim yönünden anayasa aykırı bularak tümünün iptaline karar vermiştir³⁷⁹. Biçim yönünden anayasaya ve iç tüzüğe aykırı görülmesinin gerekçesi, kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşmeye açılmaksızın oylamaya gidilmesi olarak gösterilmiştir. Kararın yürürlüğe giriş tarihi RG'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonrası olarak belirlenmiştir. Yani bir yıl içinde yeni kanun çıkarılmazsa DGM'ler kalkacaktır³⁸⁰. Anayasa Mahkemesi kanunu biçim yönünden iptal etmiş; ancak DGM'lerin kuruluş biçimi, görevleri, yetkileri konusundaki tartışmalar sürmüş, Mahkemenin siyasilerin denetiminde olduğu öne sürülmüş, yargı bağımsızlığıyla bağdaşmayan bir durum olduğu belirtilmiştir³⁸¹.

Siyasetçiler de bu konuda görüşlerini zaman zaman ifade etmişlerdir. MSP'li Adalet Bakanı İsmail Müftüoğlu, DGM'lerin varlığını devam ettirmesinin bir anayasa

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁷⁵ *Milliyet*, 24.02.1972, s. 1 ve s. 9.

³⁷⁶ *Milliyet*, 25.11.1972, s. 1. *Milliyet*, 07.12.1972, s. 1.

³⁷⁷ *Milliyet*, 28.09.1973, s. 9. *Milliyet*, 05.08.1974, s. 1. *Milliyet*, 13.08.1974, s. 3.

³⁷⁸ Anayasa Mahkemesi, (24.02.1978). E.1977/36, K.1977/130 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁷⁹ *Milliyet*, 09.05.1975, s. 1.

³⁸⁰ *Milliyet*, 12.10.1975, s. 1.

³⁸¹ Mümtaz Soysal, "Olaylara Karşı Yasa Çıkarma", *Milliyet*, s. 7. *Milliyet*, 19.06.1976, s. 10.

gereği olduğunu söylemiştir³⁸². Yeni yasa tasarısı hazırlanırken CHP’li bir grup milletvekili Mecliste genel görüşme istemişler ve bu konuda hazırladıkları öneriyi Meclis Başkanlığına vermiştir. Önergede DGM’lerin siyasi amaçla kuruldukları öne sürülmüştür³⁸³. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türk-İş, Barolar Birliği gibi kuruluşlarda DGM’lere ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. DİSK yeni tasarı kanunlaşırca yasal yoldan başlatacağı mücadele yöntemleri üzerinde çalışmalarını sürdürdüklerini söylerken Türk-İş karşı çıkmak yerine, kuruluş biçimi ve görevlerinin tartışılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir³⁸⁴. Barolar Birliği, DGM’nin kanuni ve teknik yönden kuruluşunu eleştiren bir rapor hazırlayarak, Cumhurbaşkanlığı, TBMM Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi Başkanlığı, Yüksek Hâkimler Kurumu, Yüksek Savcılar Kurulu Başkanlıkları ile Başbakanlığa sunduklarını açıklamışlardır³⁸⁵. Bu açıklamalar ve değerlendirmeler yapılırken, Mecliste konuyla ilgili çalışmalar sürdürülmüş; ancak Anayasa Mahkemesinin tanıdığı bir yıllık süre içinde DGM’ler ile ilgili yeni bir kanun çıkarılmadığı için DGM’ler kalkmıştır³⁸⁶. Bu konudaki girişimler ve tekrardan çıkarılmasına ilişkin tasarı çalışmaları, 70’li yılların sonlarına kadar sürmüş, DGM’lerin yeniden kurulması sık sık gündeme gelmiş olsa da DGM’ler tekrardan kurulamamıştır.

Bu dönem mahkemelerle ilgili olan ve Anayasa Mahkemesine taşınan bir diğer konu sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanıp yargılanamayacağı ile ilgili olmuştur. Konu Adalet Gazetesi Genel Yayın Müdürü Turhan Dilligil hakkında, devletin asli kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif suçlarından, açılan dava dosyasının Jandarma Genel Komutanlığı Askeri Mahkemesince Anayasa Mahkemesine³⁸⁷ gönderilmesine karar verilmesi üzerine gündeme gelmiştir³⁸⁸. Aynı itiraz şekli Halkın Sesi Dergisi Yazı İşleri Müdürü Kemal Doğan’ın 3. Kolordu Askeri Mahkemesinde orduya hakaret iddiasıyla yargılanması sırasında da olmuştur³⁸⁹. Anayasa Mahkemesi sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmasına ilişkin yasa hükmünü anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir³⁹⁰. Bu kararla bundan sonra bu tür davalara sivil mahkemelerin bakacağı

³⁸² *Milliyet*, 05.12.1975, s. 7.

³⁸³ *Milliyet*, 14.01.1976, s. 10.

³⁸⁴ *Milliyet*, 14.07.1976, s. 2.

³⁸⁵ *Milliyet*, 10.08.1974, s. 10.

³⁸⁶ *Milliyet*, 11.10.1976, s. 1.

³⁸⁷ Anayasa Mahkemesi, (01.06.1978). E.1977/130, K.1978/13 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁸⁸ *Milliyet*, 28.10.1977, s. 1. Mümtaz Soysal, “Yargıçtan Yargıca”, *Milliyet*, 01.11.1977, s. 2.

³⁸⁹ *Milliyet*, 22.12.1977, s. 12.

³⁹⁰ *Milliyet*, 22.02.1977, s. 1.

belirlenmiştir.

DGM Kanunu gibi bir yenisinin çıkarılması için bir yıllık süre tanınan ve bu süre içinde çıkarılmadığı için iptal olan bir diğer kanun Toprak Reformu Kanunu'dur. Kanunun bazı maddelerinin Millet Meclisinde görüşülmeden yasalaştırıldığı gerekçesi ile şekil yönünden Anayasa Mahkemesince³⁹¹ iptal edilen bu kanun da yeniden çıkarılacağı yönünde açıklamalara ve haberlere rağmen çıkarılamamıştır³⁹². Bu kanunun yürürlükten kalkması ile topraksız köylüye toprak dağıtım işlemlerine de son verilmiştir³⁹³.

Anayasa Mahkemesinin 70'li yılların başında verdiği özel yüksekokullar ile ilgili kararı gerek yüksekokul ihtiyacının karşılanması; gerekse bu okullarda okuyan öğrencilerin durumunun ne olacağı ile ilgili tartışmayı gündeme getirmiştir. Bu konu toplumun büyük bir kısmını ilgilendirdiği için gözlerin eğitim alanına çevrilmesine neden olmuştur. Anayasa Mahkemesi özel yüksekokulların kaldırılması kararı³⁹⁴ ile aslında tartışması yıllardır süren bir konuyu karara bağlamış ve özel yüksekokulların anayasaya aykırılığına hükmetmiştir. İpekçi'ye göre devlet yükseköğrenim ihtiyacını karşılayamamakta, dışarıdan gelecek katkılara açık olunmalı hatta bunlar özendirilmelidir ancak bu iş planlı programlı yapılmalı, ticari hırslara yükseköğretimin alet olmaması sömürülmemesi gerekmektedir³⁹⁵. Konuyla ilgili çalışmalara başlamak için Anayasa Mahkemesinin karar gerekçesinin açıklanmasının beklendiği açıklanmıştır³⁹⁶. İpekçi de bu konuyla ilgili atılacak adımlar için gerekçenin kilit noktası oluşturduğunu bu nedenle bir an önce açıklanması gerektiğini ifade etmiştir³⁹⁷. Bu konu üzerine pek çok görüş belirtilmiş ve görüşlerin toplandığı ortak nokta Anayasa Mahkemesinin bu kararı ile önemli bir sorunun çözümünün kapısını açtığı, bu okullarda okuyan öğrencilerin mağduriyetinin giderilmesi için bir an önce gerekli tedbirlerin alınması gerektiği yönündedir³⁹⁸.

Buna karşılık yüksekokulların üniversiteler gibi değerlendirilemeyeceği bu

³⁹¹ Anayasa Mahkemesi, (10.05.1977). E.1973/42, K.1976/48 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁹² *Milliyet*, 12.11.1976, s. 10. *Milliyet*, 21.02.1978, s. 8.

³⁹³ *Milliyet*, 11.05.1978, s. 9.

³⁹⁴ Anayasa Mahkemesi, (26.03.1971). E.1969/31, K.1971/03 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (26.10.2019)

³⁹⁵ Abdi İpekçi, "Yaraya Neşter Vuruldu, Şimdi Ne Olacak?", *Milliyet*, 14.01.1971, s. 1 ve s. 9.

³⁹⁶ *Milliyet*, 14.01.1971, s. 1 ve s. 9. Anayasa Mahkemesi 20.09.1971 değişikliği öncesinde kararlarını gerekçesini yazmadan açıklayabilmekteydi. Bu konuda 1971 değişiklikleri başlığı altında bilgi verilmiştir.

³⁹⁷ Abdi İpekçi, "Gerekçenin Önemi", *Milliyet*, 15.01.1971, s. 1.

³⁹⁸ Kevork Acemoğlu, "Özel Yüksek Okullar", *Milliyet*, 23.01.1971, s. 2. *Milliyet*, 17.01.1971, s. 2.

nedenle bu yasaklanmanın anayasanın esprisini aşmak olduğunu düşünenler de yok değildir³⁹⁹. Konuyla ilgili görüşlerin açıklanması, kamuoyu üzerinde çeşitli baskıların ve zıt görüşlerin şekillenmesine karşılık, Anayasa Mahkemesi gerekçesinin açıklanmasının gecikmesi endişe uyandırmıştır⁴⁰⁰. Gerekçede: “Eğitim ve öğretimin devletin temel görevi olduğu, bu görevin başkaları tarafından ticari amaç güdülerek yerine getirilemeyeceği, ayrıca özel yüksekokulların anayasanın eşitlik ilkesine de aykırı düştüğü” belirtilmiştir⁴⁰¹. Gerekçenin açıklanmasından sonra, özel yüksekokullar tasarısını görüşmeye başlayan Millet Meclisi Bütçe Olağan Komisyonu; özel yüksekokullara öğrenci alınmayacağını, bu okulların en geç beş yıl içinde tasfiye edileceği kararına varmıştır⁴⁰². Bu okullardaki öğrencilerin öğrenimlerine devam edebilmeleri için resmi yüksekokulların açılmasını öngören kanun tasarısı komisyonlardan geçmiştir. Eğer bu tasarı kanunlaşır, çeşitli alanlarda yüksekokullar açılacak, özel yüksekokullarca verilmiş diplomalarla, bu açılacak olan okullarca verilecek olan diplomalar aynı hak ve yetkileri sağlayacaktır⁴⁰³; ancak Mimarlar Odasından itiraz gelmiş bu öğrencilerin sınavdan geçirilerek üniversitelere intibaklarının yapılması istenmiştir⁴⁰⁴. Konuyla ilgili kanun çıkarılmış, özel yüksekokullar akademilere bağlanmış ve de bu okullarda okuyan öğrencilerin resmi devlet okullarına girmeleri sağlanmıştır⁴⁰⁵. Özel yüksekokulların akademilere bağlanmasının ardından, akademilerin hizmet alanlarının ve kapasitelerinin artması, bütçelerinin yetersiz kalması gibi imkânsızlıklar ortaya çıkmıştır⁴⁰⁶. Böylece yükseköğrenim sorununa yeni bir sorun daha eklenmiştir. Bu yeni sorun da akademilerin durumunun ne olacağıdır?

Bu dönem pek çok konuda yapıldığı gibi, yükseköğretimi düzenlemek adına üniversiteler ile ilgili de reform çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu alanda yapılan değişiklikler bizzat üniversitelerin kendileri tarafından benimsenmemiş ve çeşitli maddelerinin anayasaya aykırı olduğu öne sürülmüştür⁴⁰⁷. Üniversitelerin yanı sıra CHP’de Üniversite Reformu Kanunu’nun bazı maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmıştır⁴⁰⁸. CHP’nin açtığı dava sonucu aykırılığı iddia edilen

³⁹⁹ Sadi Irmak, “Neden Yüksek Okul?”, *Milliyet*, 11.02.1971, s. 2.

⁴⁰⁰ İsmet Giritli, “Özel Yüksek Okullar ve Anayasa”, *Milliyet*, 01.03.1971, s. 2.

⁴⁰¹ *Milliyet*, 27.03.1971, s. 1.

⁴⁰² *Milliyet*, 30.06.1971, s. 1.

⁴⁰³ *Milliyet*, 06.07.1971, s. 9.

⁴⁰⁴ *Milliyet*, 13.07.1971, s. 9.

⁴⁰⁵ *Milliyet*, 02.09.1971, s. 1 ve s. 9.

⁴⁰⁶ *Milliyet*, 02.09.1972, s. 1.

⁴⁰⁷ *Milliyet*, 13.07.1973, s. 1 ve s. 9. *Milliyet*, 27.09.1973, s. 1 ve s. 9.

⁴⁰⁸ Anayasa Mahkemesi, (03.12.1975). E.1973/38, K.1975/23 sayılı kararı,

maddenin kanununun temelini oluşturduğu görüşüne dayanarak Üniversiteler Kanunu'nun tümünü iptal etmiştir⁴⁰⁹. İpekçi'ye göre belirli dönemlerin özel ve geçici koşulları altında çıkarılan “tepki yasası” niteliği taşıyan kanunlar daima sakıncalıdır. Üniversiteler Kanunu da bunlardan biridir ve bu iptal kararı gerek hukuksal aykırılık gerekse uygulamada doğurduğu zararların anlaşılması yönünden hayırlı bir karar olmuştur⁴¹⁰. Üniversiteler ile hazırlanan kanun tasarıları zaman zaman çeşitli eleştirilere uğramıştır. En çok tartışılan mesele hükümete üniversite yönetimine el koyma yetkisinin tanınmasına yönelik olmuştur⁴¹¹. İlerleyen zamanlarda üniversiteler ile ilgili boşluklar yapılan çalışmalar ve çeşitli tasarılar ile doldurulmaya çalışılsa da üniversitelerin üzerinde uzlaştığı ve de yükseköğrenimin ihtiyaçlarını karşılayan bir kanun çıkarılamamış bu konudaki kargaşa sürmüştür. Anayasa Mahkemesinin üniversiteler ile ilgili dikkat çeken son kararı; akademilerle üniversitelerin eşdeğer olduğu yönündeki kararı olmuştur⁴¹².

Seçimler demokratik siyasetin ilk basamağı, aslî unsurudur. 60'lı yıllarda seçim sistemleri ile ilgili konu gündemde iken bu dönem seçmen yaşının 21 olmasının anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüştür. İlk çıkarılan kanunlara göre önce 25, sonra yerel seçimlerde 18, genel seçimlerde 22 olan seçmen yaşı, son olarak 1961 Anayasası ile her türlü seçimlerde 21 yaş olarak belirlenmiştir. 21 olan seçmen yaşının anayasaya aykırı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine⁴¹³ başvurular yapılmıştır⁴¹⁴. Mahkeme 1975 yılında konuyla ilgili başvuruyu red kararı vermiş. Kumaş'a göre, 18 yaşını dolduran biri işlediği suçtan dolayı cezai sorumluluğa sahip ise, siyasi partilere üye olarak girip merkezi yönetim kurulunda görev alıyor, seçmen olabilecekleri yazıyor ve önseçim günü oy kullanıyor, kendi sandığında genel seçimi yönetebiliyorsa oy da kullanmalıdır. Oy kullanamaması haklılık ve tutarlılık içermemektedir⁴¹⁵. Konuyla ilgili CHP'li 77 vekil de seçmen yaşının 18'e indirilmesi için kanun teklifi vermiştir⁴¹⁶. Son olarak, Trabzon Asli Ceza Mahkemesince yapılan başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi⁴¹⁷, seçmen yaşının 21 olarak saptanmasında anayasaya aykırı bir husus olmadığı kanısına varmış ve

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴⁰⁹ *Milliyet*, 21.02.1974, s. 1.

⁴¹⁰ Abdi İpekçi, “Üniversiteler Kanunu İptal Edildikten Sonra”, *Milliyet*, 21.02.1974, s. 1.

⁴¹¹ Abdi İpekçi, “Üniversitelere El Koyma...”, *Milliyet*, 20.03.1976, s. 1.

⁴¹² *Milliyet*, 17.02.1980, s. 10.

⁴¹³ Anayasa Mahkemesi, (09.04.1976). E.1975/147, K.1975/201 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴¹⁴ *Milliyet*, 12.07.1973, s. 1 ve s. 9. *Milliyet*, 18.06.1977, s. 7.

⁴¹⁵ Rahmi Kumaş, “On Sekiz Yaşa Oy Neden Gerek”, *Milliyet*, 12.08.1977, s. 2.

⁴¹⁶ *Milliyet*, 29.11.1977, s. 9.

⁴¹⁷ Anayasa Mahkemesi, (07.05.1978). E.1977/123, K.1978/16 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

iptal talebini reddetmiştir. Kararın gerekçesinde, ekonomik ve sosyal koşulların gerektirmesi halinde, yeni bir kanunla seçmen yaşının 18'e indirilmesinde 1961 Anayasası bakımından bir engel olmadığı görüşüne varılmıştır⁴¹⁸. Konuyla ilgili tasarılar ve komisyon çalışmaları sürmüştür ancak bu dönem içinde konuyla ilgili anayasal bir değişiklik olmamıştır.

1971 anayasal değişikliklerinde ele alınan bir diğer önemli konu TRT olmuştur. Her ne kadar anayasal olarak özerkliği sağlanmış olsa da TRT kurumsal olarak siyasal çekişmelerin ortasında kalmış, tarafsızlığı her zaman sorgulanmıştır. Bu özerkliğin sağlandığı dönemde kurumda egemen olan ideolojik çizgi TRT'yi kontrol etmiştir. Bir valinin konuşmasının tek taraflı, kasıtlı olarak yansıtıldığı ve Genel Müdür İsmail Cem'in demokratik parlamenter düzene meydan okuduğu düşüncesi ile Milliyetçi Cephe Hükümetini oluşturan dört partinin genel sekreterleri bildiri yayınlayarak İsmail Cem'in görevden alınmasının şart olduğunu ilan etmişlerdir⁴¹⁹. CHP, TRT Genel Müdürlüğünü istisnaî memuriyet sayılmasını düzenleyen kararnameyi iptal eden Meclis kararını Anayasa Mahkemesine götürme kararı almıştır⁴²⁰. CHP'ye göre 11 Sayılı Kararnameyi komisyonun görüşerek iptal kararı alması iç tüzük ve anayasa hükümlerine aykırıdır⁴²¹. 11 Sayılı Kararname TRT Genel Müdürlüğünü istisnai memuriyetler arasında saymakta iken hükümetçe bu kararnamenin iptal edilmesi ve bütün sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılması için kanun çıkarılmıştır⁴²². CHP'ye yakın İpekçi'ye göre asıl amaç TRT yönetimini değiştirmek ve AP'nin kendi çıkarlarına uygun bir şekil vermek istemesidir⁴²³. AP çevreleri TRT'nin ne şekilde görüldüğü genel başkan yardımcısının şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Solun karargâhı ve çiftliği haline gelmiş olan TRT meselesinin çözümü yakındır. TRT milli bir kuruluş haline mutlaka getirilecektir." 1970'lerin politik kutuplaşması keskin safları içinde AP ve CHP'nin yayıncılıkta tekel olan bu kurumu paylaşamadıkları söylenebilir. Konuyla ilgili CHP grubu adına konuşan Sırrı Atalay, Milliyetçi Cephe'nin asıl amacının TRT'yi sindirmek olduğunu söylemiştir. Bu tartışmalar sürerken Cumhurbaşkanı Korutürk, kararnameyi onaylamış ve Cem'in yerine geçecek yeni aday istemiştir. Bunu üzerine İsmail Cem Danıştaya başvurmuştur⁴²⁴,

⁴¹⁸ *Milliyet*, 18.06.1977, s. 7. *Milliyet*, 08.05.1978, s. 1 ve s. 14.

⁴¹⁹ *Milliyet*, 04.02.1975, s. 1 ve s. 10.

⁴²⁰ Anayasa Mahkemesi, (18.06.1974). E.1973/3, K.1973/37 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴²¹ *Milliyet*, 08.02.1975, s. 1.

⁴²² *Milliyet*, 19.10.1975, s. 10.

⁴²³ Abdi İpekçi, "Mâni zail olacak, memnu avdet edecek mi?", *Milliyet*, 08.02.1975, s. 1 ve s. 10.

⁴²⁴ *Milliyet*, 13.05.1975, s. 1.

Danıştay Cem'i görevden alan ve yerine başkasını atayan kararname için yürütmenin durdurulması kararı vermiştir⁴²⁵. İptal kararına rağmen hükümet bu durumu düzeltmek adına bir adım atmamış, Cumhurbaşkanı da imzaladığı için eleştirilere maruz kalmıştır⁴²⁶. Hukuki tartışmalara neden olan bu durum Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sorgulanmasına da neden olmuş ve Cumhurbaşkanı Korutürk, yetkilerinin belirlenmesini istemiştir⁴²⁷. Anayasa Mahkemesi de konuyla ilgili kararını vermiş⁴²⁸, 11 Sayılı Kararnameyi yürürlükten kaldıran kanunun iptali yönünde bir karar almıştır⁴²⁹.

2.5.3. Yüce Divan ve Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması

60'lı, 70'li yıllar çift meclisli bir sistemin denendiği yıllar olmuştur ve bu dönemde Senatonun yanında tabîi senatörlük kurumu da anayasaya girerek siyasal hayat içindeki yerini almıştır. Tabîi senatörlük kurumunun asıl düşünülüş sebebi MBK üyelerinin 27 Mayıs sonrası pozisyonunun belirmesidir ve sonuç olarak 14'lerin tasfiyesi sonrasında MBK üyeleri ve eski cumhurbaşkanları tabîi senatör sıfatını kazanarak siyasi kimliklerini sürdürmüşlerdir⁴³⁰. MBK üyeleri her ne kadar bu şekilde siyasi kimlik kazanmış olsalar da ordu içinden geldikleri unutulmamış ve ordu içinde yaşanan hareketlilikler gözlerin onlara çevrilmesine neden olmuş. Nitekim 1970 yılında silahlı kuvvetler içinde askeri bir ihtilâl yapma girişimleri tekrar gündeme gelmiş ve Senatodaki Milli Birlik Grubu bazı üyelerinin de buna karıştıkları düşüncesiyle hükümet tarafından dokunulmazlıkları kaldırılmaya çalışılmıştır⁴³¹.

İlk olarak, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca, *...silahlı isyana teşvik, tahrik, teşebbüs, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye,...* temel nizamları devirmeye matuf cemiyet kurmak suçlarından sanık Dr. Hikmet Kıvılcım ve arkadaşlarıyla ilgi ve iştiraklerinin tespit olduğu gerekçesiyle Tabîi Senatör Ekrem Acuner'in dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir. Savunmasında Acuner; "dosyanın siyasi bir tertip olduğunu, gösterilen bu suçlarla en ufak bir ilgisinin olmadığını, olsaydı dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyeceğini ve eğer dokunulmazlığı kaldırılırsa Anayasa Mahkemesine başvuracağını" söylemiştir. Konuşma yapan tabîi senatörler,

⁴²⁵ *Milliyet*, 31.05.1975, s. 6.

⁴²⁶ Abdi ipekçi, *Anayasa, Yasalar, Devlet*, İstanbul, 1982, s. 322-333.

⁴²⁷ *Milliyet*, 22.01.1976, s. 6.

⁴²⁸ Anayasa Mahkemesi, (11.05.1980). E.1979/25, K.1979/46 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴²⁹ *Milliyet*, 25.02.1976, s. 10.

⁴³⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Aliyar Demirci, *Türk Siyasi Hayatında Senato*, 2010, s. 163-205.

⁴³¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul, 2010, s. 257-258.

Suphi Kahraman ve Refet Aksoylu ve Ankara Bağımsız Senatörü Turgut Cebe de dokunulmazlığın kaldırılmasına karşı olduklarını belirtmişler ve ayrıca Karaman bütün meselenin 27 Mayıs'a dayandırıldığını, tabî senatörlük meselesine kaydırıldığını iddia etmiştir⁴³².

Bu karşı duruşlara rağmen Cumhuriyet Senatosunda Acuner'in dokunulmazlığı kaldırılmış ve kendisi Anayasa Mahkemesine⁴³³ başvurmuştur⁴³⁴. Bu arada kontenjan senatörü Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal ile tabî senatör Mucip Ataklı'nın dokunulmazlıklarının kaldırılması ile ilgili dosyalar hazırlandığı ve yakında parlamentoya sevk edileceği bildirilmiştir⁴³⁵. Ankara Sıkıyönetim Mahkemesince hazırlanan dosyada iki kontenjan senatörünün, Meclisi dağıtmak ve gizli örgüt kurmakla suçlanmaktadır⁴³⁶. Bu arada Anayasa Mahkemesi Acuner'in dokunulmazlığının kaldırılması ile ilgili davada oybirliği ile ithamı ciddi bulmayarak iptal kararı vermiştir⁴³⁷. Anayasa Mahkemesinin bu kararı dikkate alınarak, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonca Madanoğlu ve Köksal'a ait dosyalar, Adalet Bakanlığının görüşünün alınması için Başbakanlığa gönderilmiştir ancak ilgili rapor oy çokluğu ile onanmıştır⁴³⁸. Bunun üzerine Madanoğlu Anayasa Mahkemesine iptal davası için başvurmayacağını açıklarken; Köksal Anayasa Mahkemesine gideceğini söylemiş ve itirazını yapmıştır⁴³⁹.

Anayasa Mahkemesi, Kontenjan Senatörü Osman Köksal'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki Cumhuriyet Senatosu kararını da karara mesnet teşkil eden dosyadaki ithamları ciddi görmeyerek oybirliği ile iptal etmiştir⁴⁴⁰. Köksal kararı, Anayasa Mahkemesince bir kez daha hukukun üstünlüğünün ispat edildiğinin bir kanıtı olarak değerlendirmiş ve en sevindirici yanının dokunulmazlık müessesinin politik oyunlara alet edilemeyeceğinin ortaya konması olduğunu söylemiştir. Madanoğlu ile ilgili karar da aynı dosyada olduğu için savcılık tahkikata girişmemiştir. Madanoğlu'nun durumu sıkıyönetim savcılığınca karara bağlanacaktır; ancak Köksal'ın

⁴³² *Milliyet*, 03.03.1971, s. 9.

⁴³³ Anayasa Mahkemesi, (04.04.1972). E.1971/37, K.1971/66 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴³⁴ *Milliyet*, 16.07.1971, s. 1.

⁴³⁵ *Milliyet*, 22.07.1971, s. 1. *Milliyet*, 04.08.1971, s. 1

⁴³⁶ *Milliyet*, 05.08.1971, s. 1. ve s. 9. ve *Milliyet*, 11.08.1971, s. 1.

⁴³⁷ Anayasa Mahkemesi, (04.04.1972). E.1971/37, K.1971/66 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

⁴³⁸ *Milliyet*, 16.07.1971, s. 1.

⁴³⁹ *Milliyet*, 22.07.1971, s. 1. *Milliyet*, 04.08.1971, s. 1.

⁴⁴⁰ Anayasa Mahkemesi, (15.01.1972). E.1971/41, K.1971/67 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> (27.10.2019)

iptal kararından sonra durum değişik bir hal almıştır. Madanoğlu'nun yakında ifadesine başvurulacağı ve bu ifade ışığında hareket edileceği söylenmiştir⁴⁴¹. Eski MBK üyesi ve Kontenjan Senatörü Cemal Madanoğlu, T.C. Anayasası'nı tamamen veya kısmen taşıyır, tebdil veya ilga ile TBMM'yi iskat için gizli örgüt kurmak suçundan Ankara Sıkıyönetim 1 Numaralı Mahkemesince tutuklanmıştır⁴⁴². Madanoğlu ve arkadaşlarının dosyası yetkili mahkemenin belirlenmesi için Milli Savunma Bakanlığına gönderilmiş sonrasında 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde dava açılmıştır⁴⁴³. İki yıl süren davanın ardından Madanoğlu ve diğerleri beraat etmiştir⁴⁴⁴.

2.5.3.1. Siyasi partilerin kapatılması

Anayasa Mahkemesinin 1963 yılında kurulmasıyla birlikte parti kapatma yetkisi Anayasa Mahkemesine verilmiş ve davalar Anayasa Mahkemesinde görüşülmeye başlanmıştır. Anayasa Mahkemesi tüm partilerin kapatıldığı 12 Eylül 1980'e kadar açılan parti kapatma davalarının hepsinde kapatma yönünde karar vermiştir⁴⁴⁵. Siyasal hayatın ve demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olarak görülen partiler sürekli kapatma davalarına konu edilmiştir. Bu dönem içinde de TİÇP⁴⁴⁶, TİP⁴⁴⁷, Milli Nizam Partisi (MNP)⁴⁴⁸, Büyük Anadolu Partisi (BAP)⁴⁴⁹, Türkiye İleri Ülkü Partisi (TİÜP)⁴⁵⁰, Türkiye Emekçi Partisi (TEP)⁴⁵¹ kapatılmıştır. 1970 yılında kurulan MNP, 1971 yılında Anayasa Mahkemesinin oybirliği ile aldığı kararla kapatılmıştır. Partinin mallarına el konulmuş ve şimdiki yöneticilerin başka isimle de parti kuramayacağı açıklanmıştır⁴⁵². MNP'nin kapatılma kararı AP, DP ve MHP çevrelerince olumlu karşılanmıştır⁴⁵³. TİP'in kapatılması davası sırasında Genel Başkan Behice Boran da komünizm propagandası yapmak suçundan TCK'nın 141-142 madde ve 146/1 gereği yargılanmaktaydı⁴⁵⁴. 1961 yılında kurulan bu parti 1971 yılında bölücülük faaliyetleri yaptığı gerekçesi ile oybirliği

⁴⁴¹ *Milliyet*, 20.08.1971, s. 1.

⁴⁴² *Milliyet*, 07.09.1971, s. 1.

⁴⁴³ *Milliyet*, 13.12.1971, s. 9. *Milliyet*, 21.01.1973, s. 1.

⁴⁴⁴ *Milliyet*, 03.10.1974, s. 1 ve s. 7.

⁴⁴⁵ Seyida Erkek, "Türkiye'de ve Avrupa'da Parti Kapatmaları", *Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi*, Sayı:2008/12/106, 2008, s. 3.

⁴⁴⁶ E:1963/31 K:1968/44 K.T:15.10.1968.

⁴⁴⁷ 14 Ocak 1972,14072 E:1971/3 K:1971/3 K.T:20.07.1971.

⁴⁴⁸ 14 Ocak 1972,14072 E:1971/1 K:1971/1 K.T:20.05.1971.

⁴⁴⁹ 14 Ocak 1972,14072 E:1972/1 K:1972/1 K.T:19.12.1972.

⁴⁵⁰ 14 Ocak 1972,14072 E:1971/2 K:1971/2 K.T:29.06.1971.

⁴⁵¹ 14072 E:1979/1 K:1980/1 K.T:08.05.1980.

⁴⁵² *Milliyet*, 22.05.1971, s. 1 ve s. 9.

⁴⁵³ *Milliyet*, 23.05.1971, s. 1.

⁴⁵⁴ *Milliyet*, 02.07.1971, s. 1 ve s. 9

ile temelli kapatılmıştır. Partinin mallarına el konulmuş, TİP’li 41 yöneticinin de 5 yıl parti kuramayacağına karar verilmiştir⁴⁵⁵. 1973 yılına gelindiğinde, SPK’ye aykırı olan tüzük hükümlerini düzeltmeyen ve kuruluşunu bu kanuna uygun hale getirmeyen BAP kapatılmıştır⁴⁵⁶.

Parti kapatmalar devam ederken, parti kapatma anlayışı da eleştirilmiştir. Anayasa hukukçusu Soysal, “MNP’nin kapatılması kimin kimden oy almasını engelledi? TİP’in kapatılmasıyla işçi sınıfına dayalı demokratik sosyalizmi gerçekleştirmek isteyenler buharlaştı mı?” sorularını yönelterek düşüncenin örgütlenmesini yasaklamakla o düşünce sahiplerinin çalışmalarının engellenemeyeceğini söylemiş ve kapatma kararlarını eleştirmiştir⁴⁵⁷.

MHP ve MSP ile ilgili de kapatılma talepleri gündeme gelmiş ancak bu yönde bir dava açılmamıştır. MHP’nin yurtdışı örgütlerinin kapatılması için Anayasa Mahkemesine dava açılmış, MHP duruşmada yurtdışı örgütlerinin bulunmadığını söylese de Anayasa Mahkemesi MHP’ye yurtdışı örgütlerini kapatması için ihtarda bulunmuştur. Bu karar gereği MHP yurtdışı örgütlerini 6 ay içinde kapatmazsa Cumhuriyet Başsavcılığı bu kez partinin kapatılması talebiyle yeni bir dava açabilecektir⁴⁵⁸.

MHP’nin yurt dışında örgütü var mı yok mu tartışmaları sürerken, üç Alman gazeteci ortak bir çağrı yaparak MHP’nin Frankfurt’taki gizli örgütlerinin kapatılmasını istemişlerdir. Gazeteciler MHP Kültür Derneği adı altında gizli bir kuruluş bulunduğunu iddia etmişler, Frankfurt’taki Türk Kültür Cemiyetini emsal göstermişler bunlar üzerinden suçlamalarda bulunmuşlardır⁴⁵⁹. Gazeteler de yeterli delil elde edilmesi halinde MHP’nin kapatılması için Anayasa Mahkemesine başvurulacağı haberleri yayınlanırken, partinin kapatılması gerektiği görüşleri yükselmeye başlamıştır⁴⁶⁰. MHP ile ilgili soruşturmalar sürmüş ancak Anayasa Mahkemesinde bu yönde herhangi bir dava açılmamıştır⁴⁶¹. Bu sırada MSP ye yönelik tepkiler ve savcılara çağrılarda gündeme gelmeye başlamış ve hatta MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın laikliğe aykırı sözleri nedeniyle Başsavcı tarafından partiden ihracı istenmiştir⁴⁶². Erbakan’ın bu durumu

⁴⁵⁵ *Milliyet*, 21.07.1971, s. 1 ve s. 9. *Milliyet*, 22.07.1971, s. 1.

⁴⁵⁶ *Milliyet*, 03.03.1973, s. 9.

⁴⁵⁷ Mümtaz Soysal, “Parti Kapatmak”, *Milliyet*, 02.01.1974, s. 2.

⁴⁵⁸ *Milliyet*, 15.06.1976, s. 1. *Milliyet*, 29.06.1976, s. 1.

⁴⁵⁹ *Milliyet*, 09.01.1977, s. 12.

⁴⁶⁰ *Milliyet*, 09.03.1977, s. 1. *Milliyet*, 08.12.1977, s. 9.

⁴⁶¹ *Milliyet*, 12.10.1978, s. 9. *Milliyet*, 19.07.1978, s. 9.

⁴⁶² *Milliyet*, 18.01.1978, s. 8.

karışında AP ve MHP, parti üyelerinin kişisel düşüncelerinden dolayı siyasi partilerin kapatılmaması gereğini düşüncesinde birleşerek SPK maddelerinde değişiklik önermiştir⁴⁶³. Nitekim değişiklik gerçekleştirilmiş; ancak Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından açılan iptal davası sonucu Anayasa Mahkemesince değişiklik iptal edilmiştir⁴⁶⁴. Bu dönem de parti kapatma davalarının sonuncusu ve kapatılan son parti TEP olmuştur⁴⁶⁵.

⁴⁶³ *Milliyet*, 23.01.1978, s. 1 ve s. 12. *Milliyet*, 26.01.1978, s. 12.

⁴⁶⁴ Muhittin Taylan, “Siyasal Partiler Yasasında Ne Değişti?”, *Milliyet*, 17.03.1978. s. 2. *Milliyet*, 30.03.1978, s. 1 ve s. 12. *Milliyet*, 15.04.1978, s. 1. *Milliyet*, 25.06.1978, s. 14.

⁴⁶⁵ *Milliyet*, 09.05.1980, s. 1 ve s. 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960-1980 DÖNEMİNDE ANAYASA MAHKEMESİ ÜZERİNE İŞLEVSEL DEĞERLENDİRMELER

3.1. Anayasa Mahkemesinin Bu Dönemdeki İş Yükü

Anayasa Mahkemesine göreve başladığı Ağustos 1962 itibari ile çok sayıda başvuru yapılmıştır. Bu başvuruları kimlerin ne şekilde yapabildiğine baktığımız zaman, iptal davası açma yetkisi olanları 1961 Anayasası'nın 149. maddesi ile belirlenmiş olduğunu görmekteyiz. Bunların kimler olduğunu hatırlayacak olursak; Cumhurbaşkanı; yasama meclislerindeki siyasi parti grupları ve TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler ile son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az %10 alan siyasi partiler; yasama meclislerinden birinin üye tamsayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri; kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda Yüksek Hakimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve üniversitelere, kanunların veya TBMM İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde hükümlerinin anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine doğrudan iptal davası açma yetkisi verilmiştir⁴⁶⁶. Bu madde 1971 yılında yapılan değişiklik ile Anayasa Mahkemesine başvurabilecek küçük siyasi partiler aleyhine daraltılmıştır. Maddenin ilk şeklinde "TBMM'de temsilcisi bulunan siyasi partiler veya bunların grupları" ifadesi geçerken değişiklik sonrası bunun yerine "TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler" ifadesi almıştır.

Bunun yanında itiraz davası ile dolaylı yoldan başvuru yolu açık tutulmuştur. Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanunun hükümlerini anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, bu yolla itiraz başvurusunda bulunabilir ve davayı Anayasa Mahkemesinin vereceği karara kadar erteler⁴⁶⁷. Burada vatandaşlara dolaylı yoldan başvuru hakkı tanındığı ancak bunun da yargıca aykırılık iddiasının ciddi olup olmadığı konusunda karar vermek ile yetkilendirilmesi ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Bunun dışında bireylere

⁴⁶⁶ Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifak'tan Günümüze)*, 2006 s. 250-251.

⁴⁶⁷ Konu 1961 Anayasası 151. maddesi ile düzenlenmiştir. Anayasa mahkemesine karar vermesi için tanınan 6 aylık süre 1971 yılında yapılan değişiklik ile 3 aya indirilmiştir. Bu süre içinde karar verilmez ise Anayasa Mahkemesi; anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümleyecek davayı yürütür. Ancak Anayasa Mahkemesi kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.

doğrudan dava açma hakkı tanınmamıştır.

Tablo 4: 1961 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesine Yapılan Başvurular

YILLAR	İPTAL DAVASI	İTİRAZ DAVASI	DOKUNULMAZLIĞI NKALDIRILMASI	SİYASİ PARTİ KAPATMA	YÜCE DİVAN	ŞAHİSLAR	GELEN DOSYA TOPLAM	DEVİR	TOPLAM DOSYA SAYISI
1962	6	29	-	-	-	106	141	-	141
1963	149	30	-	-	-	181	360	17	377
1964	15	20	-	-	1	16	52	76	128
1965	13	21	-	-	-	9	43	50	93
1966	7	19	-	-	-	8	34	29	63
1967	15	24	5	-	-	13	57	16	73
1968	7	48	12	1	-	10	78	24	112
1969	19	31	-	-	-	21	71	37	108
1970	23	32	-	-	-	8	63	23	86
1971	17	29	2	3	-	11	62	36	98
1972	13	38	-	1	-	7	59	13	72
1973	16	22	-	-	-	9	47	9	56
1974	9	39	1	-	-	10	59	16	75
1975	5	187	-	-	-	12	204	22	226
1976	22	30	-	-	-	8	60	10	70
1977	11	119	-	-	-	11	141	13	154
1978	20	49	-	-	-	7	76	6	82
1979	10	29	-	1	-	3	43	16	59
1980	3	73	-	-	-	1	77	9	86
Toplam	380	869	20	6	1	451	1621	-	-
Oran	23.4	53.6	1.23	0.37	0.06	27.82			

Kaynak: <http://www.anayasa.gov.tr/index.php> (01.01.2013)

Görüldüğü üzere taleplerin yarısından fazlası itiraz yolu ile gelmiştir. Siyasi partilerin başvurularının kişisel başvurulardan daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Anayasa Mahkemesine kişisel başvuru yolu doğrudan açılmamıştır ancak azımsanmayacak derecede kişisel başvuru yapılmıştır. Ancak bu başvuruların ilk yıllara oranla giderek azaldığı görülmektedir. Bu azalmada, yapılan başvuruların geri çevrilmesinin ve giderek halk tarafından Anayasa Mahkemesinin ne işe yaradığının anlaşılması konusunda bilinçlenmesinin rolü olduğu düşünülmektedir⁴⁶⁸.

Anayasa Mahkemesine verilen görevler arasında, yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması ve üyeliğin düşmesi ile ilgili iptal talepleri, siyasi partilerin kapatılması ilgili davalar ve Mahkemenin yüce divan sıfatıyla baktığı davalarda vardır; ancak bu dönem içinde oransal olarak bakıldığı zaman bu davaların iptal ve itiraz davalarından daha az olduğu görülmektedir.

3.2. Siyasetçilerin Anayasa Mahkemesine Bakışı

Siyasal iktidarın yargısal yolla denetiminin geçmişinin temelleri 1961 Anayasası ile bu dönemde atılmıştır. Güçlü yürütme geleneği çok partili rejime geçildikten sonra bile etkisini sürdürmüştür. DP dönemi bunun etkisinin sürdürüldüğünün en net kanıtıdır ki DP sonrasında gelenler de bu geleneğin sürdürücüleri olmuşlardır. Kendilerini milli iradenin tek temsilcisi gören siyasi iktidarların, ne denetlenmek ne de bu güçlerini paylaşmak istedikleri görülmüştür. Yargısal denetime karşı tepkilerin altında siyasi karar verme tekeli koruma arzusu yattığı düşünülmektedir⁴⁶⁹.

1961 Anayasası, siyasi iktidarın antidemokratik uygulamalara gitmesini önleyecek çeşitli anayasal engeller getirerek, rejim ve dolayısıyla siyasi hayat üzerindeki gerilimleri azaltmak istemiştir. Özellikle siyasi iktidarların iradesini sınırlamaya, dengelemeye ya da denetlemeye yönelik bu kurumlar, “fren ve denge mekanizmaları” olarak adlandırılmaktadır⁴⁷⁰. 1961 sonrasında Anayasa Mahkemesi de bu mekanizmalar arasında yerini almıştır. Tabii bu mekanizma işlerken, iptal kararları ile “negatif yasa koyucu” olarak nitelendirilip, “negatif iktidar” konumuna geçebilmiştir. Bu da siyasi iktidarlar tarafından hoş görülmemiş ve Anayasa Mahkemesine tepkiler olmuştur.

Siyasal hayat içinde iktidar muhalefet konumları partilerin ve dolayısıyla siyasetçilerin Anayasa Mahkemesinin kararlarına ve konumuna bakışını etkilemiştir.

⁴⁶⁸ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, 1980, s. 150.

⁴⁶⁹ Artun Ünsal, *age*, s. 128-129.

⁴⁷⁰ Süheyl Batum, *99 Soruda Neden ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*, 2009, s. 415.

Bunu daha iyi görebilmek için öncelikle bu dönemde kurulan hükümetleri ve kimler tarafından kurulduğunu daha sonra da partilerin Anayasa Mahkemesine başvurularını inceleyeceğiz.

Tablo 5: 1960-1980 Döneminde Kurulan Hükümetler

Hükümetler	Kurulma Tarihi	Çekilme Tarihi	Başbakan
24. Hükümet	30/05/1960	05/01/1961	CEMAL GÜRSEL
25. Hükümet	05/01/1961	27/10/1961	CEMAL GÜRSEL
26. Hükümet	20/11/1961	25/06/1962	İSMET İNÖNÜ
27. Hükümet	25/06/1962	25/12/1963	İSMET İNÖNÜ
28. Hükümet	25/12/1963	20/02/1965	İSMET İNÖNÜ
29. Hükümet	20/02/1965	27/10/1965	SUAD HAYRİ ÜRGÜPLÜ
30. Hükümet	27/10/1965	03/11/1969	SÜLEYMAN DEMİREL
31. Hükümet	03/11/1969	06/03/1970	SÜLEYMAN DEMİREL
32. Hükümet	06/03/1970	26/03/1971	SÜLEYMAN DEMİREL
33. Hükümet	26/03/1971	11/12/1971	NİHAT ERİM
34. Hükümet	11/12/1971	22/05/1972	NİHAT ERİM
35. Hükümet	22/05/1972	15/04/1973	FERİT MELEN
36. Hükümet	15/04/1973	26/01/1974	MEHMET NAİM TALU
37. Hükümet	26/01/1974	17/11/1974	BÜLENT ECEVİT
38. Hükümet	17/11/1974	31/03/1975	SADI IRMAK
39. Hükümet	31/03/1975	21/06/1977	SÜLEYMAN DEMİREL
40. Hükümet	21/06/1977	21/07/1977	BÜLENT ECEVİT
41. Hükümet	21/07/1977	05/01/1978	SÜLEYMAN DEMİREL
42. Hükümet	05/01/1978	12/11/1979	BÜLENT ECEVİT
43. Hükümet	12/11/1979	12/09/1980	SÜLEYMAN DEMİREL

Kaynak: <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx> (01.03.2013)

Bu dönem en uzun iktidarda kalan ismin AP yani Süleyman Demirel olduğu görülmektedir. CHP'nin⁴⁷¹ ise 1961-1965 sonrasında kısa süreli iktidar olduğu genellikle

⁴⁷¹ 1972'ye kadar İsmet İnönü'nün sürdürdüğü Genel Başkanlığı 72'den sonra Bülent Ecevit devralmıştır.

muhalefette kaldığı görülmektedir.

Tablo 6: Siyasi Partilerin Anayasa Mahkemesine Başvuruları (1962-1977)

Yıllar	AP	BP	GP sonra CGP	CHP	CKMP sonra MHP	DP	MP	MSP	SDP	TİP	YTP	Toplam
1962											1	1
1963	75			39						29	1	144
1964	2			1			3			3		9
1965	2			1	1		1		1			6
1966												
1967										4		4
1968					1					2	1	4
1969				1			1			4		6
1970		1	1	1	1		1			7		12
1971		3			1	1				1	1	7
1972				1	2							3
1973				6		1						7
1974	2			1								3
1975						2						2
1976				2		1						3
1977	1		1					2				4
Toplam	82	4	2	53	6	5	6	2	1	50	4	215
Oran	38,1%	1,9%	0,9%	24,6%	2,8%	2,3%	2,8%	0,9%	0,4%	23,2%	1,9%	

Kaynak: ÜNSAL, 1980:152

Partilerin ilk yıllarda Anayasa Mahkemesine daha çok başvuru yaptıkları görülmektedir. Ünsal'ın da ifade ettiği gibi, bunda Anayasa'nın geçici 9. maddesinin, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının RG'de yayınlanışından itibaren 6 ay içinde herhangi bir kanunun iptali için dava açılabilceğinin belirtilmesinin büyük payı olmuştur. Ancak şunu hatırlatmak gerekir ki; 27 Mayıs 1960 - 6 Ocak 1961 tarihinde yani MBK döneminde çıkarılan kanunların ve devrim kanunlarının aleyhine başvuru yapılması yasaklanmıştır. Buradan Mayıs 1960 öncesi çıkarılmış kanunların iptali istendiği anlaşılmaktadır⁴⁷². En çok başvuru yapan partilerin sırasıyla AP, CHP ve TİP olduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin gerek kararlarını gerekse kurumsal varlığını sık sık eleştiren AP'nin en çok başvuru oranına sahip olması da şaşırtıcıdır.

⁴⁷² Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, 1980, s. 153.

Ancak bakıldığı zaman iktidarda olduğu zamanlarda aynı tutumunu sürdürmediği; bu dönemin büyük bir kısmını muhalefette geçiren CHP'nin ise, Anayasa Mahkemesine daha sık başvuruda bulunduğu gözlenmektedir. Sadece CHP değil genel olarak baktığımız zaman muhalefeti oluşturan partilerin Anayasa Mahkemesine yöneldikleri görülmektedir. Ünsal'a göre, siyasal yelpazenin solunda yer alan TİP ise Anayasa Mahkemesini bir sığınak olarak görmüştür⁴⁷³. 1969 yılında Anayasa Mahkemesinin beş tabîî senatörün dokunulmazlıklarının kaldırılmasının iptali sonrasında konuşan TİP Genel Başkanının şu konuşması Ünsal'ın bu savını doğrular niteliktedir:

“Anayasa Mahkemesi gün geçtikçe rejimin teminatı olarak daha büyük ağırlık kazanmaktadır. Bu karar demokratik düzen içinde hükümet etmenin şartları bakımından büyük önem taşımaktadır⁴⁷⁴.”

Bu dönemin siyasi aktörleri başvurularının yanı sıra, Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlar sonrasında yaptıkları yorumlar ve söyledikleri ile de Anayasa Mahkemesine bakış açılarını belli etmişlerdir. Demirel söylediği şu sözlerle:

“...Meclislerin üzerinde hiçbir mahkeme yoktur. Anayasa Mahkemesi kararları da münakaşa edilebilir. Bize karşı şu bu mahkemeyi ileri sürümez. Anayasa Mahkemesi kanun yerine geçecek tedbir alamaz. Şayet Anayasa Mahkemesini Meclislerin üzerine çıkarırsanız, bu halk bizi meydanlarda dinlemez. Demokrasi olmaz. O yargıçlar devrinde olur...⁴⁷⁵”

diyerek tek güç olarak yürütmeyi gördüğünü açıkça ifade etmektedir ve her fırsatta bunu tekrarlamıştır. Anayasa Mahkemesinin Af Kanunu'nun bazı maddelerini iptali üzerine yaptığı konuşmada: “TBMM'nin anayasa yapıcı olarak tek yetkili olduğu bu yönde gerekli tedbirlerin alınmasının kaçınılmaz hale geldiğini; parlamentonun millet idaresinin devlete yön verdiği tek organı olduğunu, parlamentoya ait hak ve yetkilerin başka organlar tarafından kullanılmasının adının rejim bunalımı olduğu ve Anayasa Mahkemesinin Meclislerin üzerine çıkarıldığını” söyleyerek bu düşüncelerini tekrarlamıştır⁴⁷⁶. Ayrıca bu karar sonrası: “Anayasa Mahkemesinin yerinin tayini için üzerimize düşeni yapacağız.” diyen Demirel Anayasa Mahkemesine karşılık tehditkâr yaklaşımını ifade etmiştir⁴⁷⁷. İlerleyen zamanlar içinde Anayasa Mahkemesinin Meclisin üstüne çıktığı yönündeki görüşü değişmeyen Demirel, Anayasa Mahkemesini

⁴⁷³ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, 1980, s. 153.

⁴⁷⁴ *Milliyet*, 04.01.1969, s. 7.

⁴⁷⁵ *Milliyet*, 31.05.1968, s. 7.

⁴⁷⁶ *Milliyet*, 07.07.1974, s. 10.

⁴⁷⁷ *Milliyet*, 14.07.1974, s. 1.

“Türkiye’nin üçüncü meclisi” olarak değerlendirmiştir⁴⁷⁸. Sol basının önde gelen simâlarından İpekçi’ye göre, AP’nin Anayasa Mahkemesi gibi devlet kuruluşları ile çatışmasının nedeni, bu kurumları muhalefetin daha açık bir ifadeyle CHP’nin elde etmiş ya da etkilemiş olduğunu düşünmeleridir. Ancak bu düşünce CHP’ye hiçbir zaman sahip olmadığı bir kuvveti vermek ve söz konusu kuruluşların üyelerini töhmet altında bırakmak olur⁴⁷⁹. Kabaklı ise Türkiye’de kendini aydın olarak belirten kesimin, bu çatışmalarda önemli roller üstlendiğini belirtmiştir. Sağ basının önde gelen yazarlarından Kabaklı, parçalanmaktan çok milli irade ile meclis, bürokrasi ve özerk kuruluşların etkin ve bir arada çalışması taraftarıdır. Kutuplaştıran ve ayrıştıran bir siyasi zihniyet yerine, son sözü parlamentoda söylenen bir ülke olması gerektiğini düşünmektedir. Kabaklı:

“...1876’dan beri hiçbir dönemde parlamento kurulamamıştır. Millettin hür iradesi kollanamamıştır. Daima parlamentonun üstünde bazı kuvvetler var olmuştur... Anayasa Mahkemesi ve Danıştay, yasama ve icra işlerine karışmamalı, bağımsız yüksek yargı gücünden ibaret olan bu iki kuruluş, üyelerin çokluk temayülüne göre istenirse hükümetin yardımcısı olabilir ...”

diyerek, Cumhuriyetin ortaya koyduğu hükümetin bir kararını bir saatte yok edebileceğini öne sürmektedir. Bu belki zihinlerin bir köşesinde vardır ancak asıl neden tek güç olarak gördükleri milli iradenin yani parlamentonun çalışmasının önünde bir engel oluşturduğunu düşünmeleri olarak görülmektedir⁴⁸⁰.

Anayasa Mahkemesine AP’nin yaklaşımı Demirel’in ifadeleri ile oldukça net bir şekilde görülmektedir. Demirel dışında AP milletvekilleri de Anayasa Mahkemesi vb. kuruluşların hükümeti çalışamaz duruma getirdiklerinin sık sık altını çizmekte ve tepkilerini dile getirmektedir⁴⁸¹. Bu çevre, Anayasa Mahkemesini vb. kuruluşları milli iradenin önünde bir engel olarak görmüş ve varlığından duydukları rahatsızlığı her fırsatta dile getirmiştir. Parlamentonun üstünlüğünü savunmuşlardır. Onlara göre siyasal gücün kullanılması bakımında parlamentodan başka kuvvet olmamalıdır. Anayasa Mahkemesi gibi kuruluşlar parlamento egemenliğini ve ona dayalı yürütmeye üstünlüğünü sınırlayan özellikler taşıdıkları için pek saygınlık taşımamaktadırlar⁴⁸². Bu düşüncelerinde yalnız da değillerdir. DP döneminin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1961 Anayasası’nın ulusal egemenliğin kullanılmasına Senato, Anayasa Mahkemesi, MGK vb. ortaklar getirdiğini,

⁴⁷⁸ *Milliyet*, 06.02.1977, s. 1 ve s. 6.

⁴⁷⁹ Abdi İpekçi, “Gerçekçi Olmak Gerek”, *Milliyet*, 08.05.1969, s. 1.

⁴⁸⁰ Ahmet Kabaklı, *Bürokrasi ve Biz*, İstanbul, 1976, s. 494-501.

⁴⁸¹ *Milliyet*, 16.01.1971, s. 1.

⁴⁸² Mümtaz Soysal, “Kargaşa”, *Milliyet*, 08.06.1979, s. 2.

bunun nedeninin de vatandaş oyuna duyulan güvensizlik olduğu için yürütme gücüne karşı müdahale edilmek istenmesi olduğunu söylemiştir⁴⁸³.

Buna karşılık Anayasa Mahkemesini bir teminat ve demokrasilerde olması gerekli bir kuruluş olarak gören taraflar da yok değildir. 70’li yılların başında Başbakanlık yapmış ve aynı zamanda bir Anayasa Profesörü olan Nihat Erim’e, 27 Mayıs’ın 11. yıldönümü dolayısıyla anayasa değerlendirmesi sorulduğu zaman 1961 Anayasası ve anayasanın getirdikleri ile ilgili şunları söylemiştir⁴⁸⁴:

“Bana göre 1961 Anayasası Türkiye tarihinde önemli bir aşamadır. İnsan hakları ve ana hürriyetler konusunda çok ileri bir eserdir. Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu, özerk üniversite ve özerk TRT, iyi niyetle düşünülmüş başlıca teminat örgütleridir.”

Bu açıklama Erim’in Anayasa Mahkemesi ve beraberinde getirilen kurumlara nasıl baktığını açıkça ifade etmektedir⁴⁸⁵.

CHP Genel Sekreterliği yapmış ve 1972’den sonra CHP Genel Başkanlığına seçilen Bülent Ecevit ise Anayasa Mahkemesine bakışını, Süleyman Demirel’in Anayasa Mahkemesine tepkilerini yaptığı konuşmalarda şu şekilde değerlendirmiştir:

“1960’a kadar Türkiye’de iktidar bölüşülmüyordu ve sadece hükümetin başında bulunanların elindeydi. 1960’dan sonra gerek yeni Anayasanın getirdiği haklar gerek halktaki bilinçleniş sonucu, iktidar meşru ortaklar tarafında bölüşülmeye başladı. Demirel iktidarı henüz buna alışmadı. ...Aslında iktidarın sınırlandırılması ya da paylaşılması, gerçek demokrasinin bir gereğidir. Bu duruma alışıldıkça herkes kendi sorumluluğunu daha bilinçli olarak kullanacak ve demokrasinin gereği olan plüralist toplum daha düzenli olarak işlemeye başlayacaktır⁴⁸⁶.”

Bir diğer konuşmasında da şunları söylemiştir:

“Demokrasi, partilerin iktidara gelip gittiği hükümetlerin bazen sık sık değiştiği, karşıt düşüncelerde ve eğilimlerde siyasal kadroların birbiri ardına hükümet olabildiği bir rejimdir. Eğer böyle bir rejimde hükümetlere çok geniş yetkiler tanınırsa, hükümet kuran siyasi kadro devleti istediği yöne serbestçe çekebilirse, ortada ne devlet kalır ne demokrasi. Bu tehlikeyi önlemek için demokrasilerde siyasi iktidarın yetkileri sınırlandırılmıştır. Türkiye artık 1960 öncesinde 1950 öncesinin de Türkiye’si değildir. Türkiye’de artık hiç kimse; Ben hükümet oldun, radyo ve televizyona, o yoldan da yurttaşların kafasına dilediğim gibi hükmederim diyemez; dileğimi atarım, dilediğimi getiririm diyemez; hakları, özgürlükleri dilediğim gibi kısırım, diyemez. Derse karşısında serbestçe oluşan ve serbestçe konuşan bir kamuoyu bulur. Karşısında Anayasa

⁴⁸³ *Milliyet*, 08.07.1969, s. 2.

⁴⁸⁴ *Milliyet*, 28.05.1971, s. 11.

⁴⁸⁵ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul, 2017, s. 181.

⁴⁸⁶ *Milliyet*, 18.01.1971, s. 1.

Mahkemesini bulur, Yargıtay'ı bulur, Danıştay'ı bulur⁴⁸⁷.”

Bu sözler Ecevit'in 1960 sonrası siyasi rejim içinde Anayasa Mahkemesi vb. kuruluşları demokrasinin gereği ve teminatı olarak gördüğünün kanıtıdır.

Baktığımız zaman 1961 Anayasası'nın milli iradenin kullanılmasına bazı ortaklar dahil etmesi ve bunlardan birinin de Anayasa Mahkemesi olması, Anayasa Mahkemesini özellikle sağ çevrelerin hedefi durumuna getirmiş ve bu durum giderek daha da olumsuz bir hal almıştır⁴⁸⁸. Soysal'a göre anayasaya solun sahip çıkması her şeyden önce sağın “çağdaş bir sağ” olamayışından kaynaklanmaktadır ki asıl çağdaş demokrasilerde anayasalara ve anayasalar yoluyla denetimlere sahip çıkan sağ, karşı çıkan soldur⁴⁸⁹.

3.3. Anayasa Mahkemesinin Kararları ve Kurumsal Varlığı Üzerine Değerlendirmeler

İpekçi'nin de dediği gibi Anayasa Mahkemesinin Türkiye'de demokratik rejimin garantisi olup olmayacağını anlamak için sistemin denemeden geçmesini beklemek gerekiyordu. Deneme süresi içinde Anayasa Mahkemesi çeşitli etkiler altına kalıp denetleme yapmayan kukla bir kurum haline dönüşebilir ya da kamu vicdanının da Anayasa aykırılığı hususunda kararsızlık yaratmayan kanunlara dahi müdahaleye kalkışıp parlamentoyu işlemez hale getirebilirdi. Ancak geçen uygulama süreci böyle bir ihtimalin gerçekleşmesine imkân olmadığını göstermiştir. İpekçi bu görüşünü Anayasa Mahkemesinin 1967 yılında verdiği Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasının iptali ile ilgili kararı ile desteklemektedir. Ona göre bu hususta verilen karar, Türk demokrasisinde Mecliste çoğunluğu elde edenlerin her istediklerini yapabilme, Anayasayı çiğneyebilme imkânının kapandığı ve bunun kâğıt üzerinde kalmadığının göstergesidir. Karar ilgili bulunduğu olaydan çok demokrasinin artık daha sağlam temeller üzerinde kurulduğu güvenini verdiği için önemlidir⁴⁹⁰.

İnan'ın deyimiyle, Anayasa Mahkemesi bir emniyet subapıdır. Emniyet subapı sık sık çalışmalıdır. Anayasa Mahkemesinin var oluşu hükümetler ve meclisler için dikkatli ve titiz olmayı gerektirmektedir⁴⁹¹. İnan'a göre Türk Anayasa Mahkemesi; kendi

⁴⁸⁷ *Milliyet*, 01.06.1975, s. 10.

⁴⁸⁸ Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, 2004, s. 58-59.

⁴⁸⁹ Mümtaz Soysal, “Demokrasiden Yana Görünüp Özgürlüğe Düşman Olmak”, *Milliyet*, 27.01.1976, s. 2.

⁴⁹⁰ Abdi İpekçi, “Rejimin Güvencesi”, *Milliyet*, 04.08.1967, s. 1.

⁴⁹¹ Şefik İnan, “Anayasa 9 Yaşında”, *Milliyet*, 09.07.1970, s. 2.

öncelikli rolünü ‘siyasal kurumlara ve özellikle Meclise karşı bir denge unsuru olarak’ görmekte, bu yolla iktidarın kötüye kullanımını engellemeyi kendine görev edinmektedir.⁴⁹² 1961 Anayasası bunu mümkün kılacak oldukça liberal bir anlayışı kabul ederek Cumhurbaşkanına, mecliste temsil edilen siyasi partilere, her iki yasama meclisi üyelerinin altıda birine ve son ulusal seçimlerde oyların en az %10’unu alan siyasi partilere soyut norm denetimi yönünden Mahkemeye başvuru hakkı tanımıştır. Ayrıca, üniversiteler ve yüksek yargı organlarının genel kurulları ‘kendi yetki ve görevlerini ilgilendiren konularda’ başvuru yapma hakkına sahiptirler (madde 149). Anayasanın liberal tanımlaması siyasal kutuplaşmanın yaşandığı 1960 ve 1970’li yıllarda çok sayıda yasa ve yönetmeliğin mahkemeye sevk edilmesi anlamına geliyordu.

1962’den 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar Anayasa Mahkemesi yılda ortalama 19 davanın soyut norm yönünden incelenmesini kabul etti. Önüne gelen bu davaların %37’lik bölümünde anayasaya aykırılığı yönünde karar aldı⁴⁹³. Mahkemenin siyasal alana müdahalesi politik yaşamda daha fazla kutuplaşmaya neden olmuş, politikacılar tarafından Anayasa Mahkemesinin, meclis yetkilerini gasp ederek hükümetin görevlerini yerine getirmesini imkansız kıldığı yönünde değerlendirmelerin yolunu açmıştır⁴⁹⁴.

Kurulduğu tarih olan 1962 yılından 1980 darbesine kadar Mahkeme, devlet lehine yapılan kısıtlayıcı yasal düzenleyicilerin iptal edilmesinde çok gönüllü görünmemiştir ve çok nadir olarak iptal kararı vermiştir. Örneğin 1975 yılında Mahkeme, üniversitelerin özerkliğini azaltma girişimini ve tüm yükseköğretim kurumlarının denetimi maksadıyla bir kurul oluşturulmasına yönelik kanun hükümlerinin çoğunu iptal etmiştir⁴⁹⁵.

Soysal’ın, Anayasa Mahkemesinin Af Kanunu için verdiği iptal kararı ardından yaptığı değerlendirmeleri de, haklılık payı olan ve önemli noktaları vurgular niteliktedir⁴⁹⁶.

“Anayasa Mahkemesinin iptal kararları, elbette parlamentonun istemediği durumlar yaratabilir. Hatta bazen bir kural, iptal edilen yönlerinden sonra, değişik bir kural haline de gelebilir. (1968 yılında seçim yasasının iptali, Af Kanunu’nun bazı maddelerinin iptali

⁴⁹² Vahap Aydemir ve Gözde Müşerref Gezgüç, “2013, Rejimin Koruyucusu: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Türk Anayasa Mahkemesi”. *MSKÜ Sosyal Bilimler Enst. Dergisi* Sayı:30 2013 Bahar, s. 143

⁴⁹³ <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/> Erişim Tarihi: 20.10.2019

⁴⁹⁴ Vahap Aydemir ve Gözde Müşerref, agm., s. 144

⁴⁹⁵ Anayasa Mahkemesi Kararı, Karar No: 1975/23”, Karar Tarihi: 11-14,25.2.1975, *Resmi Gazete*, 3.12.1975 Sayı:15431.

⁴⁹⁶ Mümtaz Soysal, “Devletin Temelleri”, *Milliyet*, 09.07.1974, s. 2

sonucu ortaya çıkan durumlar gibi...)

Böyle bir durum yasama yetkisinin kullanmak anlamına gelir ilk bakışta öyle; Anayasa Mahkemesi, uygulanması gereken yeni bir kuralı yaratmış oluyor. Ama bu yeni kuralı sonradan mümkünse, Anayasaya uygun olarak değiştirmek yine parlamentonun elinde. Zaten Anayasa Mahkemesi de böyle bir durumu kendiliğinden davranıp yaratmış değil. Durum bir dava sonucunda ve Anayasaya aykırı davranış olması yüzünden yaratılmış. Yoksa parlamentonun üstünde ona hükmeden bir organ söz konusu değil.

Önemli olan, iptal edilmiş hükümler dolayısıyla bir hukuki boşluğun doğup doğmamasıdır. Hukuk boşluğu doğacak durumlarda Anayasa Mahkemesi parlamentoya bir yıla uzayabilen bir süre tanır ve boşluğun giderilmesine fırsat verir. Ancak iptal kararı ister usulden isterse esastan olsun böyle bir boşluk yaratmayacaksa gerekçeli kararın yayınlanması ile birlikte iptal edilen hüküm ortadan kalkar.”

Soysal’ın da ifade ettiği gibi Anayasa Mahkemesi yasamanın faaliyetlerini denetlediği için bazen onun yerine karar alıyormuş gibi görünebilmektedir; ancak asıl yasama faaliyeti Meclislerin elindedir ve her zaman bunu kullanma yolları açıktır ki Mahkemede gerekli durumlarda Meclisin bu yetkisini kullanması için kararların yürürlük sürelerini ötelemekte, süre bile tanımaktadır. Böyle bir gerçek ortadayken Anayasa Mahkemesinin Meclislerin üstüne çıkması gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak 1960’lı ve 1970’li yıllarda parçalı bir yapıya sahip olan meclisin, bir araya gelip anayasada yer alan çoğunluğu sağlaması çok zordu. Keza bu dönemde yasama süreci, çift meclisli bir yapıda olmasından dolayı karmaşık bir hal almıştır. İki meclisli yapı gereği, kanun yapım sürecinde hem Millet Meclisi, hem de Senato onayının gerekmesi ve de Meclisler arasında mekik dokunması, Anayasa Mahkemesinin de şekil yönünden iptal kararı sayısını arttırmış, yasama faaliyetinin işlerliğini sekteye uğratmıştır.

Aynı konuyla ilgili İpekçi’nin görüşleri de şu yöndedir⁴⁹⁷:

“Anayasamıza göre; Anayasa Mahkemesi denetim görevini yerine getirirken kanunlarda, içtüzüklerde ve Anayasa değişikliklerinde aykırı bulunduğu hükümleri iptal yetkisine sahiptir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasanın kendisine verdiği bu yetkiyi kullanırken, alacağı kararların fiili sonuçları ile ilgilenmek durumunda değildir. O ancak yasalarla konulmuş hukuki kuralları dikkate almak zorundadır. Aksi halde kararını hukuka değil, muhtemel fiili durumlara göre alacaktır ki, öyle bir anlayışın hukuka uygunluğunu kabul etmek zordur. ...Hukuka değil de fiili durumlara göre karar alması istenen Anayasa Mahkemesi asıl o zaman her şeyin üstüne, Anayasanın dışına taşır.”

Bakıldığı zaman yukarıda söylenenler, Anayasa Mahkemesine yöneltilen yasamanın üstüne çıktı, yetkisini aşan kararlar verdi eleştirilerine bir cevaptır. Mahkeme

⁴⁹⁷ Abdi İpekçi, “Hukuki Durum Mu, Fiili Durum Mu?”, *Milliyet*, 08.07.1974, s. 1.

kendisine verilen denetim yetkisini hukuk çerçevesinde yerine getirmektedir. Ancak 1971 yılında yapılan değişikliğe kadar Anayasa Mahkemesi kararlarını gerekçesiz açıklaması çeşitli sıkıntılar meydana getirmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Anayasa'nın 152. maddesinde kendine tanınan yetki gereği Anayasaya Mahkemesi kararlarının yürürlük tarihini ayrıca belirleyebilir ve böylece yeni kanununun düzenlemesine imkân tanıyabilmektedir ki bu anlamda Toprak Kanunu, Özel Okullar, Partilere Hazine Yardımı ile ilgili ve bazı kararlarında bu yetkisini kullanmıştır.

Ancak kararlarında gerekçeyi açıklamadığı için kararlarını neye dayandığı bilinmemekte, böylece şüpheli bir durum belirmekte, süre tanıdığı konularla ilgili yeni kanun hazırlama imkânı azaltılmaktadır. Bu durum da sadece Anayasa Mahkemesine olan güveni sarsmamakta, yeni oluşturulan siyasal rejimi de etkilemektedir⁴⁹⁸. Mahkemenin saygınlığı azalmakta, ayrıca verilen kararlar isabetli olsalar dahi bu şekilde gecikmelerin olması etkisinin kaybolmasına dahi neden olmaktadır⁴⁹⁹. Neyse ki bu durum 1971 değişikliği ile Anayasal olarak da ortadan kaldırılmış ve Anayasa Mahkemesine kararlarını gerekçeli açıklama zorunluluğu getirilmiştir. Bu dönemden sonra esas eleştiriler, iptal kararları sonucu verilen sürelerde ortaya çıkan kanun boşluklarını doldurmadıkları için hükümetlere yöneltilmeye başlamıştır.

Üzerinde düşünölmeye değer bir diğer nokta da, II. Cumhuriyet döneminde hazırlanan kanunlarda kanun koyucunun başarılı sayılmamasıdır. Hukuksal ve toplumsal fayda açısından yapılan tartışmaların yanı sıra, bu dönemde hazırlanan kanunlar büyük ölçüde Anayasa Mahkemesinin duvarına çarpmış. TBMM'nin kanun ve kararlarının azımsanmayacak sayıda şekil açısından iptal edilmesi bu anlamda kanun koyucunun Anayasanın şekil açısından koyduğu kurallara bile uymada güçlük çektiğini ve başarısızlığını ortaya koymuştur⁵⁰⁰.

Almanya'nın Sesi Radyosu tarafından Türkiye ile ilgili yapılan yorumda Anayasa Mahkemesine de değinilmiş; Türk Anayasa Mahkemesinin tarafsızlığından şüphe etmek için hiçbir sebep bulunmadığı, Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda hukuk kurallarının üstünlüğü ilkesine sadık olduğu söylenmiştir⁵⁰¹. Yapılmış olan bu yorum, dışarıdan bakan bir göz olarak önemlidir. 1961 Anayasası'nda anayasa değişikliklerinin

⁴⁹⁸ Abdi İpekçi, "Gerekçesiz Karar Açıklama Geleneği", *Milliyet*, 02.03.1971, s. 1.

⁴⁹⁹ Yılmaz Halkacı, "Anayasa Mahkemesi Nelere Karar Verdi?", *Milliyet*, 10.01.1967, s. 2.

⁵⁰⁰ *Milliyet*, 25.11.1970, s. 2.

⁵⁰¹ *Milliyet*, 27.07.1971, s. 1 ve s. 9.

yargısal denetimi konusunda açık bir hüküm içermemesi ve denetiminin gerçekleşebilmesi için anayasa üstü bir kurumun bulunma gerekliliği anayasa hükümleri arasında bir hiyerarşinin varlığının kabulü anlamına gelmiştir. Oysa anayasada böyle bir hiyerarşinin varlığına dair hiçbir işaret bulunmadığı gibi, anayasa hukuku literatüründe de bütün anayasal normların eşit hukukî değerde olduğu görüşü hâkimdir. Sadece, Anayasa'nın 9. maddesi, devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki anayasa hükmünün değiştirilemeyeceğini ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği öngörülmüştür⁵⁰².

Anayasa Mahkemesi 1971 yılı değişiklikleri gerçekleşmeden önce vermiş olduğu bir kararda, Anayasa'nın 2. maddesinde sayılan Cumhuriyetin niteliklerinin, değiştirilemez nitelikteki Cumhuriyet ilkesine dâhil olduğunu ileri sürerek, bir anayasa değişikliğini iptal etmiştir⁵⁰³. Mahkemeye göre, 2. maddede sayılan niteliklerden (insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti) herhangi birine aykırı bir anayasa değişikliği, Cumhuriyet ilkesinin değişmezliği kuralına da aykırı olacaktır. Siyasal elitlerin bu karara tepkisi, 1971 anayasa değişiklikleri ile Mahkemenin anayasa değişiklikleri üzerindeki denetim yetkisini, sadece şekil yönünden denetimle sınırlandırmak suretiyle gerçekleşmiştir. Bu değişikliğe rağmen, Anayasa Mahkemesi 1975, 1976 ve 1977 yıllarında vermiş olduğu değişik kararlar ile dört adet anayasa değişikliğini iptal etmiştir.

Bu dört anayasa değişikliğini iptali konusunda Anayasa Mahkemesinin gerekçesi, Cumhuriyet ilkesinin değişmezliği kuralının, sadece bir maddî hukuk normu değil, aynı zamanda bir şekil kuralı olduğu yolundaydı. Dolayısıyla, 2. maddede sayılan niteliklere aykırı bir anayasa değişikliği, şekil yönünden anayasaya aykırı idi⁵⁰⁴. Anayasa Mahkemesi, bu görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Kanun ve o nitelikte bulunan Anayasa değişikliklerini teklif etmeyi düzenleyen Anayasa hükümleri birer biçim kuralı olduklarına göre, bunu yasaklayan bir kuralın dahi bir biçim kuralı olduğunda hiç kuşku yoktur. Çünkü bu yasak, belli sayıdaki Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin esasında kendileri için bir hak teşkil eden ve niteliği bakımından da bir yasama işlemi olan Anayasa değişikliği teklif etmelerini önlemektedir. Başka bir deyimle, değişiklik teklifi, değişmezlik ilkesiyle çatışmıyorsa, Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygun olarak yöntemi içinde yürüyecek ve şayet çatışıyorsa, hiç

⁵⁰² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi*, İstanbul, 2007, s. 259.

⁵⁰³ Anayasa Mahkemesi Kararı, Karar No: 1970/31”, Karar Tarihi: 16.06.1970, RG, 7.6.1971, Sayı:13858.

⁵⁰⁴ Ergun Özbudun, *age.*, s. 261.

yapılamayacak, yapılmış ise yöntemi içinde yürütülemeyecek, yürütülmüş ise kabul edilip kanunlaşmayacaktır...9. maddede yer alan yasak kuralı bir şekil şartı olduğundan” dâva konusu olan Anayasa değişikliği, “diğer şekil şartları arasında bu yasak açısından da Anayasaya uygunluk denetiminden geçirilmelidir.”

Anayasa Mahkemesinin kararlarını ve kurumsal varlığını savunan görüşlere karşılık; bu dönemde hak ve özgürlükleri koruyan bazı kararlarının yanı sıra pek çok antidemokratik kanunu da anayasa uygun bulmakta tereddüt göstermediği yönünde eleştiriler de vardır⁵⁰⁵. Bir diğer ifade ile Anayasa Mahkemesi anayasaya uygunluk denetimini her zaman özgürlükler lehine kullanamamıştır⁵⁰⁶. 27 Mayıs müdahalesinin eleştirilmesini yasaklayan 38 Sayılı Tedbirler Kanunu, fikir suçları ile ilgili TCK’nın 141, 142, 143. maddeleri, siyasal güvenlik bakımından sakıncalılara pasaport verilmesini engelleyen Pasaport Kanunu’nun 22. maddesi ile ilgili verdiği anayasaya uygunluk kararları bu görüşlere dayanak olarak gösterilmektedir. Bu eleştirilere İpekçi’nin baktığı çerçeveden bakacak ve değerlendirecek olursak; Anayasa Mahkemesi kararlarını fiili durumdan ziyade hukuksal boyutta ele alınmakta ve kararlarının sınırları anayasa uygunluk olarak çizilmektedir. Yani burada Anayasa Mahkemesinin kararlarından ziyade anayasanın ne ölçüde özgürlük sağladığına bakmanın daha doğru neticeler ifade edeceği düşünülmelidir.

⁵⁰⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, 2002, s. 410.

⁵⁰⁶ Serap Yazıcı, *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, 2009, s. 184.

SONUÇ

Politik anayasacılık açısından anayasa yapımında önemli olan nokta, anayasanın halkın doğrudan ya da dolaylı olarak katılımı ile demokratik usullerle hazırlanan toplum sözleşmeleri olma niteliğini kazanmasıdır. Genellikle Kurucu Meclis uygulamaları ile ortaya konan ve halkın temsilcilerinden oluşan bu oluşumlar anayasa yapmakla görevlidirler. Fakat yeni bir anayasa yapım sürecinde hukuksal bir boşluk oluştuğunda, gerekli olan üst norm yoksa anayasanın hukuki meşruiyetinden söz edilemez. Bu durum göstermektedir ki olağanüstü veya normal bir dönemde yapılmış olmasından bağımsız olarak anayasalar toplumun rızasına dayanmalı ve sosyo-politik bir meşruiyete sahip olmalıdır.

1961 Anayasası ele alındığında, yapım süreci bakımından demokratik olarak nitelendirilmesi oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni anayasayı hazırlayan Kurucu Meclisin oluşumu olarak gösterilmektedir. Bunun yanı sıra anayasa yapım sürecinin halkın katılımına açık olmaması ve halkoylaması esnasında siyasal partilere propaganda hakkının tanınmaması dikkate alındığında bu sonuç kaçınılmazdır. İçerik olarak döneminin çok ötesinde bir bakış açısına sahip olarak, liberal ve demokratik anayasa olarak tanımlansa dahi, yapılış süreci düşünüldüğünde sivil ve demokratik bir niteliğe sahip olduğunu söylemek oldukça güçtür.

1961 Anayasası ile beraber millî iradeyi temsil eden TBMM ve onun desteğine sahip hükûmet, ülke yönetiminde artık tek söz sahibi olmayacaktır. Böylece TBMM artık egemenliği millet adına kullanan organlardan biri konumuna gelmiştir. 1961 Anayasası ile birlikte “meclis üstünlüğü” ilkesinden “anayasanın üstünlüğü”ne ve sınırsız egemenlik anlayışından sınırlı egemenlik anlayışına doğru geçiş yapılmıştır.

Özgürlükçü bir yapıda olan 1961 Anayasası'nın çoğunlukçu demokrasi anlayışının tersine hareket ettiğini gösterir bir gelişme ise Anayasa Mahkemesinin kurulması olarak gösterilebilir. Meclisin çoğunluk oyuna dayanarak çıkarmış olduğu kanunların bundan sonra her koşulda anayasaya uygunluğu varsayımına göre hareket edilmeyecek, gerektiğinde Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya uygunluğu denetlenebilecektir. 1961 Anayasası'na göre Anayasa Mahkemesi çoğulcu demokrasi anlayışın bir yansıması olarak kabul edilse de varlığı kuruluşundan günümüze çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Anayasa Mahkemelerinin varlık sebepleri temel hak ve özgürlüklerin korunması olarak gösterilse de gerçek amacın, siyasal ve ekonomik elitlerin çevreden gelen baskı karşısında, kendilerini anayasal bir organ aracılığıyla meşru bir güvenceye alma ihtiyacında olduklarını belirtmiştir. Konuya bu açıdan baktığımızda Türk Anayasa Mahkemesinin aktivist bir tutum izleyerek devletin temel değerlerini ve çıkarlarını korumaya yönelik kararlar verdiği de gözlenmiştir. Değişik dönemlerde merkezi bürokratik sınıf kendi hegemonyalarını gerek askerî darbeler gerek parti kapatma cezaları gerekse de Anayasa Mahkemesi aracılığıyla sürdürmüştür. Bu nedenle, anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli Anayasa Mahkemesinin anayasaya işlenmiş merkezi değerleri korumaya çalıştığı kararlarıyla karşı karşıya kalabiliyoruz. 1961 Anayasası'nın, demokrasi ile birlikte ele alınamayacak olan belirli yönlerinden bir tanesi olan Anayasa Mahkemesinin varlığı, yasal yetkiler ile fiili otoritesinin çoğulcu demokrasiden ziyade vesayetçi demokrasi modeline geçildiği eleştirisini ortaya çıkarmıştır. Siyasi olayların anayasayı etkilemesi çok doğaldır. Siyaset üstü bir makam olarak düşünülen Cumhurbaşkanlığı müessesesi ve Senatonun yapısı gereği askeri nitelikte olması da anayasanın vesayetçi karakterini güçlendirmektedir.

Konu bu açıdan ele alındığında yargısal aktivizm, büyük ihtimalle olumsuz anlamda kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1961 Anayasası içerisinde Anayasa Mahkemesinin aktivist tutumuna ilişkin olarak verilecek en iyi örneklerden bir tanesi ise Mahkemenin bazı anayasa değişikliklerini iptal etmiş olması olarak gösterilebilir. Yargısal aktivizmin daha az kullanılan ve olumlu olan anlamı ise Anayasa Mahkemelerinin kararlarında kuruluş felsefesine uygun kararlar vermesidir. Siyasi iktidarın Anayasa Mahkemesi aracılığı ile olası keyfi tutumları karşısında, hak ve özgürlüklerin zarar görmesini engelleyici duruş sergilemesi Anayasa Mahkemeleri için olumlu yargısal aktivizm olarak değerlendirilmektedir.

Her mahkeme karar aşamasında iki hukuksal paradigma ile karşı karşıya kalır. Bu paradigmlar, otoriter “ideoloji eksenli” paradigma ile liberal “hak eksenli” paradigmadır. Konularına göre bir ayırım yapmak gerekirse genellikle bireye ve onun haklarına öncelik veren kararlar hak eksenli paradigma iken, devleti ve resmi söylemi koruma kaygısına göre verilen kararlar ise ideoloji eksenli paradigma olarak bahsedilir. İşte bu noktada Anayasa Mahkemesinin varlık nedeni ile çelişecek şekilde özgürlükleri koruma işlevinden uzaklaşarak otorite eksenli kararlar vermesi eleştiri konusu

olmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşundaki amaç, anayasada yer alan birey hak ve özgürlüklerinin etkin bir denetim mekanizması aracılığıyla güvence altına alınması ve anayasanın üstünlüğünün sağlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Anayasa Mahkemesinin, dünyada genel olarak Anayasa Mahkemesini ortaya çıkaran dinamiklerle örtüştüğü kabul edilebilir. Ancak farklı bir görüş Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin devlet seçkinleri ile siyasal seçkinlerin veya merkez-çevre çatışmasının ürünü olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi yukarıda anlatılanlara uygun olarak birey hak ve özgürlüklerinden ziyade anayasayı yapan devlet seçkinlerinin kendi konumlarını korumak amacıyla oluşturdukları düzenin bekçiliğini yapan bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. İşte bu bakımdan Anayasa Mahkemesi-siyaset ilişkisinde temel siyasi gerilim siyasal organların anayasayı yapanların ortaya koyduğu siyasi felsefeye aykırı faaliyet göstermeleri durumunda ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Türk Anayasa Mahkemesi denetim görevine başladığı ilk yıllarda aldığı kararlardan bazıları ile tartışma konusu olmuştur. İfade özgürlüğü konusunda oldukça eleştiri alan Anayasa Mahkemesi, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesini değişik biçimlerde eleştirmenin suç sayılmasını öngören kanunun anayasaya uygun olduğunu ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi verdiği karar ile kuruluş felsefesine hiç de uygun olmayan bir şekilde özgürlüklerin sınırlandırılması yolunda adım atmıştır.

Bu kapsamda kararlarından birinde anayasanın temel haklarının sınırlandırılması sürecinde hakkın özüne dokunulamayacağına yer veren 11. maddesi ile düşünce özgürlüğünün yer aldığı 20. maddesini ölçüt almayı tercih etmemiş, anayasanın yoruma açık soyut ilkeleriyle hareket etmiştir. Örneğin; bu milli dayanışma, toplumun huzuru ve fertlerin yaşamlarının asgari düzeyde sağlanması gibi ilkelere bu konudaki kararlarında yer vermiştir. Kamu yararı unsurunu öne sürerek esnek hareket etmiş ve geniş yorumlara girişmiştir.

Belli bir düşüncenin kamu yararına da uygun olup olmadığının denetiminin bir hukuk meselesi olup olmayacağı her zaman tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumun hukuki bir mesele olmadığını savunan ve bu tercihlerin siyasi bir tercihe dayandığını düşünenler olduğu gibi hukuki olarak açıklayanlarda mevcuttur. Bunun yanı sıra kamu yararı gibi oldukça müphem bir kavram gerekçesiyle bir fikrin yasaklanmasını

kabul ettiğimizde; kamu yararını tayin yetkisine sahip olan yasama organı son derece geniş bir siyasi takdir yetkisine sahip kılınmış olacaktır. Bunun neticesinde ya siyasi organın takdir yetkisine müdahale edilmeyecek ya da bu takdir yetkisinin denetimini yapan bir mahkeme olarak kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisinin üstüne çıkılmış olacaktır.

Anayasa Mahkemesinin TBMM tarafından kabul edilmiş anayasa değişikliklerini denetlemeye yönelmesi Mahkemenin daha sonraki yıllarda da karşılaşılabilecek tartışmalı işlemleri arasında öne çıkmıştır. Mahkeme ilk olarak 06.11.1969 tarihli ve 1188 Sayılı Kanun için yapılan başvuruyla bu alana girmiştir. Söz konusu davada, anayasa değişikliğini şekil yönünden anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Aynı zamanda anayasa değişiklikleri üzerinde esas yönünden denetim yapmaya yetkili olduğuna da hükmetmiştir. Anayasa Mahkemesinin anayasada sayılan görevleri arasında böyle bir yetkisi yoktu. Yürürlüğe girmiş olan anayasa değişikliklerinin, anayasanın diğer normlarıyla eşit düzeyde normlar olduğu; eşit düzeydeki hukuk normları arasında içerik yönüyle bir çelişki olsa dahi, bu çelişkinin hukuka aykırılık sorunu yaratmayacağı; bu bağlamda bu tür çelişkilerin ancak genel norm-özel norm ve yahut asıl kural ve onun istisnası biçiminde değerlendirildiğinde, anayasa değişikliklerinin esas yönünden denetimini savunmak, teorik açıdan da imkânsızdır.

Anayasa Mahkemesinin içtihat ve yorum yoluyla kendine verilen yetkileri ve görevleri genişletmesi ise yetki gaspı olarak kabul edilmektedir. 1961 Anayasası'nda yer alan 4. madde de "*Hiçbir kimse veya organ kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.*" denilerek bu durum yasaklanmıştır. Bunun neticesinde dönemin siyasilerinin bu karara tepkisi sonucunda Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini sadece şekil yönünden denetleyebileceği kuralı 20.09.1971 tarih ve 1488 Sayılı Kanun'la kabul edilmiştir. Fakat bu karara rağmen, Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini esas yönü ile incelemeye ve denetlemeye devam etmiştir. Esas yönünden denetimi ise direkt bir şekilde değil, şekil denetimi adı altında yapmış ve yorum yoluyla genişletmek suretiyle devam etmiştir.

1961 Anayasası ve sonrası dönemde, Anayasa Mahkemesinin siyasi nitelikte kararlarının diğer bir örneği ise muhalefet partilerinin kapatılması oluşturmaktadır. Merkezi değerler sistemine karşı oluşturulan her türlü muhalefetin engellenmesi sürecinde Milli Nizam Partisi ve TİP kapatılmaları örnek olarak gösterilebilir. Mahkeme

ilk olarak 1971 yılında Milli Nizam Partisini laiklik ilkesine aykırı faaliyet ve vaatleriyle kapatmıştır. 1971 tarihli bir başka kararında, TİP'in gerçekleştirdiği bir kongre esnasında "Doğu" sorununu Kürt Halkı sorunu biçimine soktuğu için devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ihlal ettiği gerekçesi ile kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesinin detaylarında ise milli veya dini kültür farklılığı veya dil farklılığına dayanan azınlık yaratma yasağına aykırı hareket ettiği görüşü de belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu siyasi partileri kapatma kararlarının temel dayanaklarından birisi siyasi partilerin "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık" ilkesine aykırı tasarruflarda bulunmasıdır. Mahkeme söz konusu ilkenin ne anlam ifade ettiğini vermiş olduğu kararların gerekçelerinde belirtmiştir. Söz gelimi, Sosyalist Parti ve Demokrasi Partisi ile ilgili davalarda, bu partilerin kapatılma gerekçesi olarak, ilgili partilerin federal bir devlet anlayışının savunucusu olduklarına karar verilmiştir.

Görüldüğü üzere, Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin kapatılmasına yönelik olarak benimsemiş olduğu sert tutum ile siyasal hayatta "tehdit" olarak algıladığı siyasal partilere yönelik kapatma kararları vermiştir. Siyasal partilerin demokrasilerde üstlenmiş olduğu rol ve Anayasa Mahkemesinin kapatma kararı verdiği siyasal partilerin çokluğu göz önüne alındığında, Anayasa Mahkemesine yöneltilmiş olan eleştirilerin haklılık payı bulunmakla birlikte, Anayasa Mahkemesinin demokrasi ve cumhuriyetin devamlılığı adına üstlenmiş olduğu işlevler ve Anayasa Mahkemesinin içtihatlarındaki değişim de önem taşımaktadır.

Hâlbuki Anayasa Mahkemesinden beklenen siyasal partilerin özgürlüğü ile ilgili özgürlükçü bir değerlendirme yapmasıdır. 1961 Anayasası ve sonrasında 6 siyasi parti belirli gerekçeler gösterilerek kapatılmıştır. Anayasa Mahkemesi aracılığı ile yürütülen bu parti kapatma işlemleri bir yenilik ve demokratik düzendeki Mahkeme işlevine uygun bir işlev olarak sunulmuştur. Fakat uygulamada partilerin özgürce hareket etmelerinin önüne geçecek bir uygulama olarak karşımıza çıkmıştır.

Anayasa Mahkemesinin 1968 yılında seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemini içeren kanunun bazı fıkralarının iptali sonrası ortaya çıkan Seçim Kanunu Mahkemenin adeta bir yasama organı gibi sonuç veren bir işlem yapmasına sebep olmuştur. Oysa iktidardaki AP çoğunluk sistemine dönmemiş, 27 Mayıs darbesi sonrası Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 1961 seçimlerinde de uygulanan seçim sistemini tekrardan benimsemiş, milli bakiyeli sistemden vazgeçmiştir. Mahkemenin "seçim çevresi barajını"

ortadan kaldıran düzenlemesiyle 1961’de uygulanmış sistemden de farklılaşan bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu karar, ileriki yıllarda Türkiye’nin demokratik rejimlerde temsille yönetilebilirlik arasındaki ilişkide yönetebilir bir demokrasiden, işleyen bir devletten uzaklaşmasına sebep olmuştur. 1969-1980 arası dönemi Türk siyasal hayatı incelendiğinde, Anayasa Mahkemesinin seçim barajı konusundaki kararı sonrasında mevcut seçim sistemi ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılamamıştır. Çok parçalı koalisyon hükümetindeki istikrarsızlıklar ülkede de siyasi istikrarsızlıkların ve ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur.

Anayasa yargısının siyaset ile hukuk arasında ince bir çizgide yer alması ve alınan kararların hukuk kaynaklı ancak siyasi yansımaları olması Anayasa Mahkemesi üzerine tartışmaları kuruluşundan günümüze beraberinde getirmiştir. Anayasa Mahkemesi siyaset ilişkisi bakımından Mahkeme’nin meşru olup olmadığından, yasamanın takdir alanına müdahale edip etmediğine ve siyasal partilerin kapatılmasına ilişkin yasaklayıcı tutumuna kadar çoğu zaman verdiği kararlarla asli ve tali kurucu iktidar gibi hareket edip etmediğine ilişkin farklı meseleler, siyasi tartışmaların ana konusunu oluşturmaktadır. Kuşkusuz Anayasa Mahkemeleri demokratik anayasal bir düzende temel hak ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesinde vazgeçilmez anayasal kurumlardır. Ancak Anayasa Mahkemeleri anayasa ile kendilerine tanınan görev ve yetkilerin sınırlarını ihlal etmekten ve siyasi hedeflerin odağı olmaktan kaçınmalıdır.

Bu şekilde Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin gerektiğinde asli kurucu iktidar gerektiğinde tali kurucu iktidar gibi hareket edebilme imkânına sahip olabilmesi kanunların yapımı sürecinde parlamentoyu ikinci plana itebilmektedir. Aynı zamanda yaptığı düzenlemeleri denetlenebilen parlamentoya karşı verdiği kararları denetlenemeyen ve tüm devlet organları açısından bağlayıcı olan Anayasa Mahkemesi siyasal sistem içerisinde en güçlü aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk siyasal hayatı çalışan, kamu yönetimi eğitimi alan herhangi bir öğrencinin anayasa hukukunu yüzeysel olarak bilmesi yeterli olmayabilir. Siyasi hayatın işleyiş dinamiklerini anlaması için Anayasa Mahkemesi kararlarına âşina olması gerekir.

KAYNAKLAR

- Acemoğlu, Kevork (23.01.1971). “Özel Yüksek Okullar”, *Milliyet*.
- Ahmad, Feroz (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul.
- Ahmad, Feroz (2009). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, Feroz ve Ahmad Bedia Turgay (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Aldıkaçtı, Orhan (1982). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Aliefendioğlu, Yılmaz (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Altan, Çetin (28.03.1980). “Suçlu Anayasadır, Yok Edilmelidir...”, *Milliyet*.
- Arslan, Çetin (1999). *Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Arslan, Zühtü (2008). *Anayasa Teorisi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Arslan, Zühtü (2008). “Anayasa Mahkemesinin ‘Yorum Tekeli’, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, (Editörler: Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Yetkin Yayınları, Ankara, s. 59-88.
- Aydemir, Vahap ve Gezgüç, Gözde Müşerref (2013), “Rejimin Koruyucusu: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Türk Anayasa Mahkemesi”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30, 2013 Bahar, s. 136 – 158.
- Aydın, Mesut (2005). “Türkiye’de Siyasi Partilere Devlet Yardımı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 4, s. 235-265.
- Aymes, Marc Gourisse, Benjamin ve Massicard, Elise (2016). *Osmanlı'dan Bugüne Kamu İcraatı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Balta, Tahsin Bekir (1961). “Türk Anayasa Yargısı(1)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1, s. 547-565.
- Başgil, Ali Fuat (2006). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, (çev. Av. M. Ali Sebük, Av. İ. Hakkı Akın), Kubbealtı Neşriyât, 2. Baskı, İstanbul.
- Batum, Süheyl (2009). *99 Soruda Neden Ve Nasıl Çağdaş Bir Anayasa*, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Bisalman, Kemal (11.04.1970). “Lütfen Anayasa İle Oynamayın”, *Milliyet*.
- Bosuter, Kudret (25.02.1971). “Partilere Hazine Yardımı”, *Milliyet*.

- Can, Osman (2007). “Anayasayı Değişirme İktidarı Ve Denetim Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, s. 101-139.
- Camelio, Nicolas (2016). “Askerler Tarafından El Konan Hukuk: Türkiye’de 1961 Anayasası’nın Yazılması”, *Devlet Olma Zanaatı*, Derleyenler: Marc Aymes, Benjamin Gourisse, Elise Massicard, İletişim Yayınları, İstanbul s. 119-140.
- Cem, İsmail (09.06.1971). “Anayasa Değişimi”, *Milliyet*.
- Çaylak, Adem ve Baran, Hüseyin (2009). “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ile Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem [1960-1970]”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, s. 421-460.
- Çelik, Özlem (2010). “Türk Anayasa Hukukunda Siyasal Partilerin Gelir Ve Giderlerinin Mali Denetimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Özel Sayı, s. 1303-1362.
- Demirci, H. Aliyar (2010). *Türk Siyasal Hayatında Senato*, Orion Yayınları, Ankara.
- Demirci, H. Aliyar (2017). “Türkiye’de Siyasal Kurumlar ve Anayasa Düzeni”, *Türkiye’de Siyasal Hayat*, (Editör: Hüseyin Şeyhanlıoğlu), Divan Kitap, İstanbul, s. 9-42.
- Duran, Lütfi (1984). “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi Ve Konumu”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:1, s. 57-87.
- Erdoğan, Mustafa (2003). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa (2005). “Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı:3, s. 1-22.
- Ergül, Ozan (2007). *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Erkek, Seyida (2008). “Türkiye’de ve Avrupa’da Parti Kapatmaları”, *Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi Dergisi*, Sayı:2008/12/106. s.15.
- Eroğul, Cem (1974). *Anayasayı Değişirme Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:371, Ankara.
- Eroğul, Cem (24.05.1974). “Anayasaya Karşı Af Kanunu”, *Milliyet*.
- Esen, Bülent Nuri (1968). “Türkiye’de Anayasal Gelişmeler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:2, s. 35-58.
- Esen, Bülent Nuri (10.05.1968). “Hukukçular Ne Diyor”, *Milliyet*.
- Fedai, Cemal (2009). “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi”, *Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Editörler: Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, s. 489-520.
- Giritli, İsmet. (05.08.1967). “Anayasa Mahkemesi, 141-142 ve Komünizm”, *Milliyet*.

- _____ (30.07.1970). “Sıkıyönetim ve Danıştay”, *Milliyet*.
- _____ (01.03.1971). “Özel Yüksek Okullar ve Anayasa”, *Milliyet*.
- _____ (09.07.1978). “Onay Yıldönümünde 1961 Anayasası ve Gerçekler”, *Milliyet*.
- Göktepe, Cihat (2009). “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)”, *Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Ahmet Çaylak, Cihat Göztepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, s. 361-386.
- Gülsoy, Mehmet Tefvik (2007). *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Güneş, Turan (10.05.1968). “Hukukçular Ne Diyor”, *Milliyet*.
- Gözler, Kemal (1998). “Realist Yorum Teorisi ve Mekanist Anayasa Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayını, 1998, Cilt 15, Ankara, s.207-249.
- Gözler, Kemal (2005). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Gözler, Kemal (2006). “Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 61, Sayı: 3, s. 131-166.
- Gözler, Kemal (2010). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Göztepe, Ece (2008). “Muhakeme Etmek ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı İçin Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi”, *Prof. Dr Ergun Özbudun'a Armağan*, (Editörler: Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Yetkin Yayınları, Ankara, s. 339-363.
- Hakyemez, Yusuf Şevki (2007). “Anayasa Mahkemelerinin Geleneksel İşlevi Bağlamında Günümüzde Ortaya Çıkan İki Sorun: Yerindelik Denetimi Tartışmaları ve Ulusalüstü Örgüte Üye Devletlerdeki Anayasa Yargısının Konu Bakımından Sınırlandırılması”, *Anayasa Yargısı 24*, İkinci Gün Oturumunda Sunulan Bildiriler, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s. 525-568.
- Halkacı, Yılmaz (10.01.1967). “Anayasa Mahkemesi Nelere Karar Verdi?”, *Milliyet*.
- Hatipoğlu, Atakan (2009). “Siyasi Partilere Devlet Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 41, s. 233-250.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan (2004). *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, Ankara.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan (2004). *Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Heywood, Andrew (2006). *Siyaset*, (Editör: Buğra Kalkan), Liberte Yayınları, Ankara.

Irmak, Sadi (11.02.1971). “Neden Yüksek Okul”, *Milliyet*.

İnan, Süleyman (2007). “Demokrat Parti Dönemi (1960-1970)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Editörler: Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu), Anı Yayıncılık, Ankara, s. 117-145.

İnan, Şefik (09.07.1970). “Anayasa 9 Yaşında”, *Milliyet*.

İpekçi, Abdi (1982). *Anayasa, Yasalar, Devlet*, Adam Yayınevi, İstanbul.

İpekçi, Abdi (16.11.1962). “Görülen Lüzum Üzerine”, *Milliyet*.

_____ (01.07.1965). “Anayasa Mahkemesinin Kararı”, *Milliyet*.

_____ (04.08.1967). “Rejimin Güvencesi”, *Milliyet*.

_____ (13.10.1967). “Bu Mızrak Hangi Çuvala Sıgdırılacak”, *Milliyet*.

_____ (19.04.1968). “İptal Edilirse”, *Milliyet*.

_____ (04.04.1969). “Parasız Kalan Partiler”, *Milliyet*.

_____ (08.05.1969). “Gerçekçi Olmak Gerek”, *Milliyet*.

_____ (24.07.1971). “Anayasa Değişikliği ve Kanunlar”, *Milliyet*.

_____ (14.01.1971). “Yaraya Neşter Vuruldu, Şimdi Ne Olacak?”, *Milliyet*.

_____ (15.01.1971). “Gerekçenin Önemi”, *Milliyet*.

_____ (02.03.1971). “Gerekçesiz Karar Açıklama Geleneği”, *Milliyet*.

_____ (08.04.1972). “Anayasa Mahkemesinin Kararı”, *Milliyet*.

_____ (21.02.1974). “Üniversiteler Kanunu İptal Edildikten Sonra”, *Milliyet*.

_____ (08.07.1974). “Hukuki Durum Mu, Fiili Durum Mu?”, *Milliyet*.

_____ (08.02.1975). “Mâni zail olacak, memnu avdet edecek mi?”, *Milliyet*.

_____ (20.03.1976). “Üniversitelere El Koyma...”, *Milliyet*.

Kaboğlu, İbrahim Özden (2007). *Anayasa Yargısı*, İmge Kitapevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Kabaklı Ahmet (1976). *Bürokrasi ve Biz*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Kapani, Münici (2004). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, 16. Basım, Ankara.

Kılınç, Bahadır (2006). “Common Law (Ortak Hukuk) Sistemine Sahip Ülkelerden ABD ve İngiltere’de Anayasa Kavramı ve Yargısal Denetim”, *Anayasa Yargısı İncelemeleri 1*, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s. 113-148.

- Kili, Suna ve Gözübüyük, Şeref (2006). *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Kongar, Emre (2007). *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Korkut, Yakup Levent ve Semih Batur Kaya, “İktidar ve Yargı İlişkileri Sorunu”, *TBB Dergisi*, Sayı: 136, Ankara, 2018, s. 19.
- Kubalı, Hüseyin Naili (22.08.1970). “Sıkıyönetim Kararı ve Yargı Kontrolü”, *Milliyet*.
- Kumaş, Rahmi (12.08.1977). “On Sekiz Yaşa Oy Neden Gerek?”, *Milliyet*.
- Nadi, Nadir (28.02.1962). “Yanlış Teşhisten Sakıyalım!”, *Cumhuriyet*.
- Onar, Erdal (2003). *Kanunların Anayasa Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi*, Ankara.
- Onar, Sıddık Sami (16.08.1967). “Yetki Kanunu ve Anayasaya Uygunluk”, *Milliyet*.
- Örsan, Öymen (15.11.1979). “Demokrasi ve 142”, *Milliyet*.
- Özbudun, Ergun (2000). *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları*, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2007). “Demokrasiye Geçiş ve Demokrasinin Pekişmesi Sürecinde Anayasa Mahkemelerinin Rolü”, *A.M'nin 45. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Evrensel Barış ve Medeniyetler Buluşmasında A.M: Rolü Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, Anayasa Yargısı 24, 25-26 Nisan, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s. 359-365.*
- Özbudun, Ergun (2007). “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, s. 257-268.
- Özbudun, Ergun (2007). *Çağdaş Türk Politikası*, (çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- Özbudun Ergun (2011). *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.
- Özçelik, Ayfer (2007). “1960’dan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, (Editörler: Süleyman İnan ve Ercan Haytoğlu), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 147-189.
- Özden, Yekta Güngör (1990). *Hukukun Üstünlüğüne Saygı*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Özek, Çetin (23.02.1967). “Tedbirler ve Hürriyetler”, *Milliyet*.
- _____ (09.05.1964). “Seyahat Hürriyeti ve Anayasa Mahkemesi”, *Milliyet*.
- Perin, Cevdet (25.02.1962). “Demokrasiyi Kurtaranlar”, *Son Havadis*.
- Sağlam, Fazıl (1999). *Siyasi Partilerin Güncel Sorunları*, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul.

- Savcı, Bahri (10.05.1968). “Hukukçular Ne Diyor”, *Milliyet*.
- Soysal, Mümtaz ve Sağlam, Fazıl (1983). “Genel Olarak Anayasa Kavramı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, s. 18-53.
- Soysal, Mümtaz (1977). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Soysal, Mümtaz (04.05.1974). “Lüks”, *Milliyet*.
- _____ (06.07.1974). “Usûl”, *Milliyet*.
- _____ (09.07.1974). “Devletin Temelleri”, *Milliyet*.
- _____ (02.11.1974). “Parti Kapatma”, *Milliyet*.
- _____ (02.12.1975). “Olaylara karşı Yasa Çıkarma”, *Milliyet*.
- _____ (27.01.1976). “Demokrasiden Yana Görünüp Özgürlüğe Düşman Olmak”, *Milliyet*.
- _____ (01.11.1977). “Yargıçtan Yargıca”, *Milliyet*.
- _____ (08.06.1979). “Kargaşa”, *Milliyet*.
- Sunay, Cengiz (2009). “Türk Siyasetinde 27 Mayıs Darbesi ve Sonrası, Demokrasi Platformu”, *Demokrat Parti ve Menderes Özel Sayısı 2*, Cilt: 5, Sayı: 18, s. 52.
- Şahin, Engin (2010). *Siyaset ve Hukuk Arasında Anayasa Mahkemesi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tanilli, Server (1981). *Devlet ve Demokrasi*, Say Kitap Pazarlama, İstanbul.
- Tanör, Bülent (1991). *İki Anayasa*, Beta Basın Yayım Dağıtım, İstanbul, 1991, İkinci Baskı.
- Tanör, Bülent (2002). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, Ankara.
- Tanör, Bülent ve Yüzbaşıoğlu, Necmi (2004). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Taylan, Muhittin (17.03.1978). “Siyasi Partiler Yasasında Ne Değişti?”, *Milliyet*.
- Teziç, Erdoğan (1998). “Anayasa Mahkemesinin Seçim Sistemini Belirlemesi”, *Yiğit Okur’a Armağan*, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, s. 375-379.
- Teziç, Erdoğan (2009). *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1980). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Fakülteler Matbaası 4. Baskı, İstanbul.
- Tunç, Hasan (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara.

- Turan, İlhan (2004). *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1965-1967*, TBMM Kültür Sanat Kurulu Yayınları, Ankara.
- Turhan, Mehmet (2007). “Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, s. 379-404.
- Turhan, Mehmet (2006). “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), *Anayasa Yargısı İncelemeleri - 1*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s. 41-69.
- Tülen, Hikmet (2006). “Türk Anayasa Yargısı Sisteminin Başlıca Özellikleri ve Sistemde Reform Arayışları”, (Editörler: Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen), *Anayasa Yargısı İncelemeleri - 1*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, s. 149-189.
- Türe, İlknur (2007). “Ran Hirschl, Anayasal Denetim, Sekülerizm”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 89, s. 24-33.
- Türe, İlknur (2007). “Anayasal Denetimin Gücü Üzerine Teoriler”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 90, s. 45-53.
- Türel, Cehdi (31.05.1974). “Eşitlik İlkesine Aykırı Düşen Af”, *Milliyet*.
- _____ (30.04.1974). “Anayasa Mahkemesi ve Yeni Tartışmalar”, *Milliyet*.
- Uslu, Feyzullah (02.07.1971). “Anayasa Suçlu Değildir”, *Milliyet*.
- Uzun, Cem Duran (2010). *Anayasa Hukuku Açısından Siyasal Partilerin Finansmanı*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Ünsal, Artun (1980). *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yalçın, M. Ali (26.02.1962). “Demokrasi Düşmanlarını Tefrik Edelim”, *Son Havadis*.
- Yazıcı, Serap (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, Serap (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.
- <http://www.anayasa.gov.tr/index.php>
- <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/pCabinetRoot.aspx>

ÖZGEÇMİŞ

- Adı Soyadı** : Ela ARICAN
- Doğum Tarihi – Yeri** : 03.01.1988 / Gölhisar - BURDUR
- Telefon** : 0 242 243 88 12
- Adres** : Atatürk Cad. 1252. Sok. Raşit Berberoğlu İşhanı Kat:5
Muratpaşa / ANTALYA
- E-mail** : ela_035@hotmail.com
- Yabancı Dil** : İngilizce
- Eğitim**
- Lisans** : Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
- Yüksek Lisans** : Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı
- İş Tecrübesi** : Antalya Ticaret İl Müdürlüğü İl Tüketici Hakem Heyeti
Başkanlığı, (2015 ---)
- İlgi Alanları** : Tarih, Siyaset, Hukuk